

Strömforsin Ruukki, Ruukintien pohjoisosa
Rakennushistoriaselvitykset, osa 4

Armonlinna

31.1.2022

Alkusanat

Strömforsin Armonlinnan rakennushistoriaselvitys on osa vuonna 2021 aloitettua rakennushistoriaselvitysten sarjaa, jonka Loviisan kaupunki on teettänyt Strömforsin uutta asemakaavaa varten. Ruukintien pohjoispuolen selvitykset on teetetty Aie Arkkitehdeilla ja muodostavat oman kokonaisuutensa. Siihen kuuluvia vuonna 2021 selvitettäviä rakennuksia oli seitsemän: Yläpaja (osa 2), Päärakennus (osa 3), Armonlinna (osa 4), Talli (osa 5), Navetta (osa 6), Vaasanlinna (osa 7) ja Tiiliruukin aitta (Osa 8). Lisäksi kokonaisuuteen kuuluu osa yksi, taustakappale, jossa käsitellään yleisesti Strömforsin alueen rakennushistoriaa ja tyylipiirteitä.

Ruukintien eteläpuolen kokonaisuuden (Alapaja, Verkhuusi ja Savitalo sekä Saunasaari ja Harahaan varasto) selvitti arkkitehti Perttu Huhtiniemi.

Tiivistelmä

Armonlinna rakennettiin vuonna 1824 Kymijoen patolammen reunalle vuorineuvoksetar Virginia af Forsellesin toimesta. Rakennuksen oli määrä vastata ajanmukaisiin säädylle sopiviin asuintarpeisiin, joista vanha päärakennus oli jäänyt jälkeen. Alun perin rakennukseen oli sijoitettu leipomo, palvelijoiden asuntoja, ruukin tarkastajan asunto, konttorityöntekijöiden tiloja sekä Virginia af Forsellesin oma huoneisto. Rakennus edustaa tyyliään myöhäistä kustavilaisuutta, johon on sekoittunut empiren piirteitä. Julkisivuväri oli alun perin säädynmukaisesti keltainen. Rakennuksen tilahierarkiassa päätilat sijaitsivat toisessa kerroksessa, jossa huonekorkeus on merkittävästi suurempi. Armonlinnan hahmo on kahdesta pääkerroksesta huolimatta liki kolmikerroksinen, sillä rakennuksella on ullakoksi nimitetty mansardikerros, jossa on myös ollut asuintiloja.

Armonlinnan käyttöhistoria on sen rakentamisesta asti säilynyt hyvin samana. Virginia af Forselles asui itse huoneistoaan kuolemaansa saakka vuonna 1847. Sen jälkeen rakennuksen käyttö on pysynyt 1800-luvulla hyvin samana, kunnes Antti Ahlström osti Strömforsin ruukin vuonna 1886. Pian kauppojen jälkeen Ahlström rakennutti ruukille uuden konttorirakennuksen johon Armonlinnan toiminnot, isännöitsijän asunto ja konttorit, siirrettiin. 1900-luvulla asuinkäyttö koski pääasiassa ruukin työväkeä.

Lävitse rakennuksen historian siihen tehdyt muutokset ovat olleet hyvin hillittyjä. Ensimmäinen muutos on todennäköisesti ollut pohjoisverannan lisäys 1800-luvun lopulla. Valokuvista päätellen rakennukseen on tehty ensimmäisiä muutoksia julkisivuaukotukseen 1900-luvun alussa. Suuremmat muutokset on tehty 1950–60-luvuilla kun rakennuksen lämmitysjärjestelmää on päivitetty ja suurin osa tulisijoista purettiin. Samalla asuntoihin ja kulkuyhteyksiin tehtiin pieniä muutoksia. Viimeisen kerran tilajärjestykseen koskettiin vuoden 1985 peruskorjauksen yhteydessä, joka on antanut asunnoille niiden nykyiset huonekokonaisuudet ja tuonut rakennukseen myös kylpyhuoneet. 2000-luvulla on korjattu asuntojen pintamateriaaleja, keittiöitä, kattoa ja liitetty Armonlinna maalämpöverkkoon.

Armonlinna on kokonaisuutena hyvin säilynyt ja rakennuksen sisätiloista ja rakennusosista on löydettävissä rikas määrä eri aikakausien kerrostumia. Rakennuksen henkilökohtainen yhteys Virginia af Forsellesiin tuo sille myös henkilöhistoriaan liittyvää arvoa.

Sisältö

1. *Johdanto*
  - 1.1 *Tehtävän kuvaus ja menetelmät*
  - 1.2 *Rakennuksen perustiedot*
  - 1.3 *Kaavatilanne ja suojelu*
2. *Tausta*
  - 2.1 *Hänen Armonsa Virginia af Forselles*
  - 2.2 *Säädynmukainen asuminen 1800-luvun alussa*
  - 2.3 *Strömforsin vanha päärakennus*
  - 2.4 *Armonlinnan ympäristön muutokset*
3. *Rakennushistorialliset vaiheet*
  - 3.1 *Rakentaminen ja Hänen Armonsa aika*
  - 3.2 *Ahlströmin aika*
  - 3.3 *Peruskorjaus vuonna 1985*
  - 3.4 *2000-luvun käyttö ja muutokset*
4. *Säilyneisyys ja kerrostumat*
  - 4.1 *Julkisivut ja rakennusosat*
    - 4.1.1 *Julkisivu länteen*
    - 4.1.2 *Julkisivu itään*
    - 4.1.3 *Julkisivu pohjoiseen*
    - 4.1.4 *Julkisivu etelään*
    - 4.1.5 *Vesikattorakenne*
    - 4.1.6 *Seinä rakenteet*
    - 4.1.7 *Perustukset ja lattiat*
    - 4.1.8 *Ovet*
    - 4.1.9 *Ikkunat*
    - 4.1.10 *Tulisijat*
  - 4.2 *Sisätilat*
    - 4.2.1 *Ensimmäinen kerros*
    - 4.2.2 *Toinen kerros*
    - 4.2.3 *Ullakko*
5. *Johtopäätökset*
6. *Lähteet ja kiitokset*
Liitteet

1 Johdanto

1.1 Tehtävän kuvaus ja menetelmät

Loviisan kaupungin kaupunkisuunnitteluosasto tilasi Aie Arkkitehdeilta keväällä 2021 rakennushistoriaselvityksen Strömforsin Armonlinnasta. Selvityksen tarkoituksena on kartoittaa Strömforsin uuden asemakaavan suunnittelutyötä varten Armonlinnan käyttö- ja muutoshistoriaa, rakennushistoriallista arvoa ja merkitystä Strömforsin kulttuuriympäristölle.

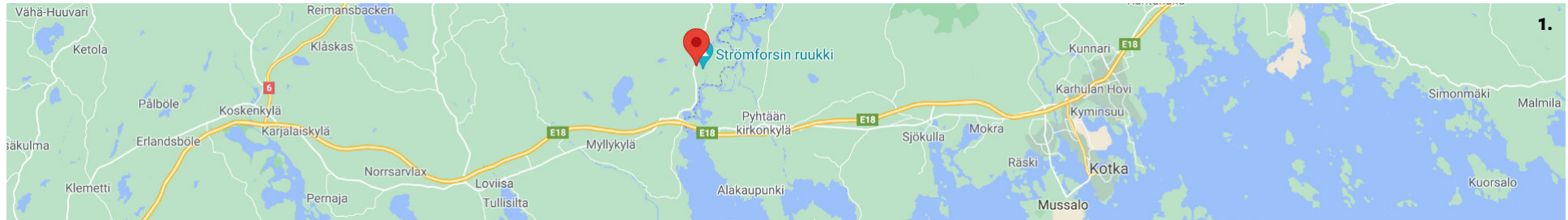
Armonlinna sijaitsee Loviisassa, Strömforsin ruukin Ruukintien pohjoispuolella, Kymijoen länsirannalla. Se on vuonna 1824 rakennettu asuin- ja edustusrakennus, joka koostuu kahdesta asuinkerroksesta sekä asuinkerroksen korkuisesta ullakkokerroksesta. Rakennuksella on hirsirunko, jonka lisäksi kokonaisuuteen kuuluu alkuperäinen rankarunkoinen kaksikerroksinen eteläveranta, sekä myöhemmin lisätty kaksikerroksinen pohjoinen sisäänkäyntiveranta. Nykytilassa Armon-

linnan huoneistot toimivat vuokra-asuntoina sekä loma- että pidemmän aikavälin asukkaille.

Laadittu selvitys koostuu neljästä osasta sekä liitteistä. Tausta-osuudessa käydään lyhyesti lävitse Armonlinnan rakentumiseen vahvasti vaikuttanutta säädynmukaisuuden käsitettä, rakennuksen rakennuttajan Virginia af Forsellesin elämää sekä Armonlinnaan liittyvän ympäristön ja rakennuskannan muutoksia. Rakennushistoriakappaleessa esitellään Armonlinnan historiaa sekä kokemia muutoksia sen valmistumishetkestä nykytilaan. Sitä seuraavassa säilyneisyys ja kerrostumat katsauksessa käydään lävitse diagrammeihin ja kuviin Armonlinnan rakennusosien säilyneisyyttä ja rakennuksessa havaittavissa olevia aikakerrostumia. Viimeiseksi johtopäätökset osiossa esitetään tutkimuksen aikana syntyneen näkemys Armonlinnan rakennushistoriallisesta

ja kulttuurihistoriallisesta arvosta.

Tässä tutkimuksessa käytetyt tärkeimmät lähteet ovat vuoden 1832 Ruotsin kansallisarkiston arkistoimat palovakuutusasiakirjat; satunnaiset 1900-luvun alussa otetut valokuvat, Vuonna 1939 kuvattu Trifonoffin dokumenttielokuva Strömforsin ruukista; Theodor Lindqvistin vuonna 1945 tekemä pohja- ja leikkauspiirros Tallista; 1980-luvulla tehdyt inventaarioluonnokset sekä -lausunnot; Lapalainen arkkitehtien tekemät peruskorjauksen työpiirustukset; sekä ruukkilaisten haastattelut ja 16.6.2021 ja 7.9-8.9.2021 Armonlinnaan tehty kenttätutkimus. Armonlinnan rakenteet on pääasiassa verhottu joko rappauksin tai tapetein, mikä vaikeuttaa seinärakenteisiin tehtävää ajoitusta sekä arviointia. Rakennus oli kenttätutkimuksen aikana tavalisessa asuinkäytössä.

1.3 Rakennuksen perustiedot

Nimet:	<i>Armonlinna, Lutikkalinna</i>
Osoite:	<i>Ruukintie 10</i>
Kylä:	<i>Ruotsinpyhtään ruukki</i>
Kaupunki:	<i>Loviisa</i>
Maakunta:	<i>Uusimaa</i>
Kiinteistötunnus:	<i>B13</i>
Omistaja:	<i>Aoy Ruotsinpyhtään Armonlinna Oy.</i>
Kerrosala:	<i>Noin 250 + 250 + 130 m² *</i>
Kerroksia:	<i>Kaksi + ullakko</i>
Rakennusvuosi:	<i>1824¹</i>
Rakennuttaja:	<i>Virginia af Forselles</i>
Vanha kunta:	<i>Ruotsinpyhtää</i>
Vanha pitäjä:	<i>Pyhtään pitäjä</i>
Vanha talonnumero:	<i>B13²</i>
Vanha maakunta:	<i>Itä-Uudenmaan maakunta</i>
Vanha lääni:	<i>Etelä-Suomen lääni (2009), Uudenmaan lääni (1997)</i>
Aikaisemmat omistajat:	<i>Af Forselles, A. Ahlström Oy</i>

¹ *Sirén (1970); Hansson (1985)*

² *Strömfors tehdasalueen kartta 1956*

* *Rakennushistoriaselvitystä varten tehty arvio piirrosten perusteella*

1.3 Kaavatilanne ja suojelu

Strömforsin ruukkiyhdyiskunta kuuluu valtakunnallisesti merkittäviin rakennettuihin ympäristöihin (RKY) ja valtakunnallisesti merkittävään Kymijoen laakson maisema-alueeseen. Aluetta kaavoitettiin ensimmäistä kertaa vuonna 1965 rakennuskaavalla, joka jäi osittain toteutumattomaksi. Jo ensimmäisessä kaavassa ilmaistiin alueen rakennuskannan suojelutarve. Rakennuskaavaa on sittemmin viety eteenpäin 1990-luvulla ja osayleiskaavan työstö alkoi ennen kuntaliitosta 2000-luvulla. Asemakaavan työstäminen alueelle aloitettiin 2020-luvulla.

Armonlinna on merkitty vuoden 1990 rakennuskaavaan SR-1 merkinnällä, jota on kuvattu seuraavasti:

”Suojeltava rakennus; rakennustaiteellisesti ja kulttuurillisesti arvokas rakennus, jota ei saa purkaa. Rakennuksessa suoritettavien korjaustöiden tulee olla sellaisia, että rakennuksen ulkoasu ja mahdollisuuksien mukaan myös huonejako, rakenneratkaisut sekä sisustusdetaljit säilyvät alkuperäisen mukaisina. Museo-
virastolla on annettava mahdollisuus lausunnon antamiseen koskien purku- ja korjaustöitä.”
”Rakennus ympäristöineen tulee hoitaa sen kulttuurihistoriallisen arvon edellyttämällä tavalla.”

2 Tausta

2.1 Hänen Armonsa Virginia af Forselles

Armonlinnan rakennuttaja Virginia Christina Sofia Carlskiöld (toisinaan myös kirjoitusasuissa Wirginia tai Wirgina, tyttönimi Carlsköd tai Carlsjöld) syntyi Ruotsissa 26.4.1759. Hänen isänsä oli Skaran piispan poika, ruotsalainen virkamies sekä kansleri Pehr Carlskiöld ja äitinsä Tukholmalaissyntyinen Virginia Sofia Carlskiöld (os. Adlerberg). Virginialla oli kolme sisarusta, veli Pehr, Anna Sofia ja Margareta Charlotta. Kummallakin puolella Virginian sukua oli aatelisia ja korkeissa viroissa toimivia säätyläisiä, joiden omistuksiin kuului kartanoita sekä rauta- ja tiiliruukkeja.^{1,2,3}

Virginia muutti Loviisaan vuonna 1785 avioitukseensa Strömforsin ruukin perustajajäsenen, Jakob af Forsellesin, pojan Henrik af Forsellesin (s. 1754) kanssa. Jakob af Forsellesin kuoltua vuonna 1768, Henrik peri af Forsellesin osan ruukista ja vähitellen osti myös Nohrströmien perillisten osuudet. Henrik af Forselles aloitti Strömforsin kunnostustyöt ja ruukki alkoi nousta alatilasta, johon aiemmat sekavat perijäsuhteet olivat sen ajaneet. Pariskunta sai kaksi lasta, pojat Jakob Henrik (s. 1785) ja Bernt Johan (s. 1788). Virginian aviomies Henrik kuitenkin nukkui pois jo vuonna 1790, vain 36-vuotiaana, jonka jälkeen hänen leskestään tuli vuorineuvoksetar ja Strömforsin ruukinpatruuna.^{2,4,5}

Ruukinpatruunana Virginia oli säästäväinen ja käytti merkittävän osan ruukin tuotoista uudelleen rakennukseen, kehitystyöhön ja istutuksiin. Hän oli luonteeltaan vaatimaton, mutta myös omanarvon tunteva ja sivistynyt yritysjohtaja. Virginia osallistui ruukin johtoon liittyvien tehtävien lisäksi pitäjän ja seurakunnan toimielimiin ajaen Strömforsin etuja useilla tahoilla. Virginia sai lisänimen Hänen Armonsa (Hennes Nåds) pitäjäläisiltä, jotka luottivat ruukinpatruunan arvostelukykyn ja pyysivät tältä usein neuvoa koko yhteisöön liittyvissä asioissa.^{4,5,6}

Virginian rakennushankkeet alkoivat vuonna 1792 korvaamalla Kymijoen ylittävän puisen padon leveämmällä kivisellä. 1800-luvun alussa suuri tulipalo tuhosi merkittävän osan Strömforsin rakennuskantaa, mutta antoi ruukinpatruunalle suuremman motivaation edistää ruukin rakennuskantaa. Näihin rakennushankkeisiin kuului muun muassa tiiliruukin ja Tallinmäen kokonaisvaltainen uudistaminen, savinen krouvirakennus, saha- ja myllyrakennusten päivitys, viinanpolttimo ja useita asuin- sekä makasiinirakennuksia. Uusia pelloja raivattiin ja lajike vaihdettiin rukiiseen, joka moninkertaisti sadon. Ruukin puutarhaa laajennettiin ja viljeltäviä lajeja monipuolistettiin. Seppien taitotaso oli jäänyt edelliselle vuosisadalle, joka vaikutti tuotantotehokkuu-

teen. Virginia vastasi tarpeeseen tuomalla Strömforsiin uusia seppiä Ruotsista vuonna 1838. Viimeinen Hänen armonsa aloittama hanke oli uuden naulapajan rakennuttaminen Ruukintien pohjoispuolelle vuonna 1846.^{2,4,5}

Virginia af Forselles kuoli 88-vuotiaana (vuonna 1847) ja haudattiin Hänen armonsa itse rakennuttamaan hautakammioon Petjärventien varrelle. Hautaan oli aikaisemmin siirretty myös Virginian miehen Johan af Forsellesin jäännökset, jotka alun perin oli haudattu Elinmäelle.^{2,4,5}

- 1 *Andelsvapen Wiki, Carlsköld; af Forselles.*
- 2 *Sirén (1971), s. 16-18*
- 3 *Svenskt biografiskt lexikon, Pehr Carlskiöld*
- 4 *Rautakorpi ym. (2013), s. 143-145*
- 5 *Aho (1907), s. 335-343*
- 6 *Aalto, N. (2010), s. 11-12*

2.2 Säädynmukainen asuminen 1800-luvun alussa

Virginia af Forsellesin yksi merkittävimmistä syistä Armonlinnan rakennuttamiselle oli Strömforsin aikaisemman päärakennuksen vanhanaikaisuus ja epäsäädynmukaisuus. Tässä taustakappaleessa luodaan lyhyt katsaus säädynmukaisuuden käsitteeseen ja säädynmukaiseen asumiseen 1800-luvun alussa.

Säädynmukaisuuden käsite ja sen leviäminen

Sääty on käsite, jolla viitataan henkilön yhteiskuntaluokkaan. Sääty-yhteiskunnan juuret ovat Antiikin ajassa. Säädyt olivat aatelisto ja papisto, jotka muodostivat niin sanotun ylemmän säädyn, sekä porvaristo ja maata omistavat talonpojat, jotka muodostivat alemman säädyn. Eri aikoina eri valtioissa on ollut poikkeavia tapoja tulkita sääty-yhteiskuntarakennetta. Suomessa säädyille on kuulunut erilaisia oikeuksia liittyen pääasiassa verotukseen ja kaupankäyntiin. 1800-luvun Suomessa puhuttiin lähinnä säätyläisistä yhdistäen papisto, aatelisto ja porvaristo saman käsitteen alle sillä luokkien väliset erot olivat vähäisiä. Säätyläisten vastakäsitteenä olivat säädyttömät rahvaat, talonpojat. Ero voidaan kärjistää fyysistä töitä tekevän ja tekemättömän henkilön välille.^{1,2}

Säädynmukaisuus on kyseessä olevan henkilön yhteiskuntaluokasta, statuksesta, ajasta ja kulttuurista koostuva käsite. Henkilön säätyä on osoitettu muun muassa vaatetuksella, asumisvalinnoilla, harrastuksilla ja tapakulttuurilla. Erityisesti vaatetuksessa ja rakennetussa ympäristössä säädynmukaisuus on ollut vahvasti sidottu kullakin ajalla vaikuttaneisiin tyyliin ja arvoihin. Tavoite osoittaa säätyä eurooppalaisessa kulttuurissa on pääosin liittynyt ylemmän yhteiskuntaluokan tarpeesta erottautua tavan kansasta. Kansa kuitenkin haki vaikutteet ylemmiltä säätyluokilta, miksi aatteet levisivät kansan keskuuteen vähitellen. Niiden normalisoituessa ylempi säätyluokka oli yleensä siirtynyt jo seuraavaan tyyliin.^{1,2}

Rakentamiseen liittyvä käsitys säädynmukaisuudesta levisi Ruotsissa ja Suomen alueella 1600–1800-luvuilla valtion säätelemien mallipiirustusten, rakennusmateriaaleja suosivien asetusten, koulutuksen, kaupunginarkkitehtien esimerkin ja yleisesti levinneiden mallikirjojen kautta. 1700-luvulla merkittäviä lähteitä olivat Tukholman kaupunginarkkitehti Carl Hårlemanin (1700–1753) mallipiirustukset kartanorakentamiselle ja sotilasvirakatoille. Erityisesti sotilasvirakatojen mallipiirustusten kautta säädökset ja mallipiirustukset levisivät lävitse koko Ruotsin valtakunnan. Yhtä vaikut-

taviksi voidaan katsoa Carl Wijnbladin (1705–1768) laajalle Pohjoismaissa levinneet yleiset rakentamisen mallipiirustukset, jotka muodostivat eräänlaisen yhteenvedon Carl Hårlemanin arkkitehtonisista tavoitteista. Merkittävästi vaikuttivat myös valtion antamat säädökset puumateriaalin käytön vähentämisestä metsäkadon pelossa, jotka kannustivat säätyläisiä varohelpotusten toivossa rakentamaan kivistä.^{1,3,4}

Suomen puolella erityistä näkyvyyttä saivat myös Tukholmassa opiskellut muurarimestari ja myöhemmin Turun kaupunginarkkitehti Christian Schröder (1722–1789), jonka vaikutusaikana valmistuneet porvariston edustusrakennukset loivat linjoja säätyläisrakentamiselle vielä 1800-luvun alussa sekä Tukholmasta käsin työskennellyt arkkitehti Erik Palmstedt (1741–1803), joka vastasi muun muassa Mustion ruukinkartanon ja Jokioisten kartanon suunnitelmista. Suuri osa Suomen alueen 1700-luvun arkkitehtuurista ei kuitenkaan ollut nimekkäiden arkkitehtien suunnittelemaa, vaan rakennusammattilaisten sovelluksia huomiota saavuttaneista rakennuksista, mallipiirroksista ja paikallisista tavoista.^{3,4}

Uusien aatteiden maahantuonnista ja muodinmukaisuudesta erityisen kiinnostuneita olivat hyödyn ajan innovaatioista ja

talouden vapautumisesta vaurastuva porvaristo, joka pyrki osoittamaan kuulumistaan ylempiin yhteiskuntaluokkiin. Näihin henkilöihin lukeutuivat myös ruukinpatruunat, joiden kartanokokonaisuudet kuten Teijo, Mustio ja Fagervik olivat 1700-luvulla Suomessa esimerkllisiä kohteita korkean säädyn rakentamiselle.^{1,2}

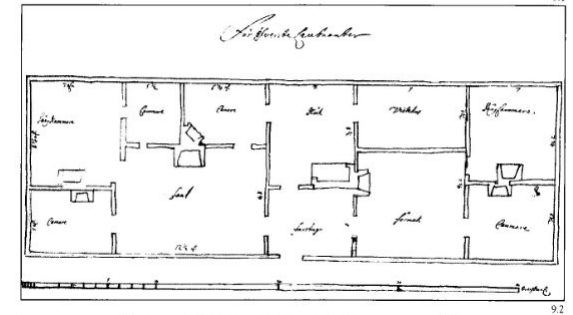
Kuva 4. Mustion linna.

1700-1820-lukujen arvomaailma, tyyliuunnat ja keksinnöt Ruotsin ja Suomen alueilla

Pohjoismaissa tapakulttuuri, sisustuksellisten elementtien vaatimustaso ja säädynmukaisen asumistason vaatimukset kokivat 1700-luvulla muutoksia sekä nopean leviämisen. Niin kutsuttuna hyödyn aikakautena (säätövalan aika Ruotsin valtakunnassa 1718–1772) kan-

santalouden kasvu, uuden tiedon arvostus ja käytännöllisyyden sekä omavaraisuuden ihannoiti loivat pohjan monille seuraavien vuosikatojen arvoille. Uudet kulttuurivaikutteet tulivat pääosin Keski-Euroopasta, mutta myös Aasiasta Ruotsin perustaman Itä-Intian kompanian avulla. Omavaraisuuden korostaminen näkyi kuitenkin myöhemmin lainsäädäntönä, joka muun muassa vuonna 1731 kielsi Suomessa kalusteiden maahantuonnin. Tämä antoi merkittävän pontteen kotimaiselle huonekalutuotannolle, joka kuitenkin jäljitteli ulkomailla suosittuja tyyliä. Maankäytössä omavaraisuus näkyi kartanoiden laajoina puutarha-alueina, joissa pyrittiin viljelemään myös eksoottisia hedelmäpuita.^{1,2}

Pohjoismaissa vallinneet tyyli 1700-luvulta 1800-luvun alkuun olivat varhaisrokoko (1720–1770), rokoko (1750–1780) ja empire-tyylin suuntaukset kustavilaisuus (1770–1810) sekä uusklassismi (1810–1830). Tiivistettynä tulkinta muuttui barokkia seuranneesta kevennetystä pehmeän pyöreästä ja hyvin koristeellisesta rokokoosta kohti pelkistetympiä suoraa linjoja, jotka saivat inspiraationsa 1700-luvun antiikin ajan arkeologisista löydöksistä. Kokonaisvaikutelmana 1700-luvun ja 1800-luvun alun tyyliä yhdistää symmetrian, tasapainon sekä kokonaisuuden tavoittelu. Suomessa tyyliuunnien vaikutus levisi hitaammin, mukautuivat paikallisiin materiaaleihin sekä tapoihin. Tyylipiirteet esiintyivät yleensä hillitympinä kuin Ruotsin alueella.^{1,4}

Kuva 5. Vuoden 1687 vahvistettu mallipiirustus everstiluutnantin virkataloiksi. Erik Dahlbergh. Pohja on ratkaistu paritupamallilla.

Grundritning af den understa Wäningens.

Kuva 6. Vuoden 1750 mallipiirustus vuokrattavasta kuninkaankartanosta. Carl Hårleman. Keskeissaliratkaisu.

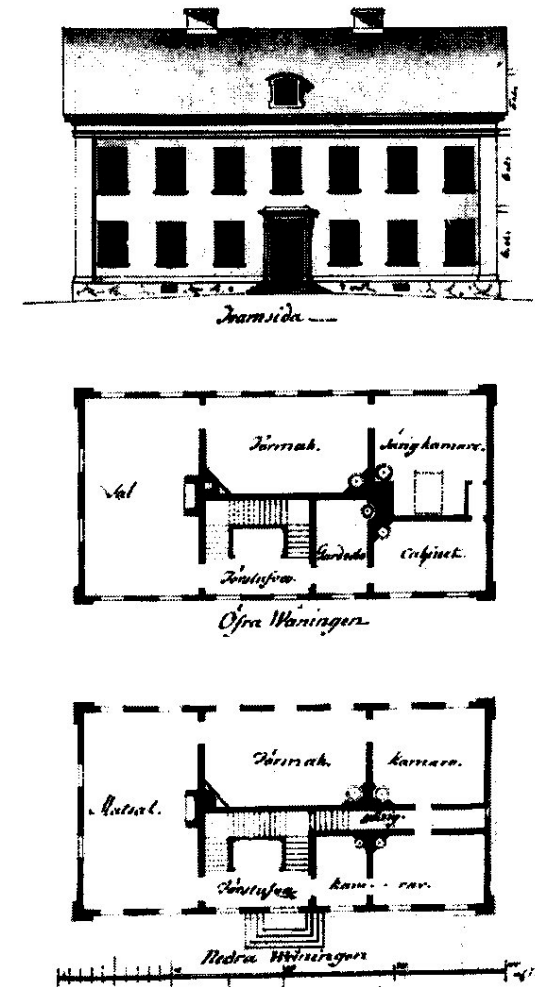
Julkisivuväriyksessä suosittiin vaaleita sävyjä, erityisesti keltaisia ja harmaita. Virkataloissa punamulta säilytti tästä huolimatta asemaansa. Sisustusväreissä tummat sävyt eivät koskaan saaneet laajaa suosiota pohjolessa, sillä verrattuna eteläiseen Eurooppaan tai Aasiaan pohjolessa valon puute tuki enemmän vaaleita sävyjä lisäämään valoisuuden tuntua erityisesti talvella. Rokokoon aikana suosiossa olivat pastellisävyt, kustavilaisuuden aikana taas erilaiset harmaat. Sisustusväreissä haettiin teemoja ja ehjyyttä: myös kalusteet maalattiin seinävärien sävyyn.^{1,4}

Huonetiloissa uusia vaateita olivat förmaakit (olohuoneiden edeltäjät) sekä kasvavaa säätyläisten matkailua tukevat vierashuoneet. Säätyläistön asuinnoissa tupia alettiin kutsua saleiksi. 1600-luvulta lähtöisin oleva karoliininen keskeissaliratkaisu yleistyi ensin säätyläisarkkitehtuurissa, mutta 1700-luvun loppua kohden pohjaratkaisut alkoivat muuttua monijakoisemmiksi. Kaksikerroksiset rakennukset yleistyivät ja myös kolmikerroksisia rakennettiin. Virkatalopiirustuksissa vielä 1700-luvun alkupuolella suositeltu satulakatto vaihtui vuosisadan lopulla ranskasta omaksuttuun mansardikattoon ja sen variaatioihin. Katemateriaalina alettiin suosia lautta tai tiiltä turpeen ja päreän sijasta.^{1,3,5}

1800-luvulle saavuttaessa Suomen alue siirtyi venäläiseen hallintaan. 1800-luvun alun rakennuksissa alkoi pian näkymään venäläisen uusklassismin vaikutus, joka värittää erityi-

sesti Engelin Helsinkiä. Suomen alueella Ruotsin vaikutus arkkitehtuurissa säilyi silti pääosin vahvana ja voitaisiin nähdä, ettei Armonlinnan rakennusvuoteen 1824 ehtinyt tapahtua merkittäviä muutoksia siinä, mitä arvostettiin säädynmukaisessa rakentamisessa. Näinä piirteitä voidaan tiivistää olleen muun muassa rakennuksen kaksikerroksisuus (edustustilat pääosin toisessa kerroksessa), ekspressiivinen katto, julkisivujen maalaus kuulain värein, keskisaliratkaisusta johdettu pohjapiirros, muodin tuomat uudet erotellut huonetyypit, tilava huonekorkeus, symmetrisyys, vaaleat värit sisätiloissa, kaakeliuunit (uusi keksintö vuodelta 1767), kokonaisuudeksi jäsentyneet sisustukset, omavaraisuus ja ajanmukaiset rakennusosat kuten kuusiruutuiset korkeat ikkunat ja koristellut paripeiliovet.^{1,4,5}

1. Koskinen & Hagelstam (2003)
2. Ilmakunnas, J. (2009).
3. Lounatvuori, I. (1996).
4. Koskinen, 2013, s. 12–17; Wijnblad, 1755
5. Rinne, H. (2016)

Kuva 7. Vuoden 1786 mallipiirustukset everstin virkataloksi. Erik Palmstedt. Keskeissaliratkaisu on alkanut monimuotoistumaan. Tärkein sali on siirretty rakennuksen toiseen pätyyn. Lounatvuori (1996), sivu 38.

2.3 Strömforsin vanha päärakennus

Kymijoen läntisen haaran, nykyisen Strömforsin kosken varrelle perustettiin ensimmäinen rautaruukki jo vuonna 1695 vapaaherra Johan Creutzin toimesta. Ruukki nimettiin Petjärven ruukiksi Petjärven kylän mukaan, jonka mailla koski sijaitsi. Petjärven ruukilla ei tiedettävästi ollut päärakennusta tai johtajan asuntoa eikä siitä kasvanut merkittävää työyhdyskuntaa, kuten monista muista aikalaisruukeista. Syyt tähän löytyivät mitä todennäköisimmin Johan Creutzin jo olemassa olevista maaomistuksista, jotka sisälsivät muun muassa Ahvenkosken kartanon ja Petjärven ratsutilan. Rautaruukki oli vain yksi sivutoiminto vapaaherran liiketoiminnassa, johon mielenkiinnon oli synnyttänyt hänen veljensä menestyvä rautaruukki Forsbyssä, nykyisessä Koskenkylässä. Toiminnan toissijaisuus materialisoitui 1700-luvun alussa, kun tulipalossa tuhoutuneen ruukin jälleenrakennus jäi poliittisen uran varjoon.¹

Tarve perustaa korkeamman säädyn asuin-sija ruukille muodostui vasta puolivuosisataa ruukin perustamisen jälkeen, kun rautaruukin laitoksien jäänteet ja Petjärven kartano siirtyivät Creutzin suvulta Nohrströmille ja Forsellille vuonna 1744.² Yhtiökumppanit olivat molemmat päteviä ja kunnianhimoisia ammattimiehiä. Nohrström oli ennestään toiminut ruukin-isännöitsijänä Forsbyssä ja Jakob Forsell oli

Kuva 8. Piiirros ruukista 1800-luvun alkupuolella. Vanha päärakennus näkyy eniten oikealla. Sen edessä nykyinen letkumakasiini hieman suurennellun kokoisena. Taustalla kankivasarapajan pääty, kirkko (keskellä) ja verkhuusin harja (vasemmalla).

erinomaiset liikesuhteet omaava liikemies valoitettusta Haminasta. Strömforsin uudelleenrakennus ei kuitenkaan alkanut heti kauppojen jälkeen, vaan Turun rauhassa 1743 jääneet epäselvyydet valtioiden rajan sijainnista aiheuttivat haasteita yritystoiminnan elvyttämiselle. Raja oli määrätty kulkemaan Kymijokea pitkin, mutta oli pitkään epäselvää, kulkiko se joen itä- vai länsirantaa. Strömforsin rakennuskanta sijaitsi joen länsirannalla sekä joen keskellä sijaitsevalla Kortön saarella. Lisäksi väittely rajan taakse jääneen linnoituskaupunki Haminan korvaajan sijainnista hidastivat vuorikollegion toimintalupaa.²

Vuonna 1745 vyyhti alkoi purkaantua ensin uuden linnoituskaupungin paikan valinnalla. Alun perin Degerbyksi, sittemmin Loviisaksi nimetyn kaupungin ensimmäiseksi pormestariksi valittiin Strömforsin toinen omistaja Jakob Forsell, joka myöhemmin aateloitiin nimelle af Forselles. Uuden aseman myötä vastuu Strömforsista siirtyi pääasiassa Nohrströmille. Samoina vuosina myös ymmärrys rajan kulkemisesta Kymijoen itärantaa pitkin syntyi ja Strömforsin toimintalupa hyväksyttiin.³

Kaikkien hidasteiden jälkeen taonta ruukissa alkoi uudelleen vuonna 1746. Seuraavan vuosikymmenen ajan Nohrström ja Forsell hankkivat uusia maaomistuksia lopulta nelin-

kertaistaen alkuperäisen maaomaisuutensa. Strömfors ei kuitenkaan saanut johtajan asuntoa heti ensimmäisinä vuosina. Tämän ajan Nohrströmin pariskunta asui mitä todennäköisemmin Petjärven rannalla sijainneella ratsutilalla, kunnes Strömforsin ruukille valmistui säädynmukainen asumus vuonna 1755.⁴

Ensimmäinen johtajan asunto valmistui samalle paikalle, jolla nykyinen päärakennuskin sijaitsee: kankivasarapajasta luoteeseen, nykyisen Ruukintien pohjoispuolelle. Vanhasta rakennuksesta on säilynyt ainakin yksi valokuva, piirros sekä sanallisia kuvauksia muun muassa palovakuutusasiakirjoissa vuodelta 1832. Pohjapiirroksia tai tietoa rakennuksen suunnittelijasta ei ole säilynyt.^{5,6}

Valokuvista ja vanhoista kartoista päätellen vanhaan päärakennukseen kuului kaksi osaa: varsinainen asunto ja edustusrakennus sekä jonkinlaisella käytävällä yhdistetty erillinen keittiösiipi pääosan pohjoispuolella. Rakennus oli luonnonkiviperustukselle rakennettu hirsi-rakennus, joka oli lautaverhoiltu kaikilta julkisivuilta.^{5,6} Päärakennuksen korkeampaa säätätasoa verrattuna muuhun rakennuskantaan oli korostettu keltaisella öljyväriillä, mistä on merkintä palovakuutusasiakirjassa vuonna 1832. Listat olivat vaaleanharmaat.⁶ Kirjassaan Strömfors – Tehdas ja yhdyskunta Siren kirjoittaa päärakennuksen edustusosassa olleen

lautainen mansardikatto, mutta tarkastellessa ainoaa rakennuksesta säilynyttä valokuvaa, kate voisi olla myös tiiltä, jota ruukilla tuotettiin omasta takaa jo 1700-luvulla.^{5,7} Kahden rakennusosan katot eroavat muodoltaan: edustusosalla vaikuttaisi olevan mansardi- ja keittiöosalla aumakatto. Valitettavasti valokuvassa näkyy vain edustusosan länsipääty sekä keittiösiipi, eikä rakennuksen varsinaisesta pääjulkisivusta, joka mitä todennäköisimmin oli kohti etelää ja kankivasarapajaa, voida tehdä tulkintoja. Näkyvässä osassa voidaan kuitenkin huomioida ikkunoiden moninaisuutta, joissa esiintyy sekä vanhemman tyylistä kuusitoista ruutuista, että uudempaa neliruutuista ikkunaa. Kartoista voidaan nähdä päärakennusta ympäröineen myös muita muita talousrakennuksia. Niistä ei ole säilynyt tarkempia mainintoja.

1 Sirén, 1971, s. 3; Aho, 1907, s. 334

2 Sirén, 1971, s. 12–13; Aho, 1907, s. 330–331

3 Sirén, 1971, s. 16

4 Sirén, 1971, s. 35–36; Koskinen, 1997

5 Sirén, 1971, s. 62

6 RA, 1832

7 Sirén, 1971, s. 33–34; s. 57–58

Kuva 9. Strömforsin vanha päärakennus katsottuna Ruukintieltä, idästä. Oikealla varsinainen edustusosa, vasemmalla keittiösiipi.

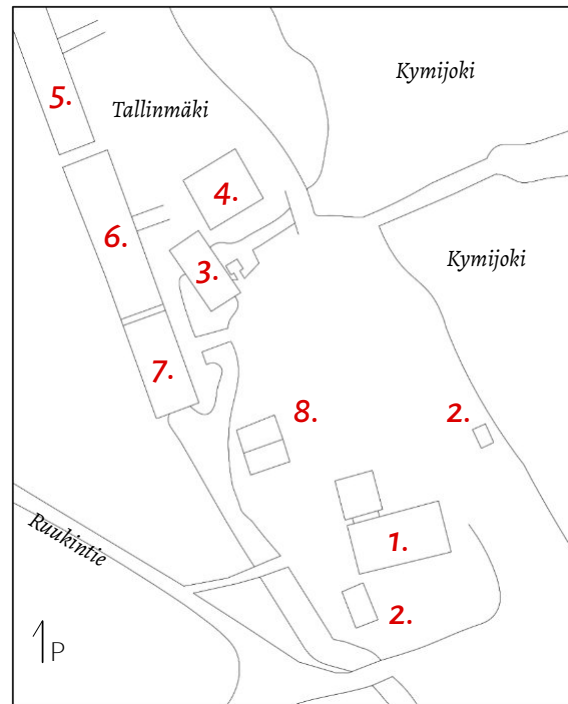
2.4 Armonlinnan ympäristön muutokset

Armonlinnan rakentuminen sijoittuu keskelle Virginia af Forsellesin hallintokautta ja uudisrakennushankkeita. Eniten rakennuksia valmistui 1800–1810, jonka jälkeen rakentaminen kohdistui yksittäisiin hankkeisiin. Armonlinnan ympäristöön vaikuttivat eniten Tallinmäen maatalousrakennusten jäsentyminen sekä tiiliruukin uoma ja sen varrelle rakennetut tuotantorakennukset.

Armonlinnan rakentamisen jälkeen keskeiset muutokset olivat ensin naulapajan rakentaminen vanhan päärakennuksen pohjoispuolelle. Paja valmistui vuonna 1846 suurin piirtein keskelle päärakennuksen pihaa. Kun rakennusta laajennettiin vuonna 1857, se liittyi melkein kiinni vanhan päärakennuksen keittiösiipeen. 1800-luvun lopussa alue tiivistyi vielä hieman lisää hiilimakasiinilla. Vanha päärakennus ja sen keittiösiipi korvattiin Ahlströmin omistuksessa uudella konttorirakennuksella vuonna 1892.

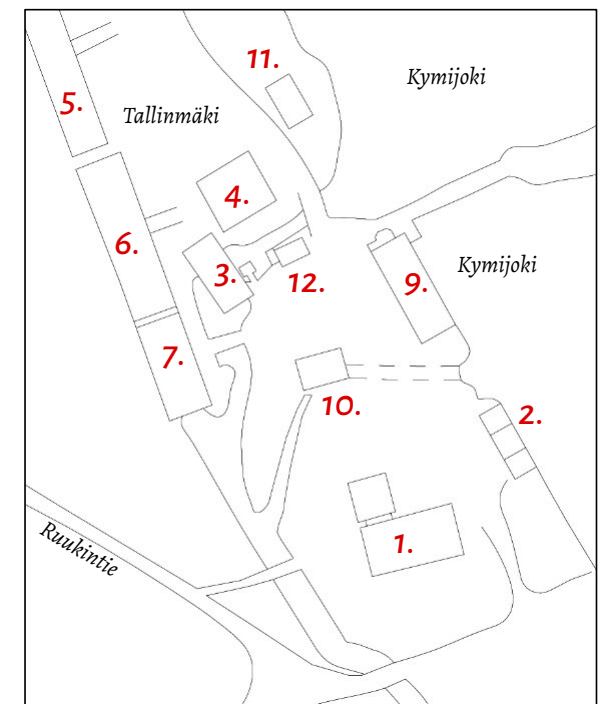
Viimeinen suuri muutos tapahtui lähes 50 vuotta myöhemmin, kun 1950-luvulla tiiliruukin uoma täytettiin ja siihen liittyvät rakennuksen panimo ja tiiliruukin aittaa lukuun ottamatta purettiin. Purettujen rakennusten tilalle on lisätty kaksi autotallia sekä 2000-luvulla esiintymislava.

Kuvat 10a-e. Muutokset Armonlinnan ympäristössä, diagrammisarja.

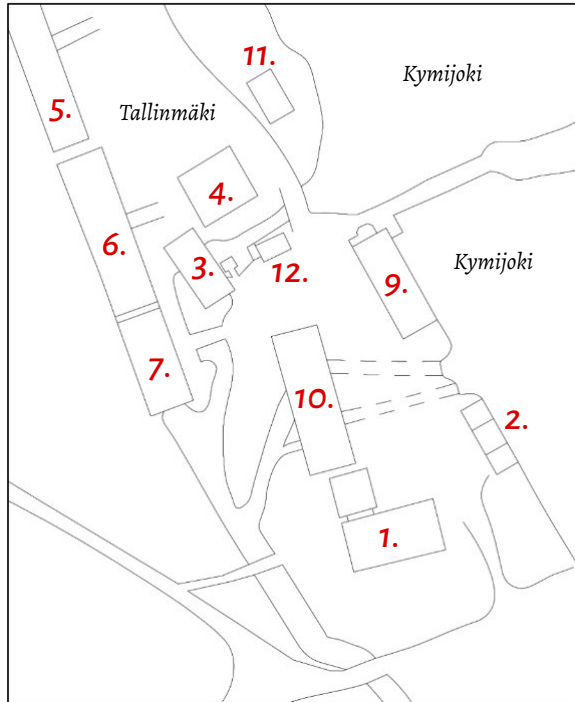
1810

1. Vanha päärakennus
2. Päärakennuksen talusrakennuksia
3. Savimylly/Tiilikrana, uusittu
4. Tiiliuuni, uusittu
5. Uusi talli
6. Uusi tiilikuivaamo
7. Panimo ja polttimo
8. Tuntematon varastorakennus

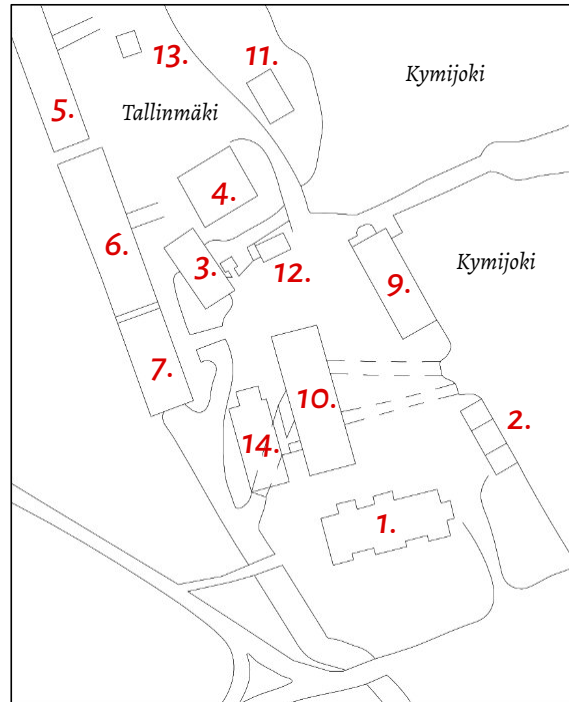
1846

1. Vanha päärakennus
2. Letkumakasiini
3. Savimylly/Tiilikrana
4. Tiiliuuni
5. Talli
6. Tiilikuivaamo
7. Panimo ja polttimo
8. -
9. Armonlinna
10. Naulapaja
11. Kärnyvaja
12. Tiiliruukin aitta

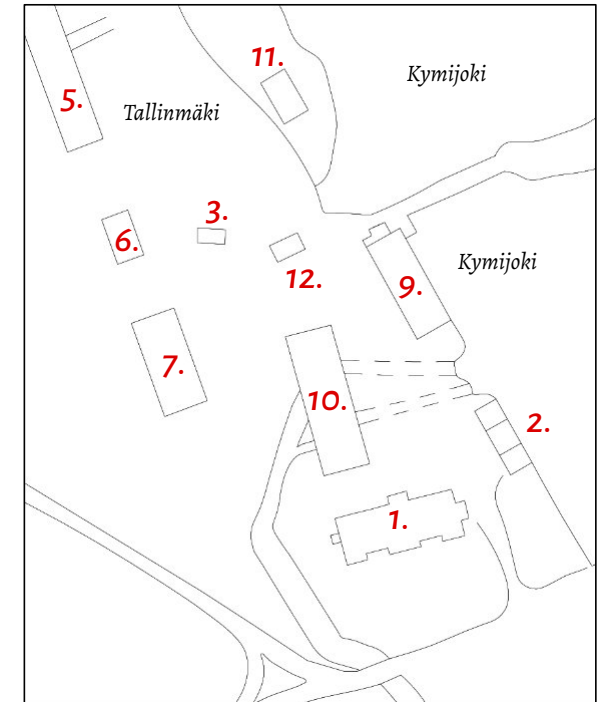
1892

1. Uusi päärakennus
2. Letkumakasiini
3. Savimylly/Tiilikrana
4. Tiiliuuni
5. Talli
6. Tiilikuivaamo
7. Panimo ja polttimo
8. -
9. Armonlinna
10. Laajennettu Yläpaja
11. Kärnyvaja
12. Tiiliruukin aitta

1892

1. Uusi päärakennus	13. Vaakahuone
2. Letkumakasiini	14. Hiili/puuvarasto
3. Savimylly/Tiilikrana	
4. Tiiliuuni	
5. Talli	
6. Tiilikuivaamo	
7. Panimo ja polttimo	
8. -	
9. Armonlinna	
10. Laajennettu Yläpaja	
11. Kärnyvaja	
12. Tiiliruukin aitta	

2021

1. Uusi päärakennus	13. -
2. Letkumakasiini	14. -
3. Esiintymislava	
4. -	
5. Talli	
6. Uusi autotalli	
7. Panimo ja polttimo	
8. -	
9. Armonlinna	
10. Yläpaja	
11. Uusi autotalli	
12. Tiiliruukin aitta	

3 Rakennushistorialliset vaiheet

3.1 Rakentaminen ja Hänen Armonsä aika

Armonlinnan rakennutti ruukinpatruuna Henrik Johan af Forsellesin leski vuorineuvoksetar Virginia af Forselles osana 1800-luvun ruukin rakennuskannan uudistamista. Armonlinna valmistui vuonna 1824 suuremman rakennusryöpsähdyksen jälkeen samaan aikaan sen naapurissa sijaitseva Letkumakaasiini.¹ Molemmat rakennukset suunniteltiin korvaamaan ja parantamaan Strömforsin edustusolosuhteita vanhan 1750-luvulla rakennetun päärakennuksen jäädessä puristuksiin teollisuusrakennusten väliin ja säädynmukaisuudessa jälkeen.^{2,5} Ruukinpatruunat kuuluivat yleensä säätyään korostamaan pyrkivään yhteiskuntaluokkaan ja Loviisan ensimmäisen pormestarin perillisinä sekä aateloituna sukuna af Forsellesien pyrkimys säädynmukaisuuteen ympäristöön on ymmärrettävä. Kuten taustakappaleessa 2.2 todettiin, säädynmukaisuuden käsite eli ajassa, kulttuurissa sekä kehittyi koko ajan eteenpäin. Strömforsin tilanteen tekee näiden vaikutteiden pohtimisesta erityisen mielenkiintoiseksi sen samanaikainen etäisyys Ruotsin valtakunnasta, että sen omistajien henkilökohtaiset läheiset suhteet Ruotsin vuorikollegioon. Tässä tutkimuksessa ei valitettavasti ollut mahdollisuutta perehtyä af Forsellesien seurapiiri-elämään ja ulkopuolelta saamiin vaikutuksiin, mutta mikäli tulevaisuudessa näitä piirteitä

voidaan tutkia, on mahdollista ymmärtää Armonlinnan rakennustavoitteille entistä syvempiä perusteita. Tässä tutkimuksessa keskitytään pohtimaan asiaa yleisen ajalle sopivan säädynmukaisuuden sekä löytyneiden rakennukseen liittyvien lähteiden avulla.

Strömforsin konttorihenkilökunnan kirjurien ja kirjanpitäjien lukumäärä vaihteli kahdesta yhteensä neljään henkeä 1700–1800-luvuilla. Vanhojen virkasuhteiden mukaan konttorihenkilökunta työskenteli suoraan ruukinisännöitsijän alaisuudessa ja asui tämän tarjoamissa tiloissa. Ensimmäinen konttorihenkilökunta ja isännöitsijää varten vuonna 1770 rakennettu asunto aittoineen sijaitsi nykyisen Puistokujan varrella.² Armonlinna rakentaminen oli siis merkittävä parannus ei vain ruukinpatruunan, vaan myös hänen työntekijöidensä tiloihin.

Armonlinnan alkuperäisiä piirustuksia tai tietoa sen suunnittelijasta ei tämän tutkimuksen aikana löydetty. Paras rakennuksen alkuperäistilasta kertova dokumentti on vuoden 1832 palovakuutusasiakirja, jossa Armonlinnaa on kuvattu sanallisesti. Rakennustöistä oli todennäköisesti vastuussa Virginia af Forsellesin luottorakennusmestari Anders Saxen sekä ruukin muurarimestari Anders Ström, jotka nimetään vastuuseen palovakuutusasiakirjoissa.³ On hyvin todennäköistä, ettei Ar-

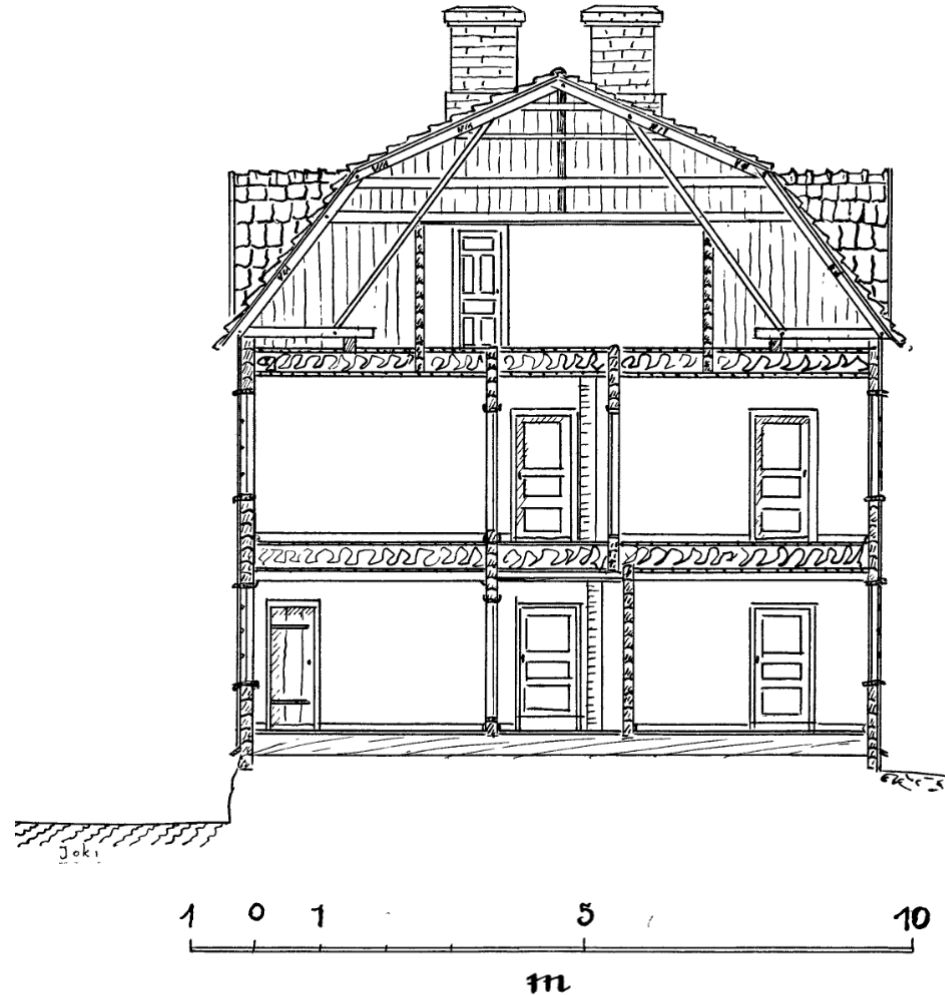
monlinnalla ollut erikseen suunnittelevaa nimekästä arkkitehtiä, vaan se on syntynyt vielä 1800-luvun alulle tyypillisesti rakennusalan ammattilaisten yhteistyössä 1700-luvun mallikirjojen typologioihin ja yleisiin tyyliohjeisiin nojaten. Armonlinnan arkkitehtuuriin on varmasti vaikuttanut Virginia af Forsellesin Ruotsin kartanokulttuurissa viettämä lapsuus, sekä Loviisan rakentuminen 1700-luvulla. Virginia on myös voinut olla tietoinen muiden Suomen alueilla toimivien ruukkien rakennuskannasta. Yhdessä ne muodostivat keskeisimpiä vertailukohteita sivistyneen kaupunkiasumisen vaateille.

Palovakuutusasiakirjojen mukaan Armonlinna valmistui vuonna 1824 ruukin isännöitsijän ja konttorihenkilökunnan rakennukseksi. Sen kerrotaan olevan 44,25 kyynärää (noin 26,5 metriä) pitkä, 16,25 kyynärää (noin 9,7 metriä) leveä ja 10 kyynärää (noin 6 metriä) korkea räystäslasaan mitattuna. Mitat vastaavat rakennuksen nykymittoja. Rakennuksen piirteistä kerrotaan seuraavasti:

Puurunkoinen rakennus on perustettu kyynärän korkuiselle kivijalalle. Sillä on laudoista tehty kahdesti taitettu punaiseksi maalattu mansardikatto, jossa on poikkipääty (espace) molemmin puolin. Kattotuoleja on yhteensä 16 kappaletta. Vesikatto on tehty kaksinkertaisella laudoituksella ja

varustettu tarpeellisin vesikattovarustein. Rakennuksessa on rossipohja, joka on viimeistelty savella ja sahanpurulla. Kaikissa huoneissa on lautalattia. Kaikkien asuntojen kamarien ja konttorihuoneiden alakatot on viimeistelty paneloimalla paremmilla laudoilla. Välipohjan kerrotaan olevan katto-palkeista ja paremmista laudoista. Yläkerroksen alakatot on kirjattu tehdyksi savella ja sahanpurulla. Kalkkilaasti mainitaan eteishallin yhteydessä. Sahanpurutäytteelle on annettu erikseen arvoarvio. Julkisivusta on kirjattu rakennuksen olevan kokonaan laudoitettu ja saumat on peitetty naulaamalla rimoja. Julkisivu on viimeistelty keltaisella värillä. Viimeisenä rungosta kerrotaan, että eteläpäädyn sisäänkäyntiveranta johtajan huoneistoon ja leipomoon on tehty korsvirkerakenteella ja paremmista laudoista samalla leveydellä ja korkeudella, kun muukin rakennusrunko. Julkisivu on toteutettu samalla verhouksella. Verannan luetellaan sisältävän alemmalla tasolla kaksi konttoria ja ylhäällä yhden suuremman ja yhden pienemmän konttorin, jämäkät portaat vintille ja portaat johtajan asuntoon. Ohimennen mainitaan myös pohjoispäässä olevan paneloidut portaat, jotka kulkevat seinän viertä.

Toisessa kerroksessa on 13 kitti-ikkunaa, jotka ovat 2 kyynärää, 9 tuumaa korkeat (noin 123 cm) ja kaksi kyynärää leveät (120 cm) sekä varustettu harmaalla öljyvärillä maalatuilla vuorilaudoilla sisä- ja ulkopuolelta. Ikkunat on jaettu kahteen

Kuva 11. Lindqvistin mittauspiirros, leikkaus, vuodelta 1945.

puitteeseen, jossa kummassakin on kaksi ruutua. Ensimmäisessä kerroksessa kerrotaan olevan 10 samanlaista ikkunaa. Erikseen kerrotaan sisäänkäyntiverannalla olevan neljä ikkunaa. Viimeisenä ullakolla mainitaan kummassakin poikkipäädyssä ikkuna sekä kaksi kokonaista ja kaksi puolikasta ikkunaa päädyissä. Edellä mainittujen kerrotaan olevan samankokoisia kitti-ikkunoita kuin pääkerrosten ikkunat, mutta jokainen puite on jaettu kahdeksaan ruutuun.

Ulko-ovista kerrotaan leipomon oven olevan paneloitu 3 kyynärää korkea ja 2 kyynärää leveä kaksiosainen ovi, jossa on kaksi paria rautaisia saranoita ja ulko- sekä sisävuorilaudat. Johtajan asunnon portaisiin johtavan ovesta kirjataan sen olevan paneloitu ovi varustettu rautasaranoilla, taittopuomilukolla (fällbomslås) ja samoilla laudoituksilla kuin leipomon ovi. Muuten Armonlinnassa mainitaan olevan 18 kappaletta peiliovia, jotka ovat 3 kyynärää ja yhden tuuman korkeita ja 1,5 tuumaa leveitä, maalattu ruskealla öljymaalilla ja varustettu lukoilla sekä ulko- ja sisävuorilaudoilla.

Sisätilojen pintamateriaalien kuvaus on hieman rikkonainen. Verhouksesta mainitaan lyhyesti osassa tiloista olevan sileä rintanelointi, joka on maalattu ruskealla öljymaalilla. Konttorihuoneessa mainitaan jalkanelointi, joka on 13 tuumaa korkea.

Viimeisenä kuvataan tarkasti rakennuksen tulusijoja ja uuneja. Leipomossa kerrotaan olevan leivontauuni, joka on kauttaaltaan varustettu rautayksityiskohdin, rautaluukku, kalkkirapattu piippu ja ilmanvaihtoventtiili. Tarkastajan keittiössä kerro-

taan myös olevan paistouuni, viimeistelty rautavarustein ja rautaluukuin. Tässäkin keittiössä kalkkirapattu piippu. Viimeisenä kerrotaan huoneiden kaakeliuuneista, joita kirjataan olevan 16 kappaletta. Niiden kerrotaan olevan tiilestä muurattu, kalkkirapattu ja varustettu rautaluukuin, palomuurin ja ilmanvaihtoventtiilein.

Kuvauksesta voidaan päätellä Armonlinnan olleen rakennusvuotenaan menneen ja sen hetkisten tyyli-suuntien sovellus. Rakennuksella oli mansardikatto, joka kuului väistyviin tyyli-piirteisiin 1700-luvun rokokooarkkitehtuurista. Kattoon kuuluva tympanon tyyppisesti listoin viimeistelty poikkipäätyaihe ullakolla sekoittaa kattoa empirearkkitehtuurin tulkintaan. Yleisiltä piirteiltä vastaavanlainen, hieman barokkimaisemmalla eleellä toteutettu edeltäjä on Mustion kartano (kuva 4, sivulla 7), josta Armonlinna on saattanut saada vaikutteita. 1700-luvun piirteisiin kuuluvat myös pystysuuntainen lautarimaverhous, joka 1800-luvulla alkoi pääosin kääntyä takaisin vaakasuuntaan. Vanhimpia lähteitä julkisivuista tarkasteltaessa voidaan todeta, että julkisivut ovat pelkistetyt verrattuna yleiseen empiretyylin ilmaisuun tuoden rakennuksen lähemmäs kustavilaista klassismia.

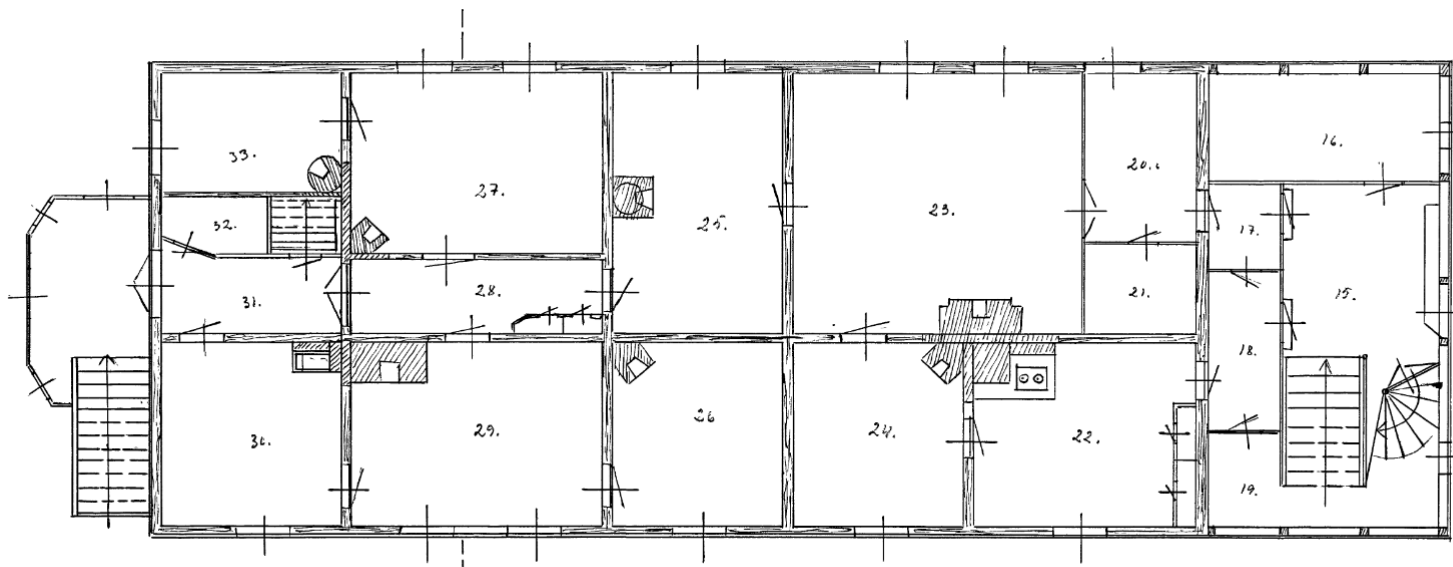
Ikkunoiden lukumäärät täsmäivät vuoden 1945 Lindqvistin pohjapiirroksien esitykseen, olettaen, että mainitut pääluvut, 13 ja 10 ikkunaa kuuluvat vain päärunkoon ja eteläverannan ikkunat on lueteltu erikseen myöhemmin.

Ikkunoiden mainitaan asiakirjassa olevan vain kahteen ruutuun jaetut lukuun ottamatta ullakon ikkunoita. Suuremmat lasipinnat olivat usean ruutuun jaettuja laseja arvokkaammat. Vähäruutuisuus kuului empireen sekä barokin tulkintoihin. Itse eteläverantaa kuvataan tarkasti ja huomataan sen olevan erirunkoinen. Mielenkiintoista on maininta, että tilaan kuuluisi konttorihuoneita. Tämä olisi ymmärrettävää alakerrassa, mutta toisen kerroksen tilaan tuntuisi mahtuvan vain yksi konttoritila. Pohjoisverantaa ei ole mainittu. Ovissa on käytetty sekä vinopaneloitua rakennetta, jonka juuret nousevat 1600-luvulta, että kustavilaisia peilijaollisista rakennetta. Julkisivun värimaailma, keltainen julkisivuväri viittaa empireen ja tarkoitukseen korostaa rakennuksen säätyä verrattuna punamullattuihin taloihin. Rakennuksen listoitus on mahdollisesti ollut harmaa, kuten ikkunoiden vuorilaudat.

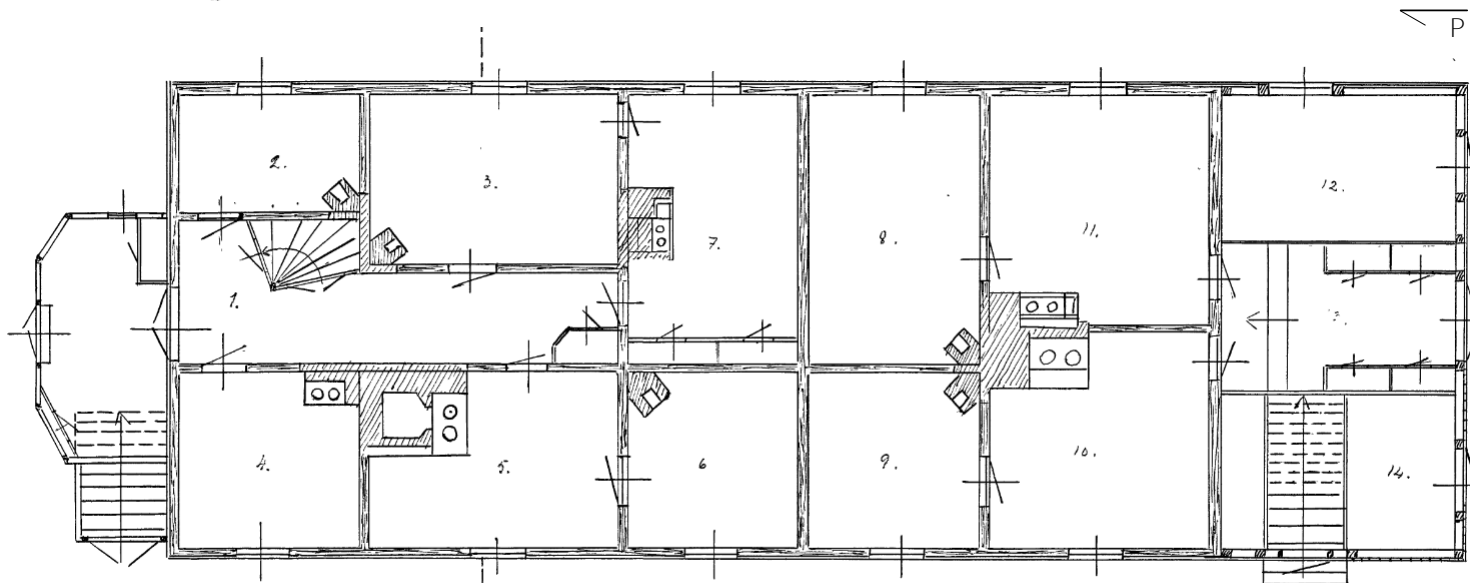
Vertaamalla näitä havaintoja nykytilaan voidaan huomata Armonlinnan olevan pääpiirteiltään hyvin samanlainen vuonna 2021 kuin vuonna 1824. Nykyhetkestä tunnistettavia rakennusosia on useita ja kokonaisuus on tunnistettavissa. Seuraavaksi käydään vielä lävitse palovakuutusasiakirjojen merkinnät tilajaosta:

Alemmassa kerroksessa on etelässä leipomo, johon kuuluu kaksi kamaria sekä lautarakenteinen eteisaula (förstuva) ja pohjoisessa – yksi kammari

Kuva 12.

2:nen kerr.

1:nen kerr.

vierailevalle palvelijalle sekä ajurille ja kolme kammaria sekä keittiö ruukin tarkastajalle. Yläkerrassa (verhoiltu) porrasaula, sali, suuri kamari, kabinetti idässä, ja lännessä kolme kammaria. Eteläpäädyssä on konttori eteisaulassa ja puinen porras, joka johtaa vintille.

Ensimmäiset tämän tutkimuksen piirissä löytyneet piirrokset Armonlinnasta ovat aikaisemmin mainitut Theodor Lindqvistin vuonna 1945 piirtämät ensimmäisen ja toisen kerroksen pohjapiirros sekä leikkaus itä-länsi-akselilla. Tilat on numeroitu pohjapiirroksiin, mutta niiden seliteosaa ei ole säilynyt. Pohjat vastaavat useiden tilojen osalta vuoden 2021 tilannetta, mutta pohdimme seuraavaksi mitä muutoksia rakennukselle on vuoteen 1945 tapahtunut pohjautuen palovakuutusasiakirjojen kuvaukseen, Hanssonin alkuperäistilasta vuonna 1985 tekemiin inventaariohavaintoihin ja ajalle tyypillisiin tilaratkaisuihin.

Armonlinnan pohjaratkaisu sen 1945 olo-muodossa on usealla tavalla 1700-luvun lopun mallipohjista ja 1800-luvun aikalaisrakennuksista poikkeavan monitahoinen. Pohjaratkaisusta voidaan hahmottaa suuri sali rakennuksen koilliskulmassa, joka alkuperäistilassa on todennäköisesti kattanut tilat 20, 21 ja 23. Näin sali olisi symmetrinen. Pohjaratkaisu ei kuitenkaan noudata keskeissali ratkaisua vaan edustaa selkeästi 1700-luvun jälkeistä vapautumista pohjaratkaisuissa.

Erytislaatuksia ovat rakennukseen saapu-

misratkaisut, jotka säätyläisrakennukseksi omaavat hyvin vähän hierarkiaa. Varsinaista keskeistä sisäänkäyntiä ei ole, vaan rakennuksen tiloihin johtaa neljä eri sisäänkäyntiä. Näistä palovakuutusasiakirjoissa esitellään vain kaksi. Toinen niistä on ruukin isännöitsijän asuntoon johtava ovi, josta käydään eteläpäädyn porrasaulaan. Vaikka esimerkiksi leipomon ovi on kaksiosainen, johtajan asuntoon vievä ovi on yksilehtinen ja kuvauksen mukaan yksinkertainen. Toinen esitelty ovi on eteläpäädyn entiseen leipomoon käyvä ovi, joka on suureleisemmin kaksilehtinen ja keskeisellä paikalla.

Pohjoispäädyn verannasta ei ole palovakuutusasiakirjassa mitään mainintaa. 1900-luvun alussa ja nykytilassa pohjoisportaikon kautta on päässyt toisen kerroksen asuntoihin, sekä sen alta ensimmäisen kerroksen pohjoispäädyn asuntoihin. Verannat myös eroavat toisistaan tyyllillisesti ja näin ollen voidaan olettaa pohjoisverannan olevan lisäys 1800-luvulta. Nykyisellään pohjoisveranta on kuitenkin uusittu jo kerran. Alkuperäinen pohjoisportaitikko oli muodoltaan viisitahoinen verrattuna nykyiseen kolmitahoiseen rakenteeseen. Vanhimmissa valokuvista päätellen vanhassa rakenteessa on ollut T-puiteikkunat, jotka ajoittaisivat verantarakenteen lähemmäs kertaustyyliä ja 1800-luvun loppua. Mahdollisuutta, että veranta on lisäys 1800-luvun lopulla, tukisi myös se, että pohjoispäädyssä on ollut vielä vuonna 1945 ollut myös sisäporras

kerrosten väliseen liikenteeseen. Kyseessä on mahdollisesti porras, jota palovakuutusasiakirjoissa sivutaan lyhyesti.

Yhteenvetona voitaisiin todeta, että myös tilajako vaikuttaa pääosin noudattavan palovakuutuksen kuvaamaa tilannetta vuonna 1945 ja osittain myös nykypäivänä vuonna 2021. Suurin muutokset 1800-luvulla olisivat olleet pohjoisverannan lisääminen mahdollisesti toisen kerroksen asuntojen yksityisyyden lisäämistä varten. Valokuvista päätellen myös kattokate on vaihdettu 1800-luvulla tai viimeistään 1900-luvun alussa tiilikatteeksi. Katteen vaihtaminen osuu mahdollisesti 1850–60-lukuun, jolloin viereisen Yläpajan katto on toteutettu tiilestä. Asuinkerrosten ikkunoiden muuttaminen palovakuutusasiakirjan kuvaamista kaksiruutuuisista ikkunoista suurimassa osassa valokuvia esiintyviin ja nykytilan mukaisiin kahdeksan ruutuisiin ikkunoihin on mahdollisesti tapahtunut 1900-luvun alussa. Vuoden 1919 valokuvassa osassa ikkunoista on vielä kaksiruutuiset ikkunat. Osa ikkunoista saattaa olla valeikkunoita. Valokuvassa näkyy myös parveke, jota palovakuutuksessa ei esitellä. On mahdollista, että se on lisätty samaan aikaan verannan kanssa.

Virginia af Forselles asui Armonlinnan toisen kerroksen tiloja kuolemaansa asti, vuoteen 1847.⁵ Ruukin seuraava johtaja oli Virginian poika Jakob Henrik af Forselles, joka hallinnoi Strömforsia Ruotsista käsin vuoteen 1855 asti. Todennäköisesti tänä ajanjaksona

Armonlinna toimi vain konttorityöntekijöiden käytössä ja kenties vieraiden asuinpaikkana. Jakob af Forsellesin menehdyttyä ruukin peri Pehr Henrik af Forselles sisarustensa kanssa, kunnes Pehr lunasti kaikki osuudet itselleen vuonna 1858 ja muutti Strömforsiin asumaan. Koska vanhaa päärakennusta pidettiin yhä todennäköisesti säädynvastaisena, on mahdollista, että Pehr Henrik af Forselles asui isoäitinsä käyttämässä isännöitsijän asunnossa Armonlinnassa vuosina 1858–1876. Rakennuksen taso ei kuitenkaan tyydyttänyt uutta johtajaa, mistä kertoo uuden ruukinpatruunan kartanohanke ruukin pohjoispuolella. Kartanon kivijalka ehdittiin viimeistellä ennen kuin heilahteleva raudanviennin suhdanne ja useampi epäonnistunut satokausi lopulta estivät viimeistelyn muutaman muun ruukin rakennuspäivityksen ohella. Pehr af Forselles luovutti ruukin velkojilleen vuonna 1876.⁶

Tiedettävästi vielä 1800-luvulla rakennuksesta ei ollut käytetty sen nykyistä kutsunimeä. Kartoissa ja palovakuutuskirjoissa siihen viitataan sanoilla *contoirsbugnad*, asuinrakennus tai B13.

1 Sirén, 1971, s. 35–36; RA, 1832, bild 52–55

2 Sirén, 1971, s. 57–58

3 RA, 1832, bild 52–55

4 Hansson, J. (1985).

5 Sirén, 1971, s. 18–19

6 Sirén, 1971, s. 44

Kuva 13, Armonlinna kuvattuna Myllyn edestä vuonna 1919. Julkisivut vaikuttavat pääasiassa palovakuutusasiakirjojen kuvauksen mukaiselta. Itäjulkisivulla huomion kiinnittää parveke.

3.2 Ahlströmin aika

Antti Ahlström osti Strömforsin ruukin heinäkuussa vuonna 1886 af Forsellesin velkojilta. Ostoa seurasi ruukilla muutosten sarja, joka päättyi lopulta perinteikkään rauta- ja sahateollisuuden päätökseen vuonna 1950 uuden muovitehtaan muuttuessa ruukin päätoimiseksi teollisuudeksi.¹ Ruukilla muutokset eivät kuitenkaan juuri näkyneet ennen toista maailmansotaa. Sen jälkeen ensin karjatalous-toimi siirrettiin Petjärvelle ja uuden tehtaan perustaminen sekä vanhojen laitosten alasajo muutti ruukin rakennetta nopeasti noin kolme vuosikymmenen sisällä. Tänä aikana asuntojen tarve kasvoi ensin merkittävästi uuden työväen mukana. Sitten päivitetty kuljetuskalusto, työkonet ja kasvava tarve varastoille johti muutoksiin vanhoissa teollisuusrakennuksissa sekä ruukin kanavamiljöössä. Lopulta myös työläisrakenne muuttui, kun 1950-luvulla ruukin patriarkaalinen työjärjestelmä, jossa työnantaja tarjosi työntekijöilleen asunnon sekä perustarpeet, muutettiin työehtosopimuksiin ja pelkkään rahapalkkaan.²

Armonlinnan muutoksista 1900-luvun alusta 1980-luvulle on vain vähän säilynyttä tietoa ja suurin osa siitä on paikallisten muistelmia ja satunnaisia valokuvia. Koska tässä tutkimuksessa ei päästy tarkastelemaan Armonlinnan rakenteita pintaverhouksia syvemältä, Museoviraston tutkijan, Joakim Hanssonin inven-

Kuva 14, Hetki Trifonoffin elokuvasta vuodelta 1939. Pohjoispäädyn porrasverannata on vielä vanhassa muodossa. Ikkunat/valeikkunat toisen kerroksen reunoilta ovat kadonneet.

Kuva 15, Ennen vuotta 1945 (makasiinissa ei ole tornia) otettu kuva lounaaseen. Armonlinnan eteläpäätyyn on ilmestynyt mansardin räystääkorkoon listoitus. Itäisivun 2. kerroksen eteläisin ikkuna ja parveke ovat kadonneet. (Henrik Hotanen)

taariotutkimus vuodelta 1985 auttaa tekemään joitakin päätelmiä rakennuksen olomuodosta vuosien 1945–1985 välillä. Hansson teki muun muassa huomioita mahdollisesta korjauksesta 1950-luvun tienoilla. Vaikka kyseisistä korjauksista ei ole tämän tutkimuksen sisällä löytynyt piirustuksia, ajoitusta voidaan pitää todennäköisenä, sillä 1940–50-luvuilla useita ruukin asuinrakennuksia korjattiin sekä laajennettiin kasvavan asukasmäärän vuoksi. Tämän tutkimuksen tietojen valossa A. Ahlströmin oy:n omistusaikana Armonlinna on toiminut ainoastaan työntekijöiden asuntolina, sillä pian kauppojen jälkeen yhtiö rakennutti uuden konttori- ja johtajan asuinrakennuksen vanhan päärakennuksen tilalle vuonna 1892 ja yhtiön muut toiminnot siirtyivät Armonlinnasta sinne.³

Armonlinnasta ei ole säilynyt julkisivupiirroksia ennen 1980-lukua, mutta sen varhaisia muutoksia voidaan tarkastella säilyneiden valokuvien avulla. Vanhin rakennuksesta löytynyt valokuva on vuodelta 1919 (kuva 13, sivu 22). Se on otettu Myllyn edestä ja siinä näkyy rakennuksen itä- ja eteläjulkisivut. Eteläpäädyssä huomio kiinnittyy räystäskorossa myöhemmissä kuvissa kulkevaan ullakon ja asuinkerrokset jakavaan listaan, jota tässä kuvassa ei vielä ole. Muuten päätyjulkisivu on pitkälti nykytilan ja palovakuutuskirjojen kaltainen. Itäjulkisivussa merkittävin huomio on parveke, jota ei enää myöhemmässä materiaalissa ole, eikä sitä myöskään

Kuva 16, 1960-luvulla otettu kuva eteläpäädyistä. Salaovea päädyn itäreunaan ei ole vielä tehty.

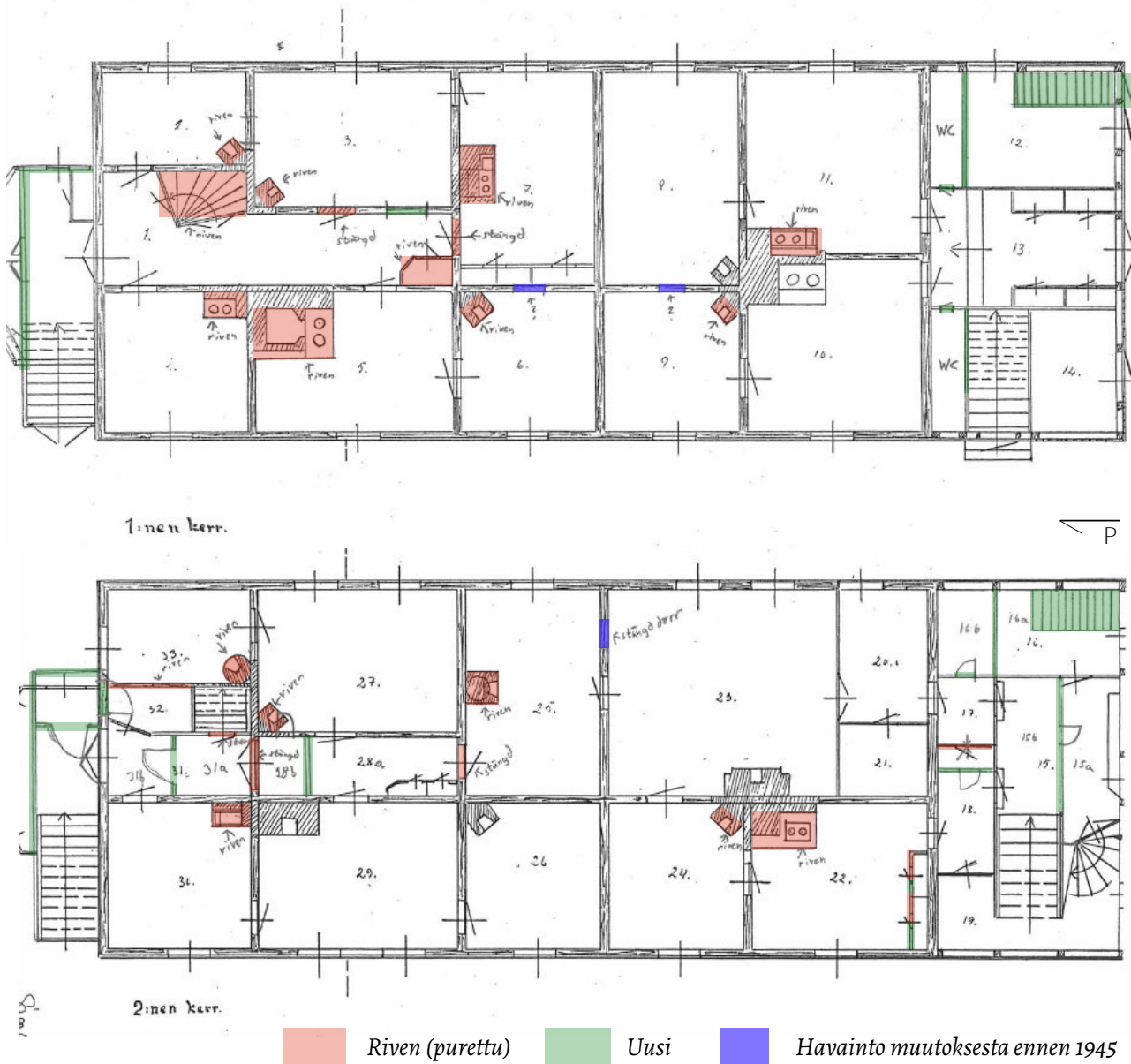
Kuva 17, 1960-luvulla otettu kuva Armonlinnan länsijulkisivusta. Pohjoisportaiikkoveranta on vielä vanhan rakenteen mukainen. Toisen kerroksen johtajan asuntoon vie pariovet (oik).

mainita palovakuutusasiakirjoissa. Parveke on kuulunut Lindqvistin vuoden 1945 mittauspiirrokseen (kuva 12, sivu 20) merkitylle huoneelle numero 25. Huomionarvoista on myös itäjulkisivun eteläreuna, jossa on selkeästi ikkuna tai valeikkuna toisessa kerroksessa. Myös tämä piirre katoaa myöhemmissä kuvissa. Palovakuutusasiakirjan mukaan eteläverannassa (jonka alueella valeikkunat ovat), on ollut alun perin neljä ikkunaa. Lukumäärä on mielenkiintoinen, sillä mikäli valokuvan mukaan itäjulkisivulla olisi ollut ikkuna nykyisen valeikkunan sekä sen yläpuolella olevalla kohdalla, eteläverannalla olisi ollut yhteensä kolme täyttä ikkunaa ja kaksi puolikasta ikkunaa. Puolikkaat ikkunat mainitaan vakuutuksessa erikseen (tosin ullakon kohdalla). Voidaan esittää pohdinta, voisiko valeikkunan lisäksi toisessa kerroksessa olla ollut ikkunat symmetrisesti sekä itä- että länsijulkisivulla, jolloin ikkunoita verannalla olisi ollut neljä. Valokuva itäjulkisivun pohjoispäästä on hie­man epätarkka, mutta myös pohjoispäädystä vaikuttaisi olevan ikkuna toisessa kerroksessa, mitä ei enää myöhemmin ole. Nämä kaksi puuttuvaa ikkunaa tekisivät itäjulkisivusta lähes symmetrisen, mutta pohjoisikkunan sijainti ei enää sopisi palovakuutusasiakirjoissa annettuun alkuperäiseen lukumäärään.

Seuraavan kerran Armonlinnaa on kuvattu Trifonoffin dokumenttielokuvassa vuonna 1939, jossa rakennuksen itä- ja pohjoisjulkisivut näkyvät kävelysillan takana (kuva 14, sivu 23). Itäjulkisivulta parveke on jo kadonnut, samoin aikaisemmin mainitut ikkunat toisen

Kuva 18, 1960-luvulla otettu kuva Armonlinnan pohjoispäädystä.

Kuva 19, Hanssonin muistiinpanot (1985) Lindqvistin pohjan (1945) päälle. Värit lisätty tähän raporttiin.

kerroksen ikkunat. Ensimmäisen kerroksen nykyinen valeikkuna eteläreunasta on paikallaan. Lindqvistin piirroksesta voisi päätellä, että kyseessä on vielä vuonna 1945 saattanut olla oikea ikkuna. Valokuvien epätarkkuuden vuoksi tälle pohdinnalle ei ole saatu varmistusta.

Dokumenttielokuvan otoksessa nähdään ensimmäistä kertaa pohjoispäädyn viisitahoinen veranta. Verannan ikkunat ovat selkeästi T-puiteikkunoita, jotka sopisivat 1800-luvun lopun ajoitukseen. Strömforsin rakennuksista ainoastaan vuonna 1892 rakennetussa Päärakennuksessa on T-puiteikkunat. Tarve lisätä pohjoispäättyyn uusia sisäänkäyntejä olisi 1890-luvulla ollut hyvinkin ymmärrettävä, kun uusi konttorirakennus (nykyinen Päärakennus) oli valmistunut ja Armonlinna siirtyi täysin asuinkäyttöön. Dokumentissa pohjoispäädystä voidaan tehdä myös havainto toisen kerroksen ikkunasta, joka on nykytilassa samalla paikalla. Valitettavasti emme näe verannan toiselle puolelle, jossa Hanssonin tutkimuksen mukaan ikkunalla on ollut pari.

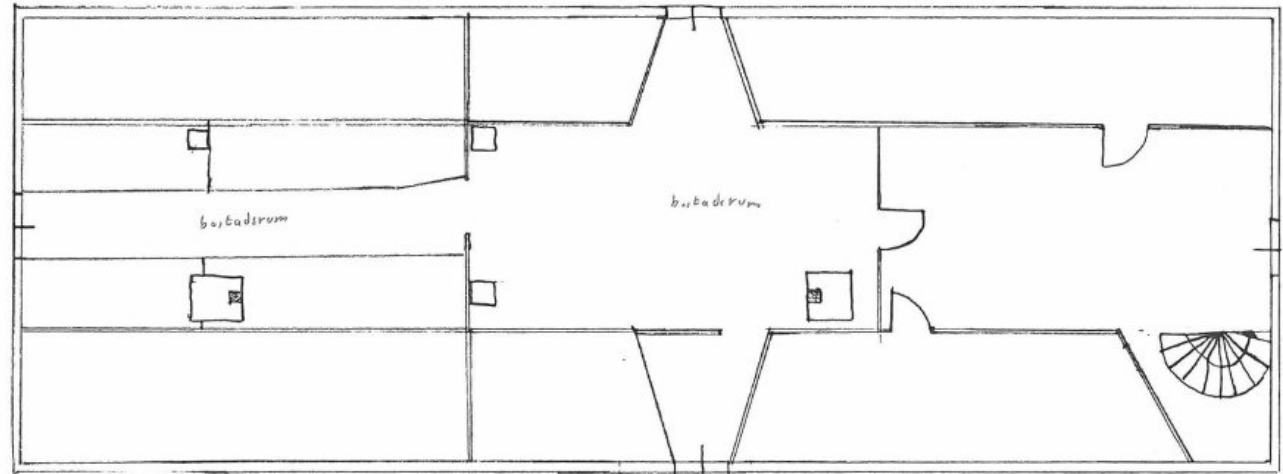
Todennäköisesti aikalaisvalokuva Trifonofin elokuvalle on kuva 15, jonka tarkka ottovuosi ei ole tiedossa. Kuvan muista rakennuksista se on voitu ajoittaa otetuksi ennen vuotta 1945. Se kuvaa Armonlinnaa lähes samasta sijainnista kuin vuoden 1919 valokuva. Aikaisemmin huomioitujen itäjulkisivun muutosten lisäksi eteläpäättyyn on ilmestynyt aiemmin mainittu koristelista räystäskorkoon. Näistä

huomiosta päätellen Armonlinnaa on siis todennäköisesti korjattu 1920–1940 vuosien välillä.

Lindqvistin mittauspiirustuksesta päätellen 1940-luvun alussa Armonlinna on ollut pääasiallisesti asutokäytössä. Mittapiirustuksesta voidaan saada yleiskäsitys rakennuksen ja tilojen käytöstä. Jokainen huone sekä ensimmäisessä että toisessa kerroksessa on yhä varustettu tulisijalla. Pohjoisporrasveranta on vielä viisitahoinen. Eteläinen porrasaula on jaettu pieniin eteisiin ja komeroihin. Huoneistot muodostavat yhä useamman huoneen kokonaisuuksia lukuun ottamatta ensimmäisen kerroksen pohjoispäädyn yhden kammarin huoneita. Paikalliset kertovat 1950-luvun jälkeen Armonlinnassa asuneen muun muassa kuorma-autokuljettajia, joiden autoille oli tehty 1950-luvulla syvennetyt autotallit Tallinmäen Talliin.⁴

Ennen 1950-lukua Armonlinnassa oli toiminut myös maaseutualueen puhelinkeskus. Sen tarkasta sijainnista rakennuksessa tai toiminnasta ei ole säilynyt tarkempia tietoja. Vuoden 1945 pohjapiirroksista päätellen keskukselle sopivin paikka olisi ollut eteläpäädyn ensimmäisen kerroksen varastotilat (12 ja 14.) tai toisen kerroksen tila nro. 16.^{4,5}

Museoviraston rakennushistoriaosaston tutkija Joakim Hansson inventoi Armonlinnan vuonna 1985 osana rakennuksen peruskorjaushanketta. Inventointihetkellä monet pintarakenteet oli purettu ja rakennus oli tyhjillään.

Vindsvåningen

Kuva 20.

Raporttiin liitetystä valokuvasta ja sanallisesta kuvauksesta saa käsityksen mitä Armonlinnassa on muutettu vuoden 1945 jälkeen, sekä osittain huomioita myös kerrostumista ennen 1945 piirroksen tilaa. Inventaarioon kuuluu kolme pohjapiirrosta, joihin Hansson on merkinnyt muutokset. Ensimmäistä kertaa esitetään myös ullakkokerroksen pohjapiirros. Seuraavaksi käydään lävitse Hanssonin havainnot ja muutokset verrattuna Lindqvistin vuoden 1945 piirroksen tilaan.

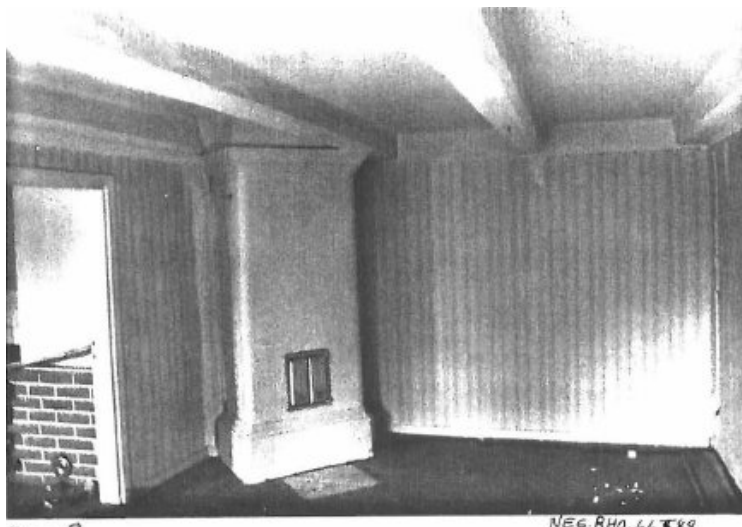
Hanssonin merkinnöistä ymmärtää nopeasti, että enemmän on purettu kuin lisätty. Lisäykset koskevat lähinnä eteläpäätyä, jonne on ilmestynyt pieni portaikko koilliskulmaan, jonka sisäänkäynti on naamioitu eteläpäätyyn. Koilliskulman huoneesta on myös lohkaistu

pala vessalle. Vessoja on lisätty myös toinen rakennuksen länsipuolelle edellistä vastapäätä. Pohjoispäädyn porrasveranta on piirretty uuteen muotoonsa, mutta ensimmäisen kerroksen verannan jälkeinen sisäänkäynti on vielä ennallaan. Viimeinen lisäys ensimmäisessä kerroksessa on mahdollisesti uusi oviaukko huoneeseen kolme, mutta piirrokseseen ei ole merkitty ovilehteä, mikä herättää epäilyksen onko merkintä sittenkään ollut ovelle. Poistoista merkittävimmät ovat pohjoispäädyn sisäportaan poistaminen ensimmäisen ja toisen kerroksen välillä sekä useiden tulisijojen ja uunien purkamisen. 1960-luvulla Strömforsin asutokannassa tehtiin lämmitysmetodien kehitystyötä ja tulisijoja poistettiin muun muassa Vaasanlinnassa keskusläm-

Rum 5 NEG.RHO.66614

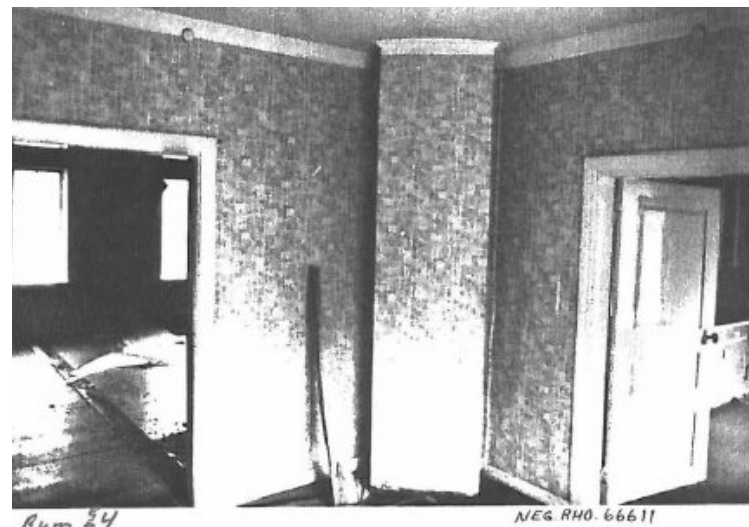
Kuva 21a, Kalkkirappaus hirrellä

Rum 8

NEG.RHO.66588

Kuva 21b, Säilynyt tulisija. Nykytilan ovi huoneeseen 9 puuttuu. Viereisen huoneen (11) hellasta on purettu osa. 2021 myös kuvassa näkyvä tiilimuurattu osa on purettu.

Rum 24

NEG.RHO.66611

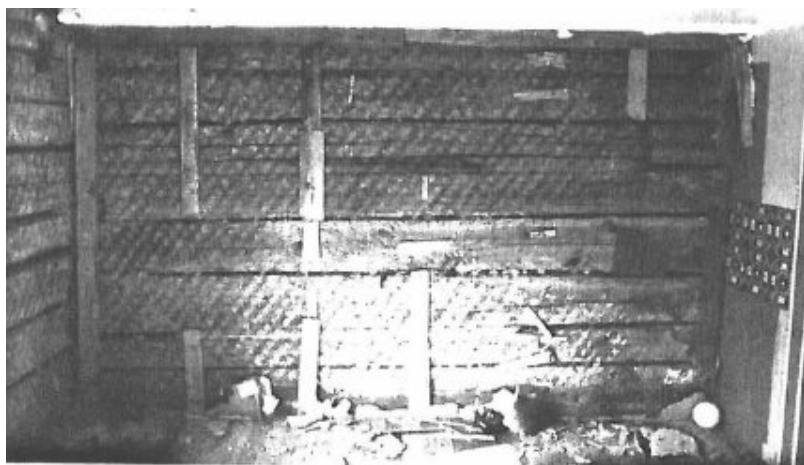
Kuva 21c, Tulisija on purettu ja tapetoitu osana seinää. Väliopjajasat näkyvät huoneessa 25. Peiliovi tilaan 10 on säilynyt nykypäivään.

Rum 23

NEG.RHO.66607

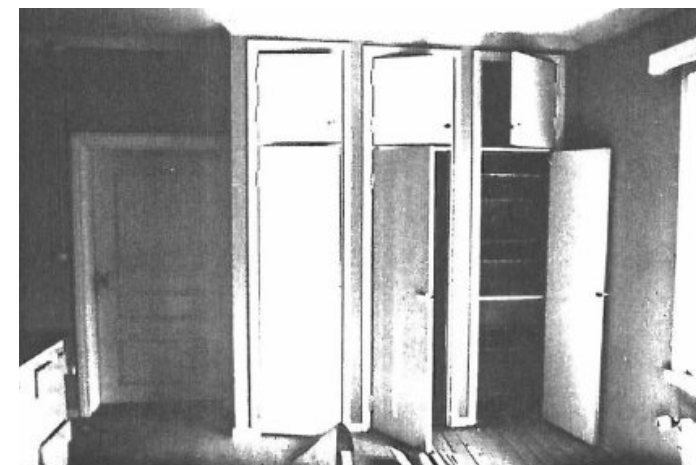
Kuva 21d, Suuren salin tulisija.

Rum 4

NEG.RHO.66622

Kuva 21e. Pohjoisjulkisivun hirsirunko o paljastunut pintakerrosten alta.

Rum 21f

NEG.RHO.66612

Kuva 21f. Keittiössä (h10) on 1900-luvulla lisätyt kiintokaapitot.

mityksen asennuksen jälkeen. Öljykattila otettiin käyttöön osissa rakennuksista. Armonlinnan tulisijojen purku saattaa liittyä vastaavaan muutokseen.

Toisessa kerroksessa lisäykset sijoittuvat pitkälti samoille alueille kuin ensimmäisessä kerroksessa. Eteläpäädyn porrassaula on jaettu edelleen pienempiin osa-alueisiin verrattuna vuoteen 1945. Pienten rakenteiden seiniä tilassa 17 on muutettu. Palaamme myöhemmin kappaleessa neljä tarkastelemaan tätä kohtaa. Muut lisäykset sijoittuvat pohjoispäätyyn, jonka käytävästä on sekä poistettu että lisätty ovia sekä seiniä. Ullakolle johtavia portaita ei ole vielä merkitty poistetuiksi, mutta niille johtava ovi on merkitty suljetuksi sekä seinä huoneen 33 ja 32 väliltä on puretuksi. Porraserannan sisäänkäyntitilanteen korjausmerkinnät muistuttavat jo nykytilaa 2021.

Viimeisenä Hanssonin asuinkerrosten pohjapiirustusmerkinnöistä nostettakoon esiin kolme huomiota seinistä, jotka liittyvät aikaan ennen Lindqvistin tutkimusta. Niistä selkein on toisen kerroksen huoneiden 25 ja 23 väliseen seinään tehty merkintä suljetusta ovesta. Salista kammariin johtava ovi on siis aiemmin sijainnut idempänä. Hieman epäselvempiä ovat ensimmäisen kerroksen huoneiden 6 ja 9 samankaltaiset merkinnät, jotka on kuitenkin kirjattu kysymysmerkein. On mahdollista, että näissä kohdissa on ollut ovet 1800-luvulla.

Seuraavaksi luodaan katsaus Hanssonin tekemään piirroksen ullakkokerroksesta. Tila

on jaettu rakennuksen keskelle jääviin huoneisiin ja niitä ympäröivään ullakkovyöhykkeeseen. Merkittävintä piirroksesta on huomioida ullakkokerroksen keskiosan sekä pohjoispäädyn olevan merkitty asunonhuoneiksi. Molempiin tiloihin on merkitty myös tulisija. Ullakkokerroksen piirros liittyy Lindqvistin piirroksen eteläpäädyn kierreportaila, mutta pohjoispäädyn sisäporrasta ei ole merkitty. Sen sijaan kolme hormia alakerran tulisijoista on paikoillaan.

Hanssonin raporttiin oli liitetty myös valokuvia. Kuvat ovat kärsineet skannauksesta ja ovat paikoin haastavia lukea, mutta niistä saa kuitenkin yleiskäsityksen kuvatuista tiloista. Kuvissa näkyvä kiintokalusteet vahvistavat käsityksen, että rakennuksiin tehtiin muutoksia juuri 50–60-lukujen taitteessa. Huoneen 24, 23 ja 8 kuvissa näkyy vanhoja tapetteja. Huoneen viisi yksityiskohta vahvistaa palovakuutusasiakirjojen kommentin siitä, että osassa huoneista on ollut viimeistelynä kalkkirappaus. Kuvissa näkyy sekä poistettuja että säilyneitä tulisijoja. Kaikki esitetyt ovet vastaavat tyyliltään ja heloiltaan 1800-luvun tyyliä.

Yhteenvedon näistä havainnoista voitaisiin todeta, että Armonlinnan ensimmäinen selkeä aikakerrostuma on mahdollisesti pohjoispäädyn porraseranta, joka on mahdollisesti lisätty 1800-luvun loppupuolella. Tämän yhteydessä pohjoispäädyn tilaratkaisuihin olisi samalla jouduttu tekemään muutoksia ja

sisällä olevat portaat kerrosten välillä muutuivat tarpeettommiksi. Muuten Armonlinna säilyi mahdollisesti 1900-luvun alkuun liki ennallaan, jonka jälkeen 1920–40-lukujen välissä rakennuksen sisätilojen kulkureitteihin, säilytystiloihin sekä julkisivun yksityiskohtiin tehtiin hillittyjä muutoksia, joiden lopputulos näkyy Lindqvistin vuoden 1945 piirroksessa. Seuraavaksi Armonlinna tehtiin lämmitykseen sekä asuntojen varusteluun liittyviä parannuksia 1950–60-luvuilla. Ullakko on ollut asuinkäytössä ennen 1980-lukua, mutta mistä asti, ei käy ilmi lähteistä. Ullakon heloista ja tapetin jäämistä päätellen käyttöä on voinut olla 1800-luvulta asti.

1 Sirén, 1971, s. 66–71; Aho, 1907, s. 346–352

2 Sirén, 1971, s. 94–102

3 Hansson, J. (1985).

4 Haastattelu, Sirpa ja Jari Excell (2021)

5 Rautakorpi (2008), sivu 120.

3.3 Peruskorjaus vuonna 1985

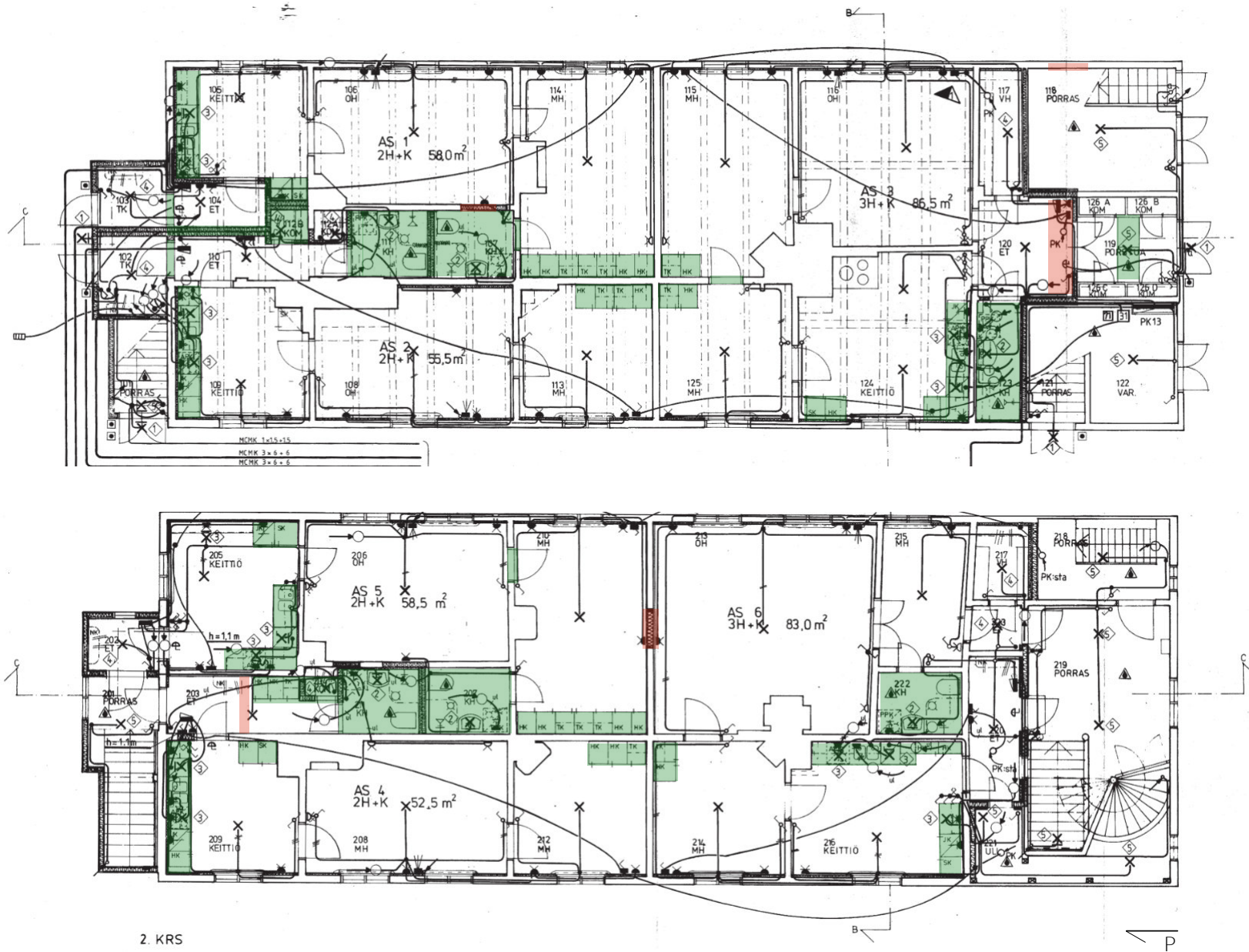
Armonlinnan peruskorjaus vuonna 1985 juontaa juurensa vuoteen 1983, jolloin Strömforsin ruukin alue päätettiin ottaa A. Ahlström Oy:n asuntojen perusparannuksien kokeilu-alueeksi. Perusparannettaviin rakennuksiin kuului Sahanmäen työväenasuntoja, sauna, Päärakennus ja Armonlinna. Jälkimmäisen työt aloitettiin vuonna 1985. 1980-luku oli ruukilla uudistusten ja elävöittämisen aikaa, johon vaikutti erityisesti Strömforsin Ruukkiprojekti, jonka kautta vanhoille käytöstä jääneille tehdusrakennuksille etsittiin uutta käyttöä. Vuonna 1990 Perustettiin osakeyhtiö Ruotsinpyhtään Ruukkialue Oy, jonka hallintaan siirrettiin suurin osa ruukin vanhasta rakennuskannasta ylläpidettäväksi. Yhtiön hallituksessa istuivat muun muassa A. Ahlström oy, Ruotsinpyhtään kunta ja Helsingin Yliopiston Kehityspalvelut Oy. Samana vuonna myönnettiin Suomen Arkkitehtiliiton SAFA-palkinto Ruotsinpyhtään kunnalle ruukkialueen kehitystyöstä.¹

Peruskorjauksen suunnittelusta vastasivat Lappalainen Arkkitehdit Oy. Itse työn prosessista ei ole Armonlinnan asunto-osakeyhtiöllä säilynyt juuri dokumentointia ja suurin osa rakennuksen huoneista on korjattu uudemman kerran 2000-luvulla. Tässä poikkeus on entinen Virginia af Forsellesin asunto (vuoden 1985 piirustuksissa nimetty asunnoksi

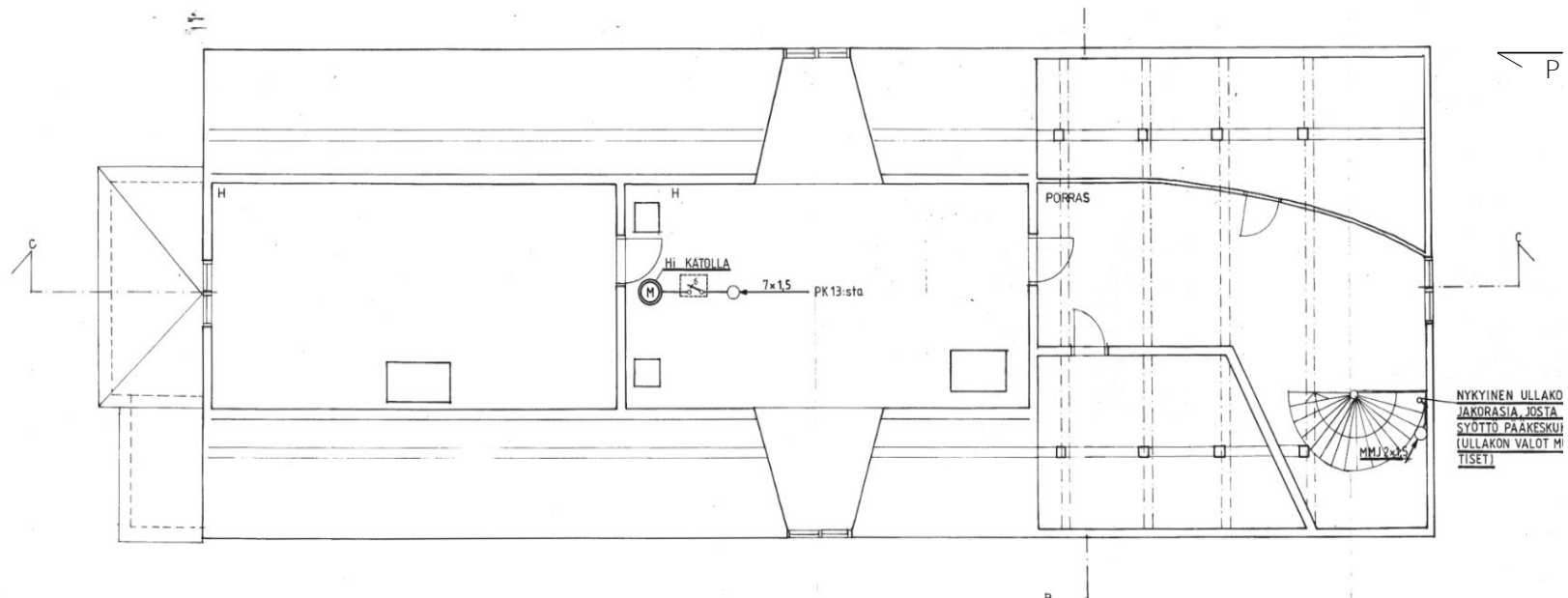
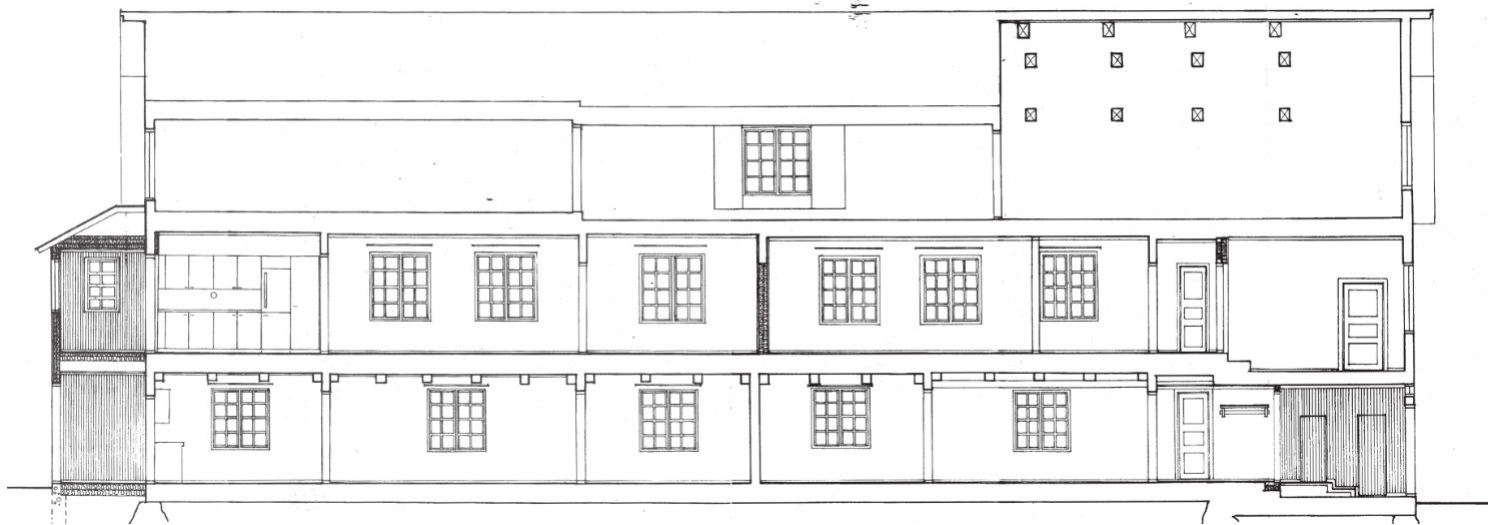

Kuva 22, Armonlinnan eteläpääty, kuva otettu 1980-luvulla. Päädyn itäreunaan on tehty salaovi, joka johtaa toiseen kerrokseen. Kuva mahdollisesti otettu 1980-luvun korjauksen jälkeen.

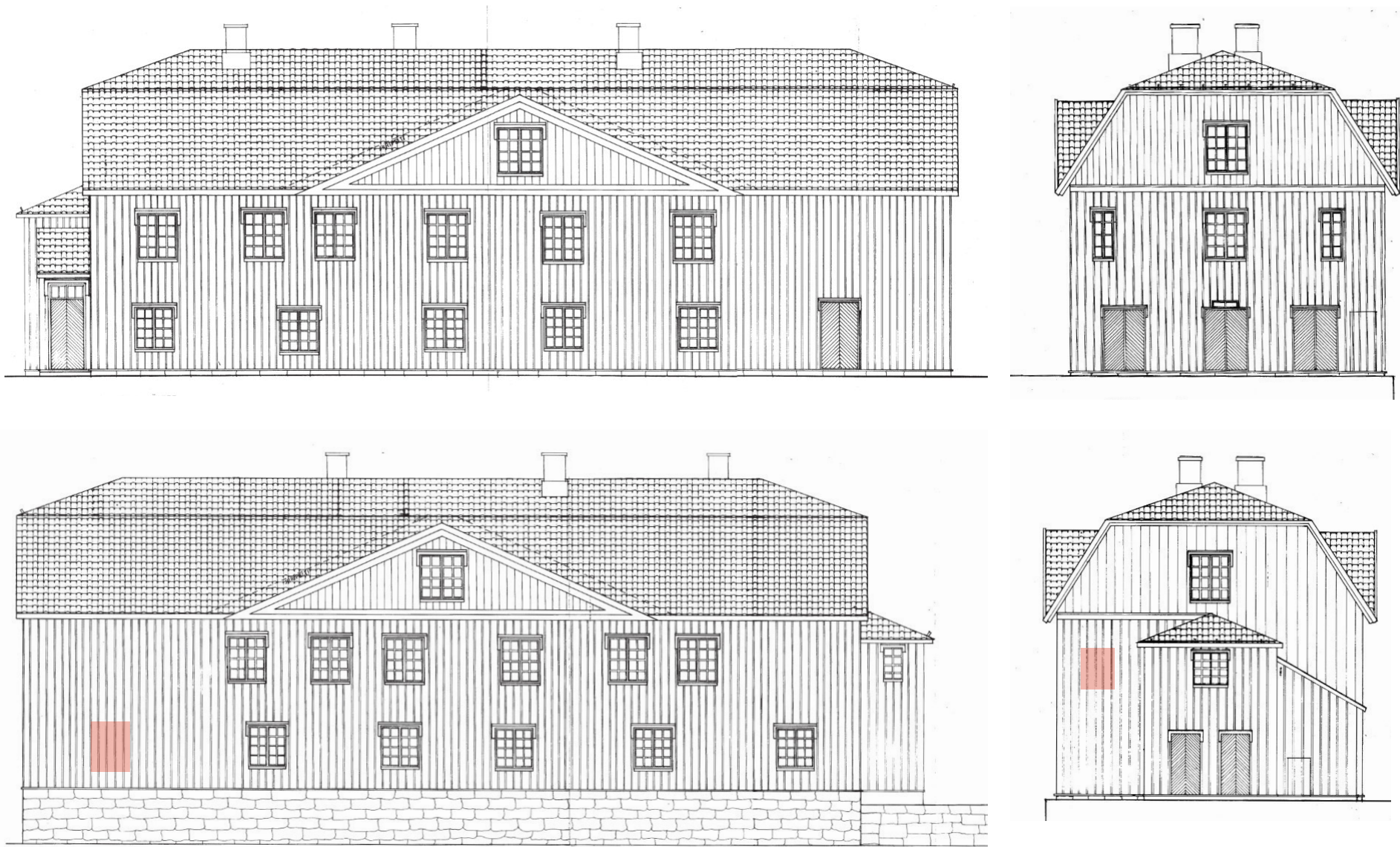

Kuva 23, Sähkösuunnitelma 1980-luvulta, josta välittyvä tilakokonaisuus 1980-luvulla.

Kuva 24. Leikkauspiirros, 1985.

Kuva 25. Ullakon pohjapiirros, sähkötöiden erikoispiirros.

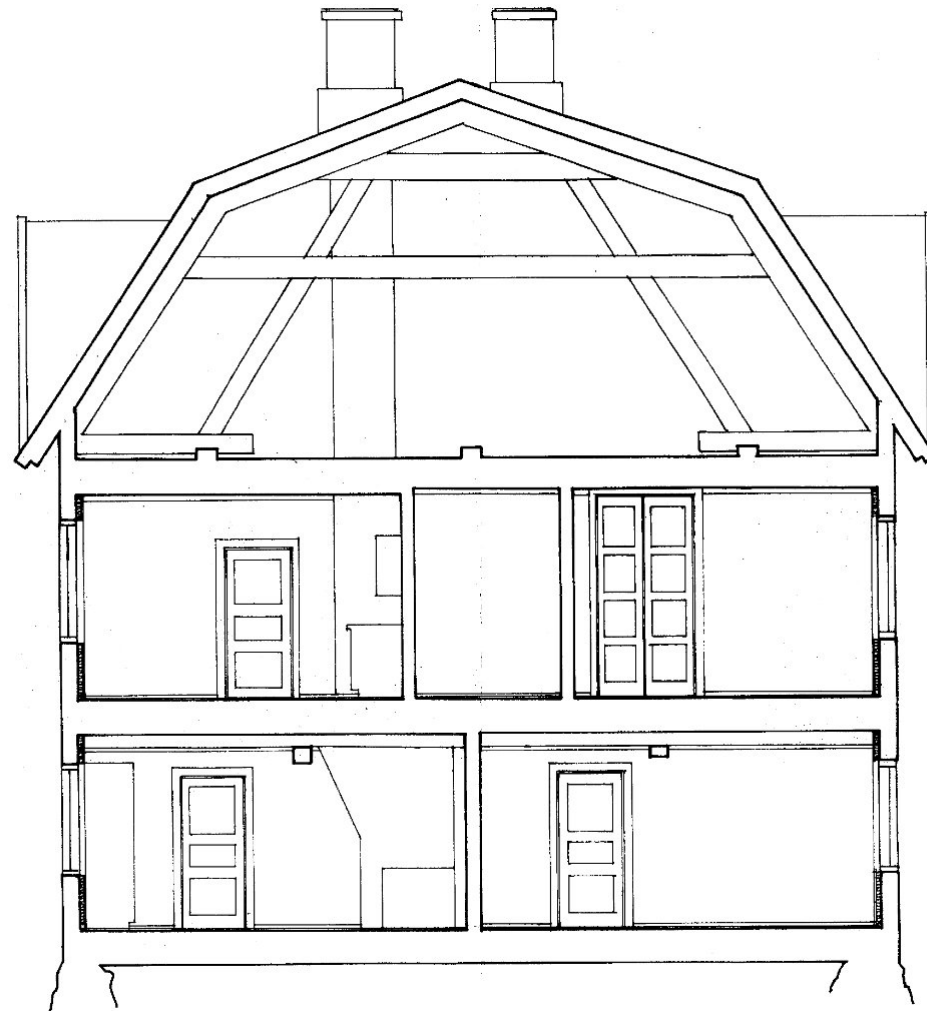

Kuva 26. Julkisivupiirrokset, 1985. Punaisella merkitty piirroksista puuttuvat ikkunat, jotka muiden lähteiden ja nykytilan perusteella rakennuksessa kuitenkin on.

numero 6) sekä eteläinen porrashalli, jotka ovat pääpiirteiltään niiden 1980-luvun korjauksen mukaiset.

Asunto-osakeyhtiön hallussa olleet pohjapiirrokset ovat todellisuudessa sähkösuunnittelun erikoispiirustukset, mutta ne antavat tarpeeksi hyvän kuvan pohjaratkaisujen kehittymisestä ja muutoksista. Piirrossarjaan kuuluu kaikkien kolmen kerroksen pohjapiirrokset, kaksi leikkausta sekä neljä julkisivupiirrosta. Lyhyt leikkaus on otettu eri kohdasta kuin vuonna 1945. Piirustukset on merkitty loppupiirustuksiksi, mutta julkisivupiirroksista pitää nostaa esiin kaksi poikkeusta verrattuna saman ajan valokuvamateriaaliin. Ne ovat pohjoispäädyn aukotukset: toisesta kerroksesta puuttuu ikkuna, joka rakennuksessa on valokuvien perusteella aina ollut; sekä itäjulkisivun valeikkunan puuttuminen. Piirroksella on voitu merkitä ikkunoiden poistamista, mutta kohtaan ei kuitenkaan ole tehty purkumerkintöjä, joten varmuutta oletukselle ei saatu. Mikäli itäjulkisivun ikkuna olisi tällöin poistettu, se selittäisi valeikkunan lisäämisen. Pohjoisfasadin ikkunan tilannetta se ei kuitenkaan selitä. Muuten julkisivupiirrokset ovat linjassa tutkimuksessa löydetyin valokuva-aineiston kanssa.

Suurimmat päivitykset sisätiloissa 1980-luvulla olivat kylpyhuoneiden lisääminen ja vessatilojen parantelu, sekä keittiöiden päivittäminen ajanmukaisiksi. Korjaustyössä on myös parannettu asuntojen varustelua sähkö-

LEIKKAUS B-B

Kuva 27. Leikkauspiirros B-B vuodelta 1985.

jen osalta ja uusissa rakennusosissa ja korjatuissa seinissä on tehty lisäeristystä. Huoneistojen kokoonpanoja myös muutettiin enemmän peilikuvamaisiksi tasapäistään asuntojen kokoja. Pohjapiirroksissa tämä näkyy oven poistamisena huoneiden 25 ja 24 väliltä ja lisäämisenä huoneiden 27 ja 25 välille. Eritystä on lisätty pohjoisverantaan sekä eteläpäädyn rankarakenteisen ja hirsirakenteisen osan välille. Kylpyhuoneisiin liittyvät muutokset ovat merkittävimmät pohjoispäädystä, jossa 1985 numeroitujen asuntojen mukaan asuntoihin 1–4 on tehty täysin uudet kylpyhuoneet paikalle, jossa aiemmin oli asuntojen välinen käytävä. Kaikissa huoneistoissa märkätiloja ei kuitenkaan ole lisätty, vaan esimerkiksi ensimmäisessä kerroksessa ilmeisesti 1950–60-luvulla lisätty vessa (kts. Kuva 19, sivulla 27, huone nro 12) on vuoden 1985 piirroksessa merkitty vain vaatehuoneeksi (Kuva 23, tila 117). Eteistila, johon vaatehuone liittyy, on myös kokenut uudistuksen: väliovet on lisätty ja sen lisäksi porrasta on siirretty keskemälle tilaa. Leikkauspiirroksessa (kuva 24) näkyy vielä vanhan portaan paikka. Pohjoisverannan kautta tulevat sisäänkäynnit ovat kokeneet uusia muutoksia verrattuna Hanssonin 1980-luvun merkintöihin: porraskorjaukselle on kokonaan kadonnut ja alakerran asuntoihin on tehty toisistaan erotellut sisäänkäynnit.

Ullakon pohjapiirros on suurilta osin Hanssonin tekemän luonnoksen mukainen.

Huonetilat jakautuvat yhä kolmeen, joita ympäröi ullakko. Piirroksista vaikuttaa puuttuvan rakennusosia verrattuna Hanssonin piirrokseseen ja nykytilaan. Näitä epäkohtia kommentoidaan enemmän kappaleessa neljä, kerrostumat ja säilyneisyys.

Entisessä Virginia af Forsellesin asunnossa käy ilmi, että peruskorjauksessa pyrittiin seuraamaan rakennuksen henkeä myös pintamateriaaleissa. Tämä näkyy asunnon numero 6 (vuoden 1985 numerointi) sisustuksessa, jonka jokainen huone on tapetoitu omaksi kokonaisuudekseen. Vanhat rakennusosat kuten ovet säilytettiin ja eteläisessä porrasaulassa on myös jätetty pieni neliö aulan alkuperäistä seinämaalausta jäänteeksi. Vaikka inventaarion kuvista voidaan nähdä, etteivät tapetit ole alkuperäiset, ne ovat saman henkiset, mistä välittyy arvostus rakennuksen aikaisempaa henkeä kohtaan.

3.4 2000-luvun käyttö ja muutokset

A. Ahlström osakeyhtiö myi Strömforsin tehtaan vuonna 1999, jonka jälkeen kylällä toimi vuoteen 2014 asti ulkomaalainen sähkölaitteiden muoviosia valmistava yhtiö. Yhtiön siirrettyä siirtäessä toimintansa pois Suomesta Strömforsin ruukin kohtalo jäi hetkeksi epätietoisuuteen. Sitten elämispalveluihin panostavat yksityisyritykset ovat elävöittäneet kylää, ja Strömfors on säilynyt elävänä kulttuuriympäristönä.¹

Armonlinna on muutettu asunto-osakeyhtiöksi vuonna 2009, mihin asti se oli ollut A. Ahlströmin omistuksessa. Tutkimushetkellä suurin osa asunnoista on vuokralla lomakautena Strömforsissa asuville. Kahdessa asunnossa asui vakituinen asukas. Asuntojen siirtyessä yksityisomistukseen niihin on tehty pääasiassa pintamateriaaleja ja keittiö- sekä kylpyhuonevarusteita koskevaa päivitystä vuosina 2010–2013. Ainoastaan asunnossa kuusi ja eteläpäädyn porrashallissa on säilynyt 1985 peruskorjauksen pintoja. Rakennuksen julkisivuihin ei kuitenkaan ole tehty muutoksia. Julkisivu on maalattu vuonna 2012 ja katto korjattiin samana vuonna. Kiinteistön lämmitysjärjestelmä uusittiin maalämpöön vuonna 2017.²

1 *Kauppalehti*, 6.5.2014;

Loviisan Sanomat, 20.2.2020

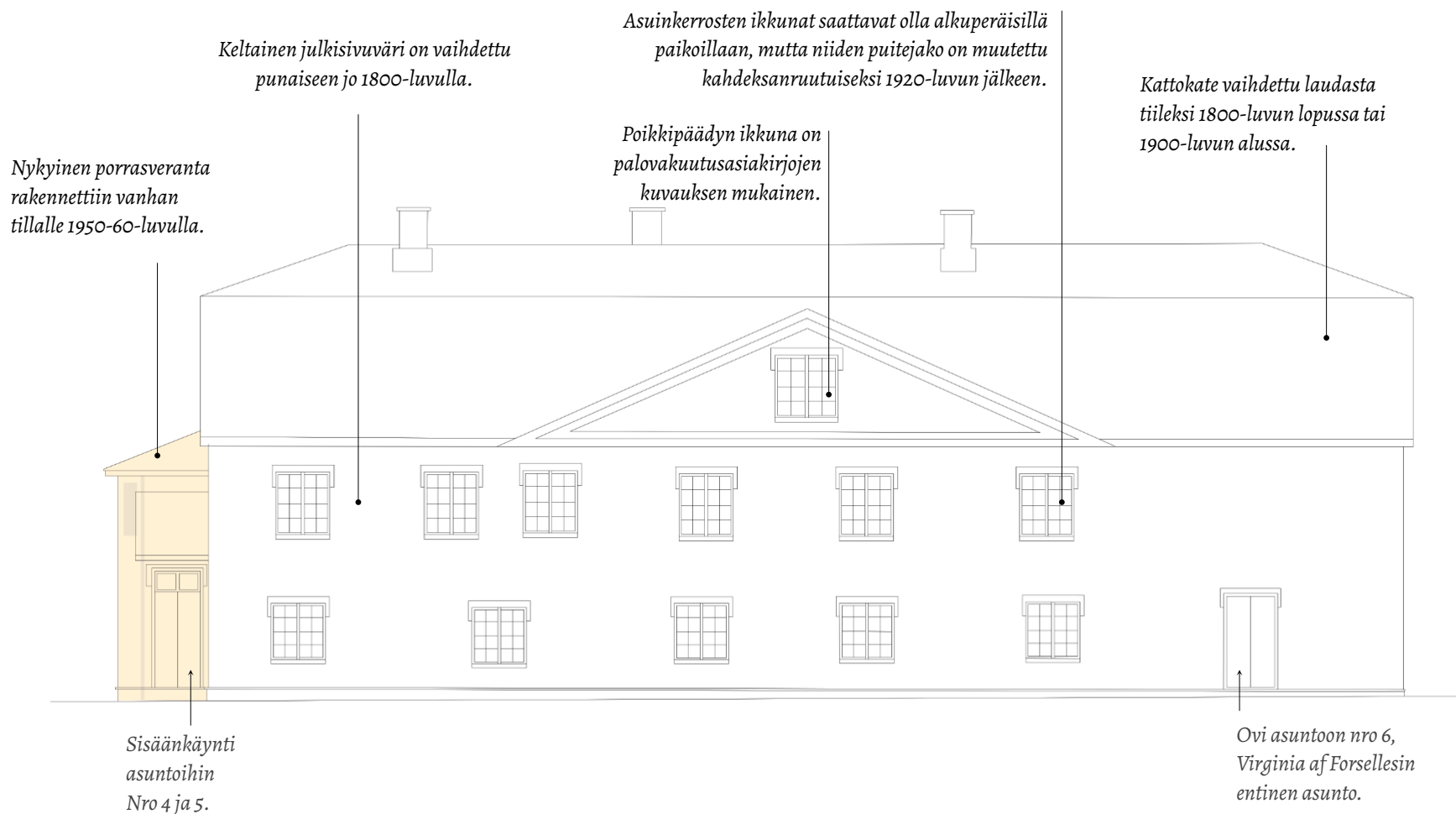
2 *Hanhikari, L.* (4.10.2021)

4 Säilyneisyys ja kerrostumat

4.1 Julkisivut ja rakennusosat

Kuva 28. Julkisivu länteen.

4.1.1 Länteen

Armonlinnan julkisivu länteen aukeaa kohti Yläpajaa ja Vaasanlinnaa. Lähteiden mukaan julkisivussa ei ole tapahtunut muutoksia aukotukseen liittyen, myös julkisivuverhoilu on palovakuutusasiakirjojen kuvaileman mukainen. Merkittävä ero on kuitenkin sen punainen väri, jonka on alun perin kirjattu olleen keltainen.

Ikkunat ovat julkisivussa lähes symmetrisesti ja vaikka toisen kerroksen epätasaisuus pohjoisreunalla voisi aiheuttaa epäilyä muu-

toksesta, ikkunoiden lukumäärä on palovakuutusasiakirjojen mukainen. Julkisivun puolella on kaksi sisäänkäyntiä: Virginia af Forsellesin asuntoon vievät kaksoisovet eteläreunalla sekä pohjoisporrasverannan kaksoisovet pohjoisreunalla. Jälkimmäiset ovat kokeneet muutoksen vähintään, kun verantarakenne uusittiin 1950–60-luvuilla. Ovi ei vastaa 1985 vuoden piirroksia (niissä ovesa on vinopanelointi), joten voi olla, että ovea on joko jätetty toteuttamatta piirustusten mukaan tai uusittu

korjauksen jälkeen. Ovi on tyyliltään 1900-luvun puolivälistä.

Katto on muutettu tiilikatteeksi todennäköisesti 1800-luvun lopulla tai 1900-luvun alussa. Piippuja on poistettu katolta, mutta muiden vesikattolaitteet vaikuttavat vanhimpien valokuvien mukaisilta.

Julkisivu on säilynyt erittäin hyvin.

Keltainen julkisivuväri on vaihdettu punaiseen jo 1800-luvulla.

Kattokate vaihdettu laudasta tiileksi 1800-luvun lopussa tai 1900-luvun alussa.

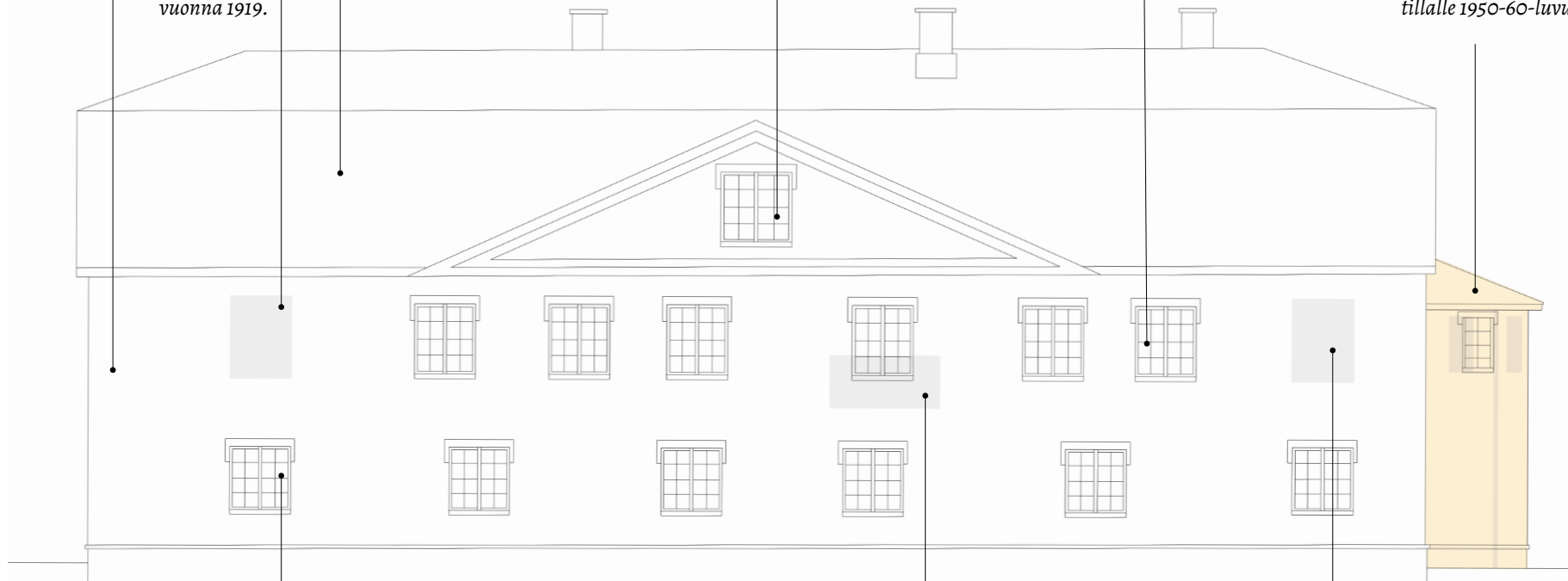
Asuinkerrosten ikkunat saattavat olla alkuperäisillä paikoillaan, mutta niiden puitejako on muutettu kahdeksanruutuiseksi 1920-luvun jälkeen.

Kuva 30. Julkisivu itään.

Tässä on ollut ikkuna tai valeikkuna vielä vuonna 1919.

Poikkeipäädyn ikkuna on palovakuutusasiakirjojen kuvauksen mukainen.

Nykyinen porrasveranta rakennettiin vanhan tillalle 1950-60-luvulla.

Valeikkuna.
Paikalla on ollut mahdollisesti
oikea ikkuna ennen vuotta 1985.

Parveke on poistettu
1920-40-luvulla.

Tässä on ollut ikkuna tai
valeikkuna vielä vuonna 1919.

■ Purettu   □ 1800-luku   ■ Muutos 1920-40-l   ■ Muutos 1950-60-l.   ■ Muutos vuonna 1985   ■ Muutos 2000-l.

4.1.2 Itään

Itäjulkisivussa on tapahtunut eniten muutoksia pitkän aikavälin ajalla. Julkisivun asunto-osan ikkunoiden määrä vastaa palovakuutusasiakirjojen ikkunoiden lukumäärää, mutta tarkempia kuvauksia ei ole säilynyt. Vanhimman vuodelta 1919 peräisin olevan valokuvan pohjalta voidaan todeta, että julkisivusta on

nykyhetkeen mennessä poistettu ikkunoita/valeikkunoita sekä parveke. Aineiston valossa parveke oli lisäys 1800-luvulta. Julkisivun ikkunajako ei ole täysin symmetrinen, vaan seurailee tilajakoa. Julkisivussa on yhä jäljellä yksi valeikkuna eteläreunalla ensimmäisessä kerroksessa. Sen paikalla on alun perin saat-

tanut olla oikea ikkuna. Tälläkin julkisivulla punainen väri ja tiilikate ovat suurempia kokonaisuuteen vaikuttaneita muutoksia.

Pääosin julkisivun voidaan katsoa säilyneen erittäin hyvin.

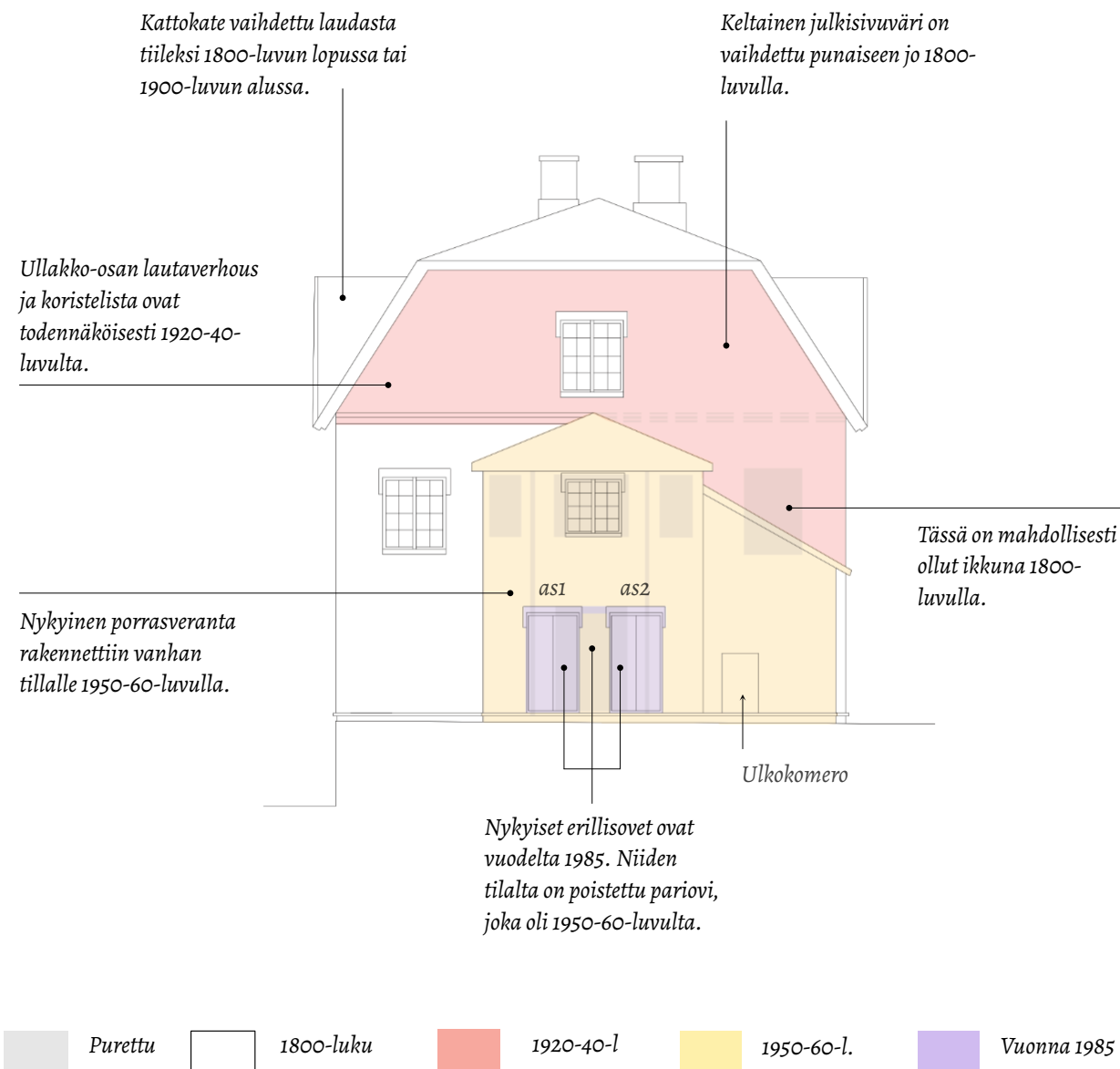
4.1.3 Pohjoiseen

Kuva 33.

Pohjoisjulkisivussa on tapahtunut eniten muutoksia. Tutkimuksen valossa päädyssä ei välttämättä alun perin ollut porrasverantaa ollenkaan, vaan kulku kerrosten välillä hoitui sisällä sijainneen kierreportaan avulla.

Ensimmäinen porrasveranta lisättiin todennäköisesti 1800-luvun lopulla vanhoista valokuvista päätellen, mutta korvattiin nykyisellä rakenteella 1950–60-lukujen aikana. Julkisivussa itsessään on alun perin ollut kolme ikkunaa: ullakon sekä kaksi toisessa kerroksessa. Ikkunoista läntisempi on Hanssonin inventaarion mukaan poistettu verantarakenteen uusimisen aikana. Uuden verantarakenteen ikkunat on tehty samaan tyyliin kuin muualla rakennuksessa ja myös uudet ovet on tehty eteläpäädyn malliin vinopaneloinnilla. Verannassa on pieni piiloluukku portaiden alla, joka johtaa pieneen ulkovarastokaappiin.

Eteläpäädyssä ei alun perin ollut räystäskorossa kulkevaa listaa, joka on nyt vielä jäljellä pohjoispäädyn länsiosassa. Oletettavasti lista lisättiin myös pohjoispäätyyn 1920–40-lukujen välillä, mutta poistettiin osittain (itäosa) verannan korjauksessa 1950–60-luvulla. Pääty on myös ollut alun perin todennäköisesti ylös asti rimalautaverhoilua, missä nykyään toisen kerroksen osa on pelkästään laudalle verhoiltu.

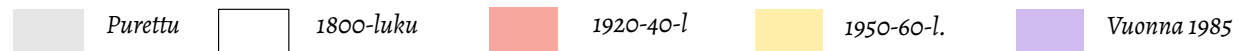
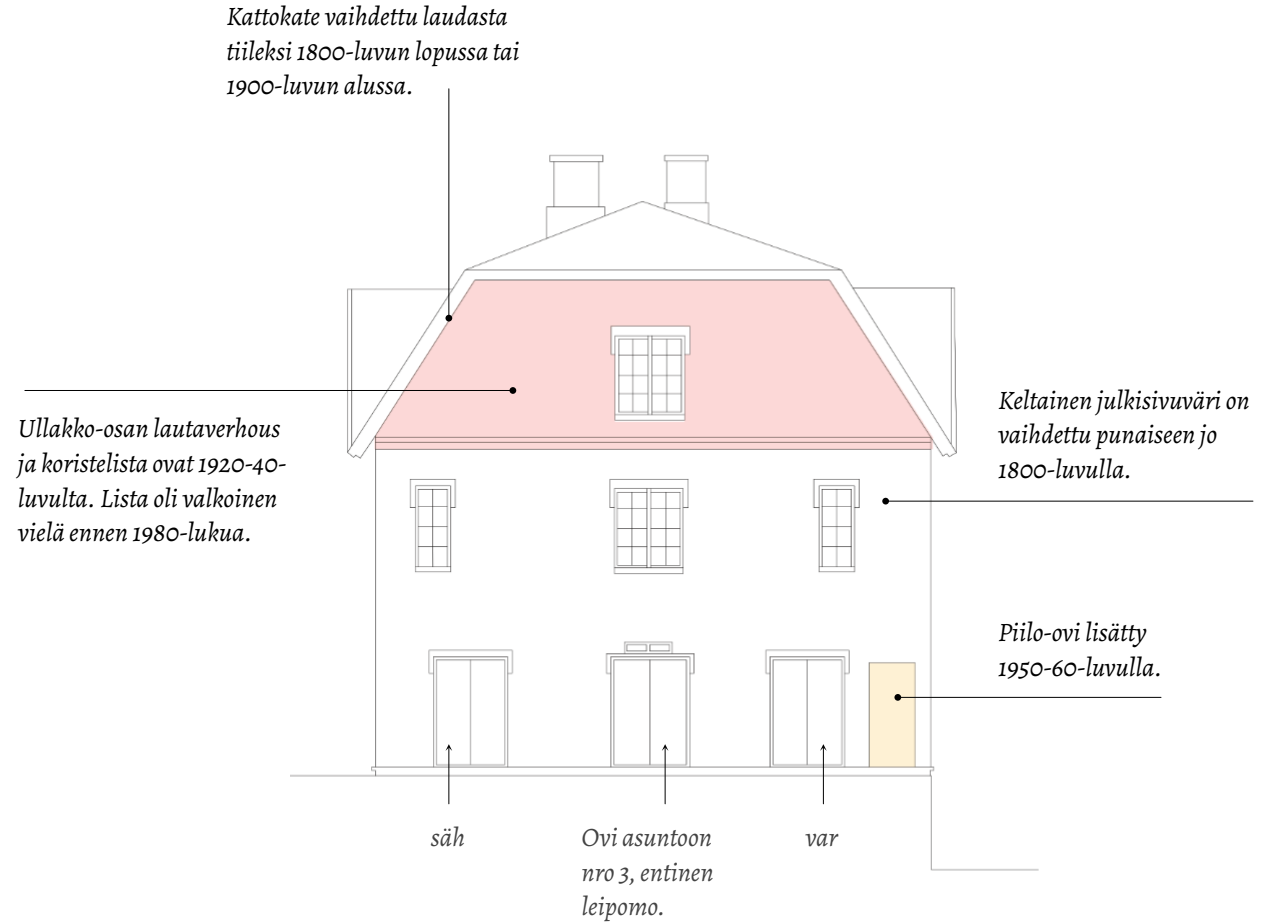

4.1.4 Etelään

Kuva 35.

Eteläpääty on Armonlinnan julkisivuista toiseksi parhaiten säilynyt. Se on aukotettu symmetrisesti ja vastaa myös ikkunamäärien osalta palovakuutusasiakirjan kuvausta. 1950–60-luvulla lisätyn porraskäytävän ovi päädyn itäreunassa on naamioitu osaksi julkisivuverhousta säilyttäen tasapainon sommitelussa. Julkisivun ovet ja ikkunat ovat palovakuutusasiakirjojen ja vanhimpien valokuvien mukaiset. 1900-luvun puolen välin jälkeen julkisivuun on lisätty pallovalaisin, sekä pieni ”tonttuovi”, joka liittyy ruukin 2010-luvun jouluperinteeseen.

Julkisivuverhouksessa on tehty muutos 1920–40-lukujen aikana. Sitä aiemmassa valokuvassa rimalautaverhous jatkuu mansardiin asti. Nykyisessä tilassa mansardin räystäskorossa on listaus ja ullakkokerroksen osa on pelkällä laudalla. Lista on ollut ennen 1980-lukua maalattu valkoiseksi. Palovakuutusasiakirjojen kuvauksesta eroja ovat myös punainen julkisivuväri sekä katon tiilikate.

4.1.5 Vesikattorakenne

Armonlinnan vesikatto on puurakenteinen päistä aumattu mansardikatto, jossa on molemmilla pitkillä sivuilla pienet poikkipäätyaiheet. Vesikatto on alun perin ollut lautainen. Se on saanut nykyisen tiilikatteensa todennäköisesti 1800-luvun lopussa. Kattoa on korjattu edellisen kerran vuonna 2012, mutta tutkimuksen aikana tehdyistä havainnoista päätellen korjaukset ovat olleet pieniä ja paikallisia. Vesikattovarusteista on mainittava vesirännit, jotka ovat vanhimmissakin valokuvissa nykytilan mukaisesti hyvin irrallaan itse kattokatteesta ja hädin tuskin koskettavat rakennuksen julkisivua.

Vesikaton rakennetta on mahdollista tarkastella ullakolta, muttei kaikilta osin, sillä tutkimuksen aikana ei ollut mahdollisuutta kiivetä yläpohjaan. Kattotuolien osat on kiinnitetty toisiinsa liitoksin ja puutapein. Ullakolla on jälkiä kattotuolien muutoksista ehjien kattotuolien väliin jääneinä vajaina kontteina. Vesikatteen aluslaudoituksen puutavara on leveydeltään huomattavaa. Ilmanvaihtoputket tekevät oman kerrostuman ullakolle ja yläpohjaan.

Kuva 36. Vesikattorakenne eteläpäädyssä. Rakenteessa ei ole keskeistä kurkihirttä. Liitokset puutapein.

Kuva 37. Ullakon keskikammarin ylle muodostuu yläpohja, jonne johtaa puiset luukut.

Kuva 38. Itäinen ullakkotila. Osa kattotuolien konteista on vajaita. Tilassa on seinällä vanha naulakko 1800-luvulta.

4.1.6 Seinärakenteet

Tämän tutkimuksen aikana ei ollut mahdollista avata pintarakenteita ja Armonlinnan seinärakenteiden arvioiminen jäi vuoden 1985 inventaarion ja piirustusten varaan. Rakennuksella on kantava hirsirunko, jonka suurin osa väliseinistä on myös hirrestä. Seinärakenteet vaikuttavat valokuvien ja piirustusdokumenttien perusteella olevan pääosin 1800-luvulta. Poistettujen tulisijojen paikat on jätetty selkeästi näkyviin kaikissa tiloissa. Nykytilassa lähes kaikissa sisätiloissa seinäpinnat on viimeistelty tapetein tai puupaneloinnilla. Huonekohtaisiin kerrostumiin pinnoissa syvennyttäen sisätilat -osiossa. Ullakolla seinät ovat paljaalla hirsi- tai lautapinnalla. Jäljistä päätellen tiloissa on kuitenkin aiemmin ollut tapetointi.

Kuva 39. Ullakolla hirsiseinässä on selkeä kerrostuma, joka liittyy mahdollisesti purettuun piippuun.

4.1.7 Perustukset ja lattiat

Armonlinnalla perustukset on rakennettu monimuotoisista luonnonkivistä. Itäjulkisivulla voidaan nähdä, että perustuksen pieniä aukkoja on korjailtu myös tiilellä. Perustukset ovat merkittävä osa rakennuksen julkisivua itäpuolella, mutta katoaa lähes näkymättömiin muilla sivuilla maanpinnan nousun vuoksi. Hirsirakenne koskettaa lähes maata. Tämän tutkimuksen aikana Armonlinnassa tehtiin myös vesiputkijärjestelmien tutkimusta, miksi länsipuolelle rakennusta oli kaivettu osa perustuksesta auki sekä poistettu pala julkisivuverhousta. Alapohjaa ei päästy tutkimaan tarkemmin.

Kymijoen pinta vaihtelee noin puolen metrin verran vuodenajasta riippuen. Tämän tutkimuksen aikana vesi oli matalalla, mutta perustuksesta näkyy selkeänä värierona korkeus, jolle vesi nostetaan kesäkautena.

Armonlinnan lattiarakenteita pystyttiin havainnoimaan vain pintapuolisesti. Vanha lautalattia on jäljellä asunnossa numero 6. Muissa huoneistoissa lattiapintoja on korvattu laminaatein.

Kuva 40. Julkiverhouk koskettaa maata länsipuolella.

Kuva 41. Perustus on luonnonkivilatomusta.

4.1.8 Ovet

Armonlinnassa on kahdeksan ulko-ovea, jotka ovat tämän tutkimuksen valossa kolmelta eri rakennuskaudelta. Vanhimmat ovat eteläpäädyn vinopaneloidut valkoiseksi maalatut lautaovet, joissa on säilynyt myös merkittävän paljon 1800-luvun heloja ja vetimiä; sekä länsijulkisivun eteläisin vinopaneloitu kaksois-ovi, joka on johtanut Virginia af Forsellesin asuntoon. Ovet ovat säilyneet hyvin ja yleisestä tahtotilasta säilyttää ne vanhassa asussaan kertoo myös entiseen leipomoon eteläjulkisivun kaksoisovien ratkaisu, jossa ulommat ovet on säilytetty ennallaan, mutta eristävyyttä on parannettu rakentamalla sisäpuolelle toiset ovet. Lisäys tehtiin todennäköisesti 1950–60-luvulla.

Seuraavan rakennusvaiheen ovia ovat eteläpäädyn piilo-ovi toiseen kerrokseen, sekä mahdollisesti pohjoisverannan toiseen kerrokseen johtavat kaksoisovet (avautuvat länteen). Nämä ovet on lisätty 1950–60-lukujen korjauksessa. Verannan ovesa on yläikkuna, kuten aiemmassakin verannassa oli ollut. Ovet ovat sen sijaan peilirakenteen sijaan lautarankaiset pystysuuntaisella sormipaneelilla.

Viimeinen kerrostuma on vuoden 1985 korjaus, jossa on lisätty pohjoispäädyn ensimmäiseen kerrokseen johtavien asuntojen vinopaneloidut ovet. Ovet on tehty samaan tyyliin kuin eteläpäädyn ovet, mutta heloilta ja veti-

Kuva 42. Eteläjulkisivun läntisin ovi sähköpääkeskukseen.

Kuva 43. Eteläpäädyn piilo-ovi.

Kuva 44. Eteläpään keskimmäiseen sisäänkäyntiin on kaksoisovirakenne.

Kuva 45. Eteläjulkisivun keskimmäisten ovien salvat ja vetimet.

Kuva 46. Vuonna 1985 lisätyt vinopanelointiovet pohjoispäädyssä. Ovilla on yhteinen vesilauta.

Kuva 47. Pohjoisen porrasverannan ovessa on vasikkamainen rakenne ja yläikkuna.

miltään ne ovat selkeästi uudempia. Piirustuksissa oli esitetty samanlainen vinopaneloitu ovi myös pohjoisverannalle, mutta ilmeisesti tämä ei toteutunut.

Sisäovien ajoittaminen on hankalampaa vanhan kuvamateriaalin ollessa hyvin puutteellista. Armonlinnan ovissa on merkittävästi kerrostumia 1800-luvulta 1900-luvun alkuun sekä aivan 1900-luvun loppuun asti. Korjauksia on tehty rakennuksen ikää ja tyyliä kunnioittaen. Ullakolla sijaitsevat ovet on helojen perusteella ajoitettu 1800-luvulle. Myös Virginia af Forsellesin asunnon ovet saattavat olla 1800-luvulta, sillä ne istuisivat aikakauden muotiin. Useissa ovissa on vetimiä ja valurautasaranoita, jotka viittaavat merkittävään ikään. Ovien pielissä on myös kerrostuneisuutta erilaisten lukkojärjestelmien ja sulkumekanismien jättämien jälkien muodossa.

Kuva 48. Entinen Virginia af Forsellesin asunto, saliin johtavat pariovet ovat ainoat sisäkaksiovet.

Kuva 49a-c. Rakennuksen vetimissä ja heloissa on kerrostumia 1800-luvulta 1900-luvulle.

Kuva 50. Ullakkokerroksen ovesa on koristeelliset saranat 1800-luvulta.

Kuva 51. Ullakon tupaan johtavassa ovesa on 1800-luvun vetimiä ja lukkopesä.

Kuva 52. Eteläisen porrasaulan lautaovi piiloportaille. Ovi on todennäköisesti 1800-luvulta saranoiden perusteella.

Kuva 53. Eteläpäädyssä entiseen leipomoon johtavaan asuntoon on lisätty uudet kaksoisvet vuonna 1985.

4.1.9 Ikkunat

Armonlinnan ikkunat ovat valkoiseksi maalattuja kaksipuitteisia puuikkunoita kiinteällä välikarmilla, joissa kummassakin puitteessa on kahdeksan ruutua. Ruudut on kiinnitetty kitillä ja puitteet koottu kulmaraudoin, jotka vaikuttaisivat 1900-luvun tehdasvalmisteisilta. Lähtökohtaisesti kaikki ikkunat on varustettu saranoilla ja aukeavat sisään-ulos. Auki olevista ikkunoista on kuvia 1900-luvun alusta. Ikkunat on pääasiassa varustettu pienillä sormihaoilla, osassa ikkunoista on ulkopuolella tuulihaat. Ikkunoilla ei ole vuorilautoja, vaan ainoastaan kevyt vesilauta ikkunan yllä, jolla on hillitysti muotoillut kannakkeet. Sisäpuolella sen sijaan on kevyesti urin ja reuna- muotoilluin varustetut karmilaudat. Sisäpuolella ikkunoilla on myös kapeat ikkunalaudat.

Armonlinnassa on myös yksi valeikkuna itäjulkisivun eteläpäädyssä. Sillä on vesilauta ja pieni puinen ikkunalaudakynte kuten muilla ikkunoilla, mutta muuten ikkunan ominaisuudet on maalattu laudan päälle.

Ikkunoiden korjauksista ei ole tässä tutkimuksessa löytynyt raportteja, mutta asuinkerrosten yksi ja kaksi ikkunoiden kunnan perusteella ne on todennäköisesti kunnostettu edellisen kerran 1985 peruskorjauksessa, jossa on ilmeisesti korjattu puitteita. Ikkunoiden käytettävyyttä nykyaikaisemmalla saranoinnilla on mahdollisesti lisätty jo 1950–

Kuva 54. Ikkuna länsijulkisivulta.

Kuva 55. Itäjulkisivun valeikkuna.

Kuva 56. Sisällä muotoillut karmilaudat.

Kuva 57. Ikkunoilla nivelsäpit ja sormihaat.

Kuva 58. As.6 muista poiketen pulttisarana.

Kuva 59. Eteläpäädyn läntisempi ikkuna.

Kuva 60. Eteläpäädyn itäisempi ikkuna.

60-luvun korjauksessa. Oletus perustuu siihen, että ullakon ikkunat, jotka tyyllillisesti ovat yhtä muun rakennuksen kanssa, ovat heloiltaan vanhempia. Ullakon ikkunoissa ei ole sara-noita, vaan puitteet on kiinnitetty karmeihin haoilla. Ullakon ikkunat eivät myöskään ole kaksinkertaiset. Niissä on kuitenkin aikai-semmin ollut muotoillut karmilaudat, jotka osassa ikkunoista on vielä jäljellä.

Toisessa kerroksessa on lisäksi muutama kooltaan muista poikkeava yksipuitteinen kah-deksan ruudun ikkuna. Nämä sijaitsevat etelä-päädyssä (kaksi kappaletta) ja pohjoispäädyn verannassa (yksi). Pohjoisverannan ikkuna on todennäköisesti 1950–60-luvulta. Eteläpäädyn ikkunat saattavat olla 1800-luvulta. Etelä-päädyn ikkunoista lännempi on yksinkertainen ja jää ullakon portaiden alle piiloon sisä-puolella. Itäisempi sekä verannan ikkuna ovat kaksinkertaisia.

Kuva 61. Ullakon ikkuna länteen. Puitteet ovat kiinni karmeissa sormihaoilla.

Kuva 62. Ullakon ikkuna pohjoiseen. Ikkuna on auki kuvassa 18 (sivu 26)

4.1.10 Tulisijat

Armonlinnassa on ollut alun perin 19 tulisijaa, joista kolme on yhä jäljellä ehjinä, yksi on mahdollisesti uusittu 1900-luvulla ja loput poistettu kokonaan tai osittain. Säilytetyt tulisijat eivät ilmeisesti olleet käytössä tutkimushetkellä.

Palovakuutusasiakirjoissa tulisijoista lausuttiin niiden olleen tiilestä muurattuja. Lindqvistin piirroksen pohjalta voidaan huomata tulisijojen edustaneen laajaa variaatiota, joka näkyy myös Lindqvistin lisäpiirustuksessa, johon hän kokosi yksityiskohtia rakennuksesta. Detaljeissa on myös neljän tulisijan piirros. Valitettavasti niitä ei ole numeroin yhdistetty oikeisiin huoneisiin, kuten muut yksityiskohdat ovat.

Kerrostuksellisuutta ajatellen mielenkiintoiset ovat ensimmäisen kerroksen entisen leipomon tulisija, joka on Hanssonin piirroksessa merkitty puretuksi. Tästä huolimatta paikalla kuitenkin on vanha metallinen liesi. Kyseessä ei kuitenkaan ole leipomon alkuperäinen rakennusosa, vaan uuni on kenties uusittu 1920–40-luvuilla.

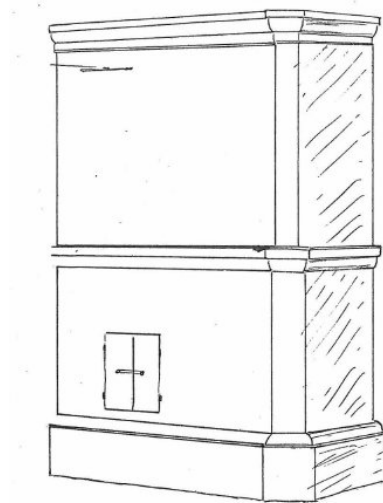
Ullakolla on myös ollut useampi tulisija, joiden jäänteet ovat yhä näkyvillä. Niistä merkittävin on keskimmäisen tilan suuri tulisija, joka on suljettu umpeen laastilla. Tulisijan kyljessä on raapustettu vuosiluku ”1945”. Se on sama vuosi, jolloin Lindqvist teki piirrokset.

Kuva 63. Tässä luvussa esitetyjen tulisijojen sijainnit. Sinisellä ehjät, punaisella purettu, purppuralla uusittu.

Kuva 64. Säilynyt tulisija asunnosta neljä.

Kuva 65. Lindqvistin luonnos tulisijasta.

Kuva 66. Purettu tulisija (as 2), joka muistuttaa Lindqvistin piirrosta.

Kuva 67. Säilynyt tulisija asunnossa kolme.

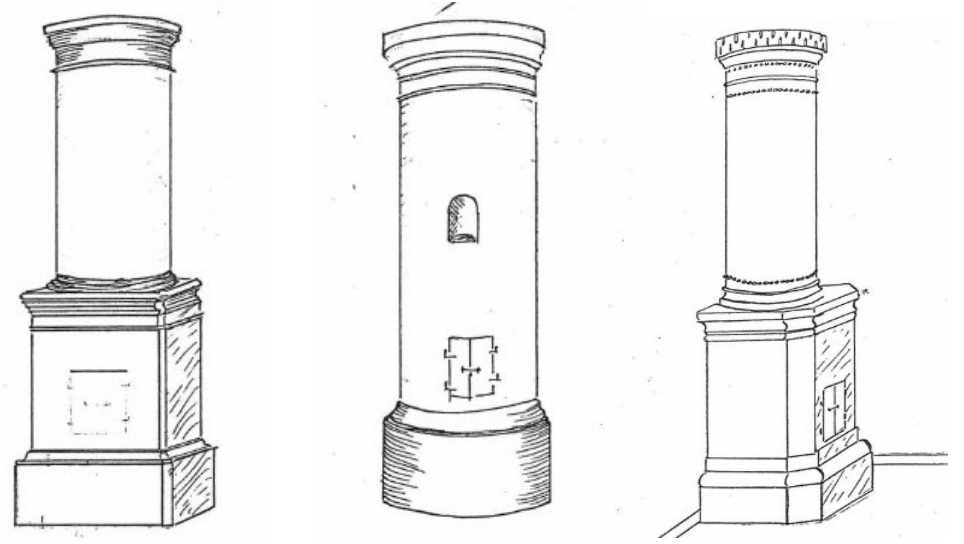

Kuva 68. Käytöstä poistettu tulisija ullakolla. Tulisijassa on selkeä pyrkimys yksityiskohtiin.

Kuva 69. Vanhan tulisijan tilalle lisätty puuhella 1920-30-luvulta. (as 3)

Kuva 71. Purettuja tulisijoja Lindqvistin piirroksesta. Tulisijojen paikkoja ei ollut merkitty detaljipiirrokseen.

Kuva 70. Yksityiskohta entisen Virginia af Forsellesin asunnon tulisijasta.

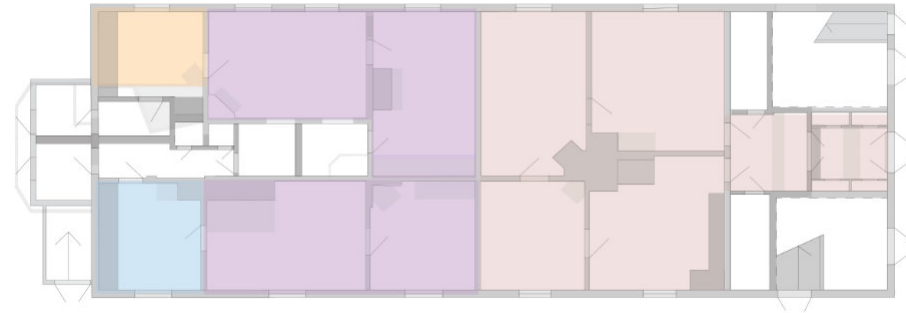
4.2 Sisätilat

Ensimmäinen kerros

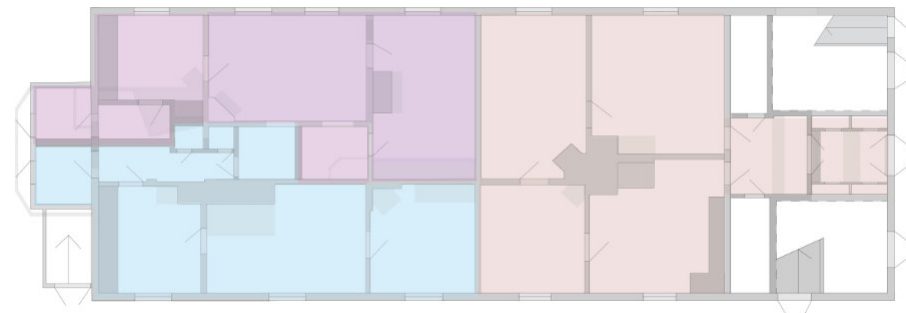
Armonlinnan ensimmäinen kerros on ollut palvelijoiden ja työntekijöiden asuinkerros. Se on huonekorkeudeltaan matalampi. Alun perin palovakuutusasiakirjojen mukaan kerroksessa on sijainnut leipomo, ajurin ja palvelijan asunnot sekä ruukin tarkastajan asunto. Nykytilassa kerros on jaettu kahteen identtiseen asuntoon pohjoispäädyssä ja entiseen leipomoon, joka on palautettu alkuperäiseksi oletettuun kokoonpanoon ja toimii asuntona.

Kerroksessa on säilynyt yksi 1800-luvulla rakennetuksi oletettu tulisija. Pintamateriaalit ovat vuosien 2010–2013 korjauksista. Kylpyhuoneet on lisätty vuonna 1985. Keittiökalusteet ovat vuosilta 2010–2013.

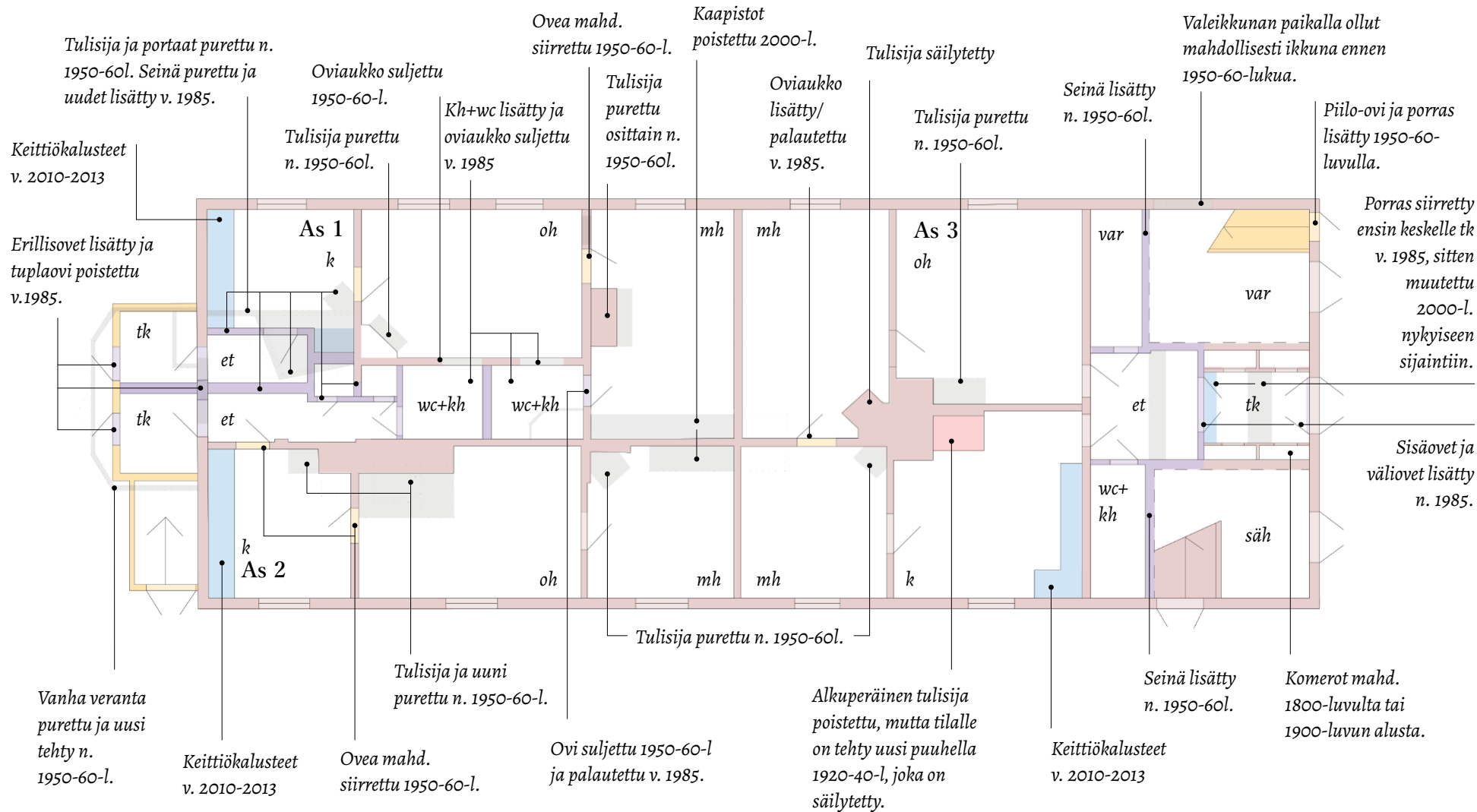
Palovakuutusasiakirjojen kuvauksen mukainen tilajako.

Nykyinen tilajako

Kuva 72. Digrammi kerroksen asuntojen huonekokonaisuuksista. Huoneistot erotettu toisistaan värein.

Kuva 73.

- Purettu
- 1800-luku
- Muutos 1920-40-l
- Muutos 1950-60-l.
- Muutos vuonna 1985
- Muutos 2000-l.

4.2.1 Asunto 1

Asunto numero yksi on tutkimushetkellä vuokrattu loma-asunnoksi. Tähän asuntoon on tehty paljon muutoksia verrattuna muihin asuntoihin. Vuoden 1945 pohjapiirrokseen verrattuna huoneistoon on liitetty kylpyhuone vuonna 1985 sekä eriytetty aikaisempi yhteinen sisäänkäynti omaksi eteiskokonaisuudekseen. Asunnon tieltä on purettu toiseen kerrokseen johtavat portaat 1950–60-luvulla. Keittiökaluusteet ja pintamateriaalit ovat vuosilta 2010–2013. Mielenkiintoisia kohtia ovat paikalleen jätetyt tulisijojen jäänteet, jotka on käytetty hyödyksi nykysisustuksessa. Alakattomaailmassa voi pistää merkille asunnon kerrostumia. Koko asunnon laajuudelta välipohjivasat ovat näkyvissä ja aikaisemman asunokokonaisuuden seinien paikat näkyvät myös risteilevissä palkistoissa.

Kuva 74. Makuuhuoneen osittain purettu tulisija on otettu osaksi sisustusta.

Kuva 75. Keittiön alakatossa aikaisemman seinän sijainti näkyy poikittaisen alakattovasan muodossa. Alakattoverhous purettiin 2010-2013 ja verhous muutettiin sormipaneeli.

4.2.2 Asunto 2

Asunnossa numero kaksi oli tutkimuksen aikana vakituinen asukas. Kokonaisuus oli hyvin asunnon yksi kaltainen varustelun sekä pintamateriaalien puolesta. Myös tässä asunnossa puretuista tulisijoista oli selkeät jäänteet nähtävillä. Asuntojen erona on käytäväosuus, joka toimi aikaisemmin kahden asunnon yhteisenä eteiskäytävänä, mutta joka nykyään on eriytetty kokonaan asunnolle kaksi. Käytävän pintamateriaalit ovat vuosilta 2010–2013, eikä vanhasta ollut jäljellä juuri muuta kuin alakattovasojen paikkoja, joista saattoi päätellä aikaisempien seinien sijainteja.

4.2.3 Asunto 3

Asunto kolme on entinen leipomon ja kahden kammarin yhdistelmä. Palovakuutusasiakirjojen perusteella huoneistokokonaisuus on ollut eteiseen jääviä kylpyhuonetta ja varastoa lukuun ottamatta nykyisen kaltainen rakennusvuonna 1824. Rakennuksen historiassa huoneisto on ollut erotettuna myös kahdeksi erilliseksi asunnoksi, mutta palautettu takaisin alkuperäiseen vuonna 1985. Asunnossa on säilynyt yksi tulisija, jonka on oletettu olevan 1800-luvulta, sekä puu-uuni 1920–30-luvulta. Pintamateriaalit ovat vuosilta 2010–2013 samoin kuin keittiökalusteet. Nykyinen kylpyhuone ja varasto on lisätty asuntoon 1950–60-luvulla. Eteisen komerot voivat tutkimusmateriaalin mukaan olla 1800-luvulta. Eteisaulan portaan paikka on vaihdellut historiassa ainakin kolmesti. Nykyinen sijainti on 2000-luvulta.

Kuva 76. Alakattovasojen risteävät rakenteet näkyvät hyvin entisen leipomon itäpuolella.

Kuva 77. Makuuhuoneessa on säilynyt tulisija. Ovi oikealla on palautettu vuonna 1985.

Kuva 78. Läntisessä kammarissa tulisijan puretut jäänteet on jätetty yksityiskohdaksi.

Kuva 79. Olohuoneessa on esillä rakennuksen ainoa pinnoittamaton hirsiseinä. Kuvassa vasemmalla näkyy puretun tulisijan jäänteet.

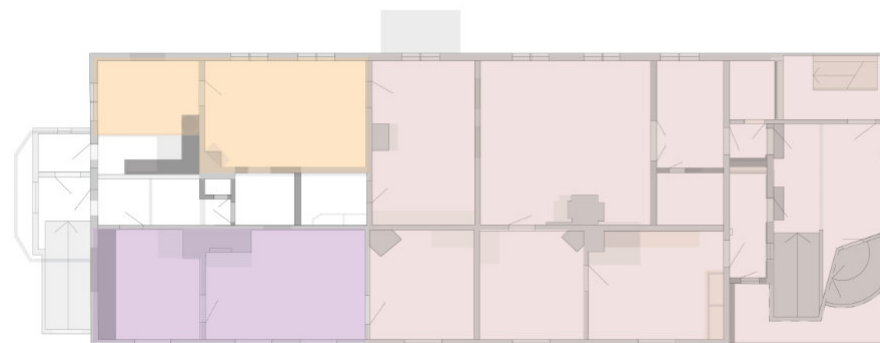
Kuva 80. Makuuhuoneen sisustus on valittu rakennuksen tyyliä kunnoittaen. Ikkunat avautuvat suoraan veden ylle.

Toinen kerros

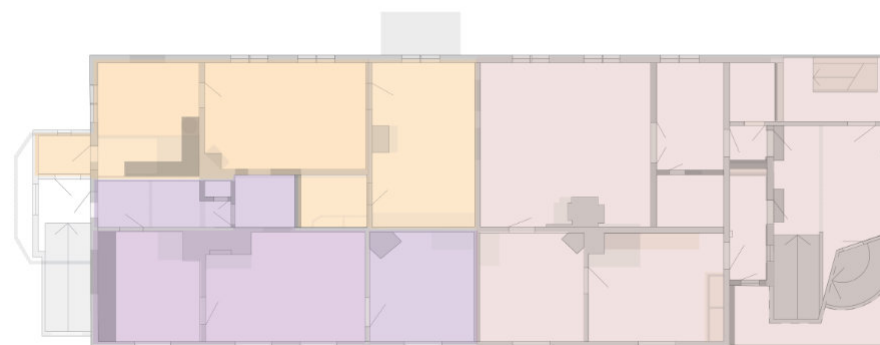
Toinen kerros on ollut alun perin Armonlinnan pääkerros, jossa on sijainnut Virginia af Forsellesin asunto eteläpäädyssä sekä palvelijoiden tai vieraiden kammareita pohjoisessa. Nykytilassa kerros on jaettu kolmeen asuntoon. Asuntokokonaisuuksia on saatu yhtenäistettyä koossa ottamalla kahteen pienempään asuntoon kumpaankin yhden kammarin entisestä af Forsellesin asuntokokonaisuudesta.

Huonekorkeus on alakertaa mittavampi. Alkuperäisistä tulisijoista on säilynyt muutamia. Virginia af Forsellesin entisen asunnon pinnat sekä keittiökalusteet ovat vuodelta 1985. Kahden muun asunnon pinnat ja keittiökalusteet on uusittu 2010–2013.

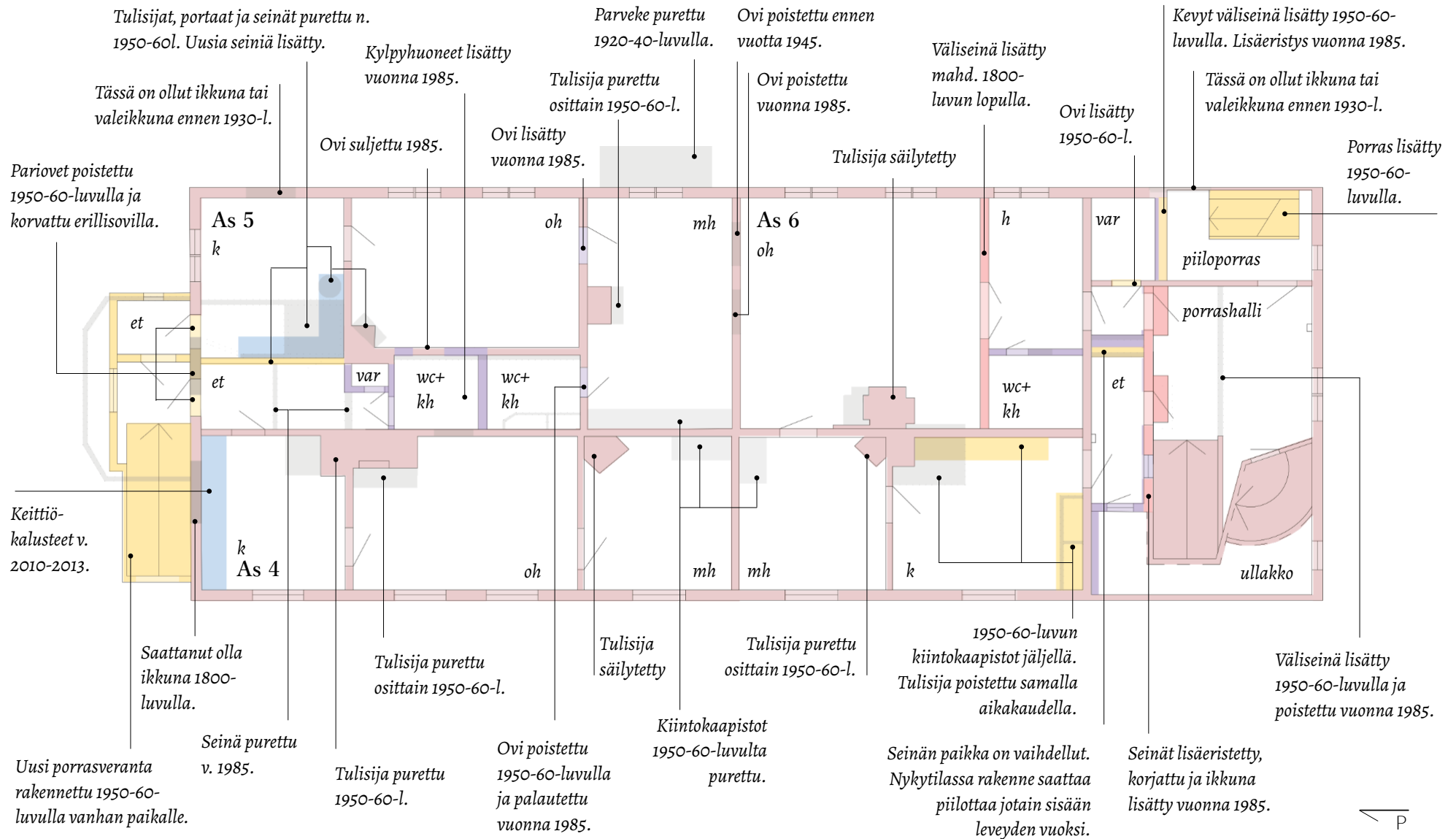
Palovakuutusasiakirjojen kuvauksen mukainen tilajako.

Nykyinen tilajako

Kuva 81. Digrammi kerroksen asuntojen huonekokonaisuuksista. Huoneistot erotettu toisistaan väreihin.

Kuva 82.

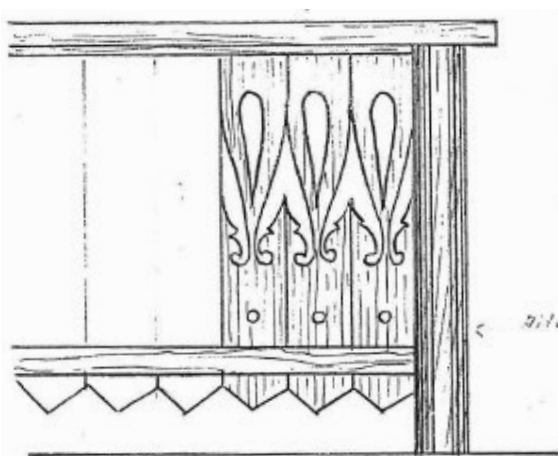

4.3.4 Portaat

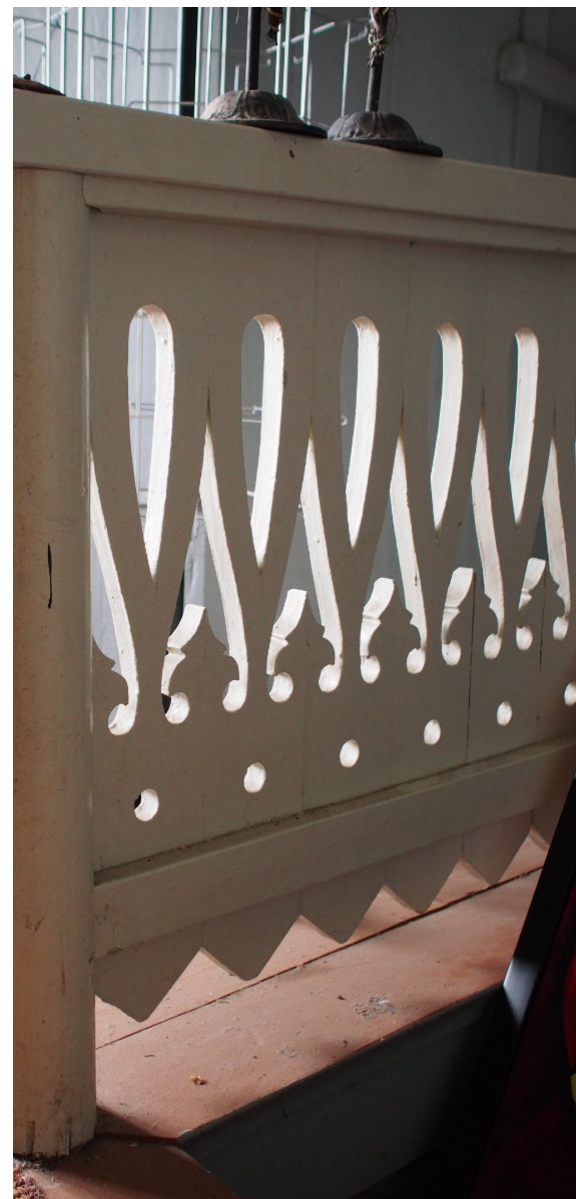
Armonlinnassa on alun perin ollut neljät portaat sisätiloissa: yhdet rakennuksen molemmissa päissä, jotka veivät ensimmäisestä kerroksesta toiseen, sekä lisäksi kummassakin päädyssä portaat toisesta kerroksesta ullakolle. Nykytilassa edellä mainituista on jäljellä ainoastaan eteläpäädyn portaikot. Pohjoispäädyn portaikot on purettu kahdessa erässä 1950–60-luvulla ja vuonna 1985. Pohjoispäädyn porrasveranta on mahdollisesti lisätty 1800-luvun lopussa mutta sen tarkasta ajoituksesta ei ole varmuutta. Verannan lisääminen on mahdollisesti liittynyt tarpeeseen saada pohjoispäädyn asuntoihin yksityisempiä sisäänkäyntejä. Tämä tarve olisi ollut erityisen selkeä esimerkiksi 1890-luvulla, kun uusi konttorirakennus oli valmistunut ja Armonlinna siirtyi täysin asuinkäyttöön. Nykyinen porrasveranta on 1950–60-luvulta. Pohjoisverannan lisäksi eteläpäädyyn on lisätty uusi julkisivussa piilotettu portaikko 1950–60-luvulla. Sen lisäämisen syy ei selvinnyt tutkimuksessa. Se johtaa samaan porrasaulaan kuin eteläpäädyn pääportaikko.

Eteläpäädyn pääportaikoista voidaan nostaa esiin erityisesti Virginia af Forsellesin asuntoon johtaneiden portaiden kaide ja sen koristeaihe. Lindqvist on vuonna 1945 dokumentoinut kaiteen yksityiskohdat. Porras-

aulassa on palovakuutuskirjojen mukaan ollut pintakäsittelyt, todennäköisesti maalaus. Portaat on maalattu myös nykytilassa. Vuoden 1985 korjauksessa porrasaula on maalattu uudelleen harmaalla maalilla, mutta aikaisemmasta pinnasta on jätetty pieni fragmentti tilan pohjoisseinään. Ullakolla porrasaulassa on jäljellä keltaista maalia, joka saattaa olla lähellä rakennuksen alkuperäistä julkisivuväriä.

Kuva 83. Lindqvistin piirros kaiteesta.

Kuva 84. Kaide on säilynyt hyvin.

Kuva 85. Portaat eteläsivun piilo-ovelle. Lisätty 1950-60-luvulla.

Kuva 86. Ullakolle johtavat kierreportaat ullakolta katsottuna.

4.2.5 Asunto 4

Asunto neljä oli tutkimuksen aikana vuokrattu loma-asunnoksi. Asunnon huonejako on ytimeltään lähellä palovakuutusasiakirjojen kuvausta, mutta siihen on tehty lisäyksiä. Alakerran asunto numero kahden tapaan tähänkin asuntoon on sisällytetty käytävä, joka oli ennen pohjoispäädyn huoneistolle yhteinen. Sen lisäksi yksi huone aiemmasta Virginia af Forsellesin asunnon kokonaisuudesta on lisätty tähän asuntoon. Huoneistossa on jäljellä yksi 1800-luvulta oletetuksi oleva tulisija sekä jäänteet kahdesta muusta tulisijasta. Pintamateriaalit ja keittiökalusteet ovat vuosilta 2010–2013. Kylpyhuone lisättiin asuntoon vuonna 1985.

Kuva 87. Entinen pohjoispäädyn asuntoja erottanut käytävä, joka on nyt yhdistetty asuntoon neljä. Käytävän pinnat on uusittu 2010-luvulla, mutta alakattomaailmassa näkyy yhä vanhojen seinien paikkoja.

4.2.6 Asunto 5

Asunto viisi oli tutkimuksen aikana vuokrattu loma-asunnoksi. Alakerran asunnon numero yksi tavoin se on laajentunut useaan suuntaan. Merkittävimmät näistä ovat olleet pohjoispään portaiden purku (1950–60-luku ja vuonna 1985), sekä Virginia af Forsellesin asutokokonaisuuteen kuuluneen huoneen lisääminen tähän huoneistoon vuonna 1985. Porrasterannan rakentaminen on muuttanut pohjoispäädyn asuntojen sisäänkäynnit jo verannan sisällä toisistaan erkaantuviksi. Tätä ennen verannan kautta käytiin yksien pariovien kautta sisäkäytävään ja siitä asuntoihin. Asunnon tulisijat on purettu osittain, eteläpäädyn asuntoon kuuluneesta tulisijasta on enemmän jäljellä. Kyseisessä huoneessa on aikaisemmin ollut myös parveke, joka on purettu 1920–40-luvulla. Pintamateriaalit ja keittiökalusteet ovat vuosilta 2010–2013, kylpyhuone on lisätty vuonna 1985.

Kuva 88. Näkymä keittiöstä olohuoneen läpi kohti makuuhuonetta. Makuuhuone kuului aikaisemmin eteläpäädyn asuntoon.

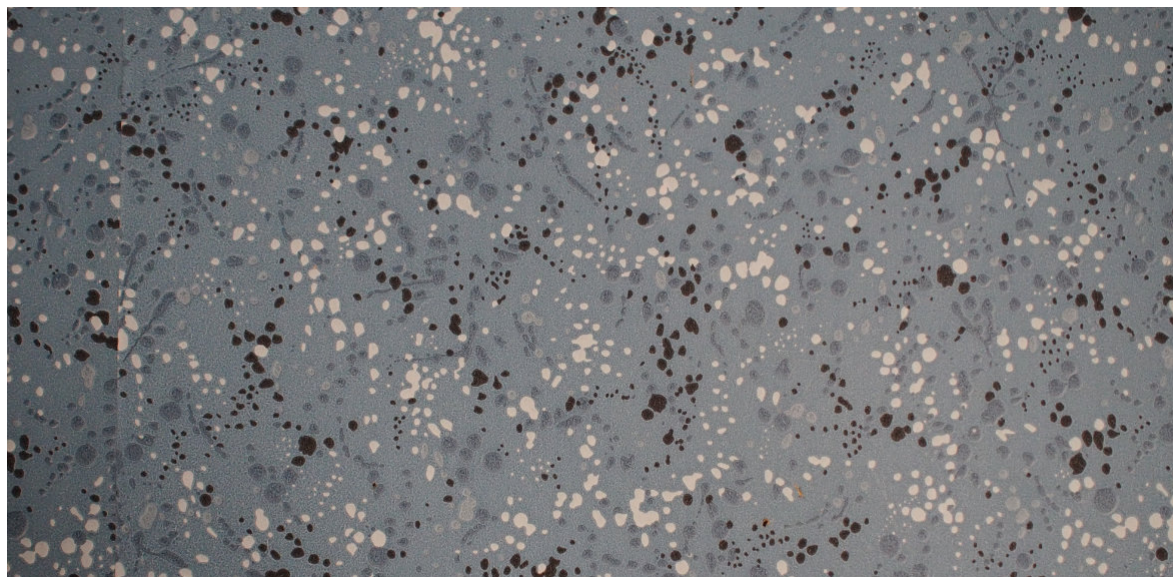
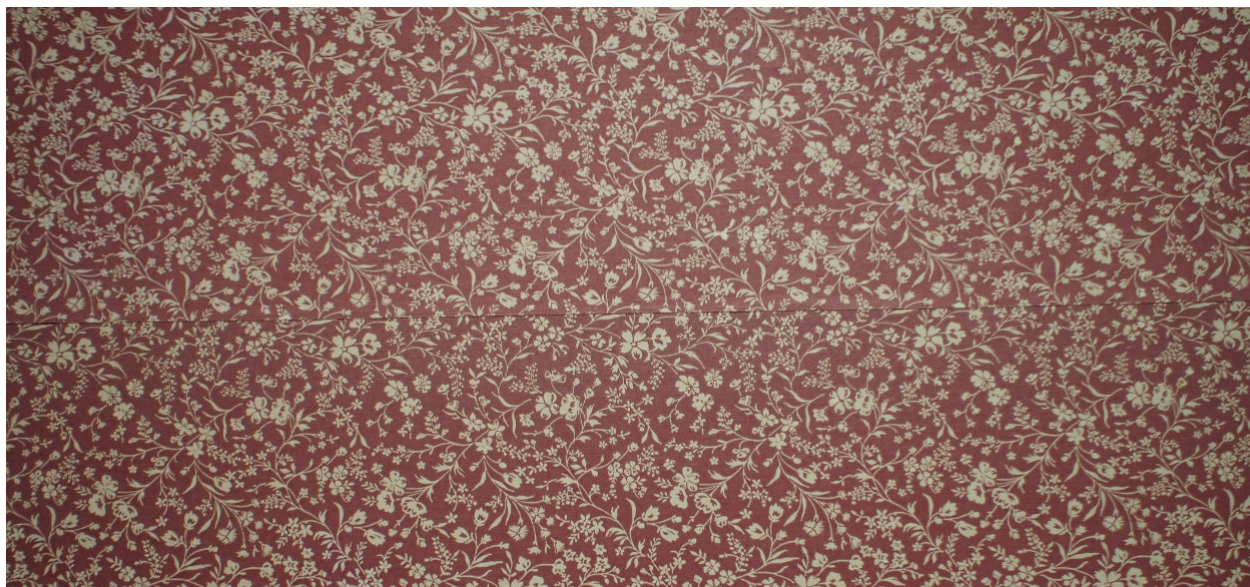
4.2.7 Asunto 6

Nykyinen asunto kuusi on entisen Virginia af Forsellesin asunnon osa. Tutkimushetkellä asunnossa asui vakituinen asukas. Muista huoneistoista poiketen tämä asunto on vuoden 1985 peruskorjauksen kunnossa ja muun muassa pintamateriaalit sekä keittiökalusteet ovat yhä jäljellä. Tähän asuntoon on kuulunut aikaisemmin kaksi huonetta lisää, jotka on vuonna 1985 siirretty pohjoispäädyn huoneistoihin. Asunnossa on säilynyt pääsalin tulisija, joka on oletettu olevan 1800-luvulta. Muut tulisijat huoneista on purettu, mutta niistä on tapettien alla selkeät jäänteet kaikissa tiloissa. Tämä huoneisto on ainoa, jossa on kaksois-ovet. On spekulointia arvoista, onko tilassa kuitenkaan ollut kyseisiä ovia ja niiden väliseinää alun perin, sillä sali vastaisi paremmin symmetrisyyttä ja säädynmukaisen salin määreitä ilman väliseiniä. Silloin tilassa olisi kolme samalla välistyksellä ylitse joen katsovaa ikkunaa. Myös asuntoon kuuluvat eteläisen porrashuoneen väliseinärakenteet saattavat suurilta osin olla rakennettu vasta myöhemmin. Ilman tarkempaa tutkimusta ja pintarakenteiden avausta tarkempaa pohdintaa ei voida esittää.

Kuva 89a-b. Purettu tulisijat on tapetoitu huolella. Tapetit ovat vuodelta 1985.

Kuva 90a-c. Entisen Virginia af Forsellesin asunnon tapetteja vuodelta 1985. Valokuvista voidaan huomata että valituilla tapeteilla on yritetty jäljitellä aikaisempia kuoseja.

4.2.8 Ullakko

Armonlinnan ullakko on erikoinen kokonaisuus, jonka täyttä historiaa ei tässä tutkimuksessa pystytty selvittämään. Ensimmäinen luonnos on vasta vuodelta 1985, jonka jälkeen ullakon pohjapiirros on pysynyt hyvin samanaikaisena. Myöskään palovakuutusasiakirjoissa ei ole kuvattu ullakon käyttöä sinne johtavia portaita lukuun ottamatta. Ullakolla tehdyistä havainnoista sekä vuoden 1985 merkinnöistä käy kuitenkin selväksi, että ullakko on ollut asuinkäytössä viimeistään 1900-luvulla, todennäköisesti aikaisemminkin. Monet ullakon rakennneosat kuten ovet ja helat ovat selkeästi muun rakennuksen osia vanhempia ja oletettavasti 1800-luvulta. Tämän perusteella voitaisiin olettaa asuinkäytön tulleen kyseeseen jo kyseisellä vuosisadalla.

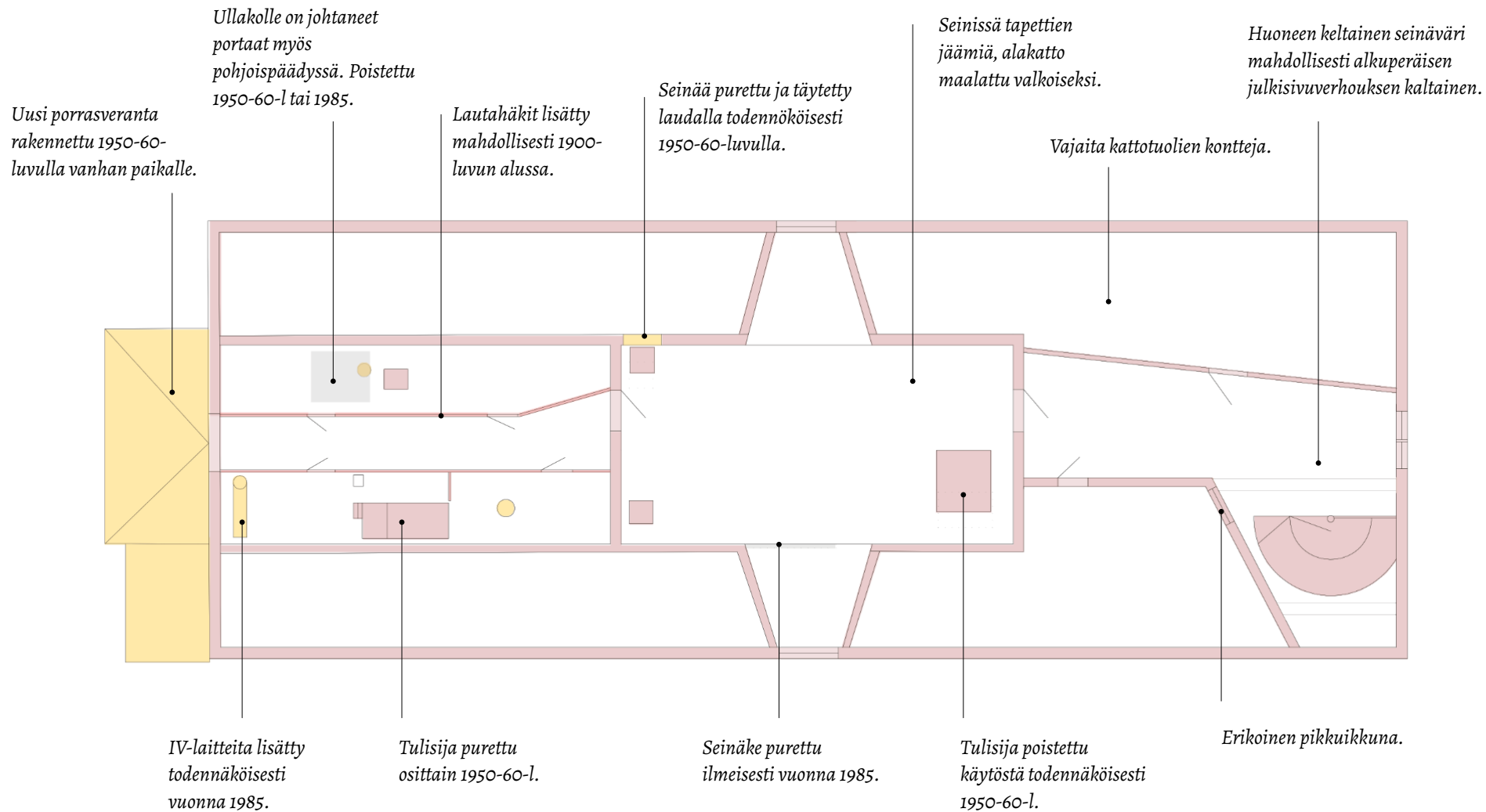
Ullakolla on ollut kaksi tulisijaa, jonka lisäksi tilan lävitse kulkevat alempien kerrosten tulisijojen hormit. Ullakko koostuu kolmesta huonetilasta: porrashallista, keskikammarista ja pohjoiskammarista, sekä niitä ympäröivistä ullakkotiloista. Eteläisiin ullakko-osiiin päästiin kurkistamaan tutkimuksen aikana, mutta pohjoisiin ei ollut pääsyä (ilmeisesti ainakaan läntiseen ei ole edes rakennettu käyntiä). Eteläiset ullakkotilat ovat hyvin erikoisen muotoisia ja niissä on pohjalla eristeros. Eräs ruukkilainen kertoi eristeen joukosta 1950-luvulla löytyneen vielä propa-

gandalaululehtien palasia. Tutkimushetkellä sellaisia ei kuitenkaan löytynyt. Erityisen mielenkiintoinen on ullakkotiloista läntinen, jonne on tehty myös pieni ikkuna. Tilan käyttö ei selvinnyt tutkimuksessa.

Huonetiloista ensimmäisenä tulija saapuu porrashalliin, jonne tuo valoa eteläpäädyn ikkuna. Tilan lautaseinissä on jäljellä kerroksia keltaisesta maalista, joka saattaa olla lähellä rakennuksen alkuperäistä julkisivuväriä. Maalijäljistä päätellen tilassa on joskus ollut alakatto. Seuraava tila on keskikammari, jonka alakatto on hädin tuskin kahden metrin korkeudella. Tilaan tulee valoa itäisen ja läntisen poikkipäädyn ikkunan kautta. Ikkunat ovat omanalaisensa elementti tilassa ja muodostavat lähestulkoon omanalaisensa huonetilat keskikammarin reunoille. Tässä kammarissa seinissä on jälkiä poistetuista tapeteista ja alakatto on maalattu valkoiseksi. Aikakausi milloin poisto on tehty ei selvinnyt tutkimuksessa. Tapetit kuitenkin kertovat, ettei ullakon asukki ole ollut täysin vähäpätöinen henkilö ja myös ullakko on viimeistelty muodin mukaisesti.

Viimeinen tila on pohjoiskammari, jonka seinistä ei löytynyt tapetin jäämiä. Tutkimushetkellä tilassa on lautaseinäiset häkkivarastot asukkaille, eikä niihin kaikkiin päästy kurkistamaan sisälle. Tähän tilaan on aikaisemmin

johtaneet pohjoispäädyn ullakkoportaat. Niiden mahdollisia jälkiä ei pystytty tutkimaan. Lautaseinät on piirretty jo vuoden 1985 luonnokseen, mutta todennäköisesti ne on lisätty kuitenkin 1900-luvulla päätellen ovien yksityiskohdista. Myös pohjoinen kamhari on merkitty asunnoksi vuoden 1985 luonnoksessa. Siihen nähden lautaseinät ovat hyvin erikoinen kerrostuma. Luonnonvaloa tilaan tuo ainoastaan pohjoispäädyn ullakkoikkuna.

Kuva 91.

Kuva 92. Ullakon porrasulan lautaseinät on maalattu keltaisella värillä. Toisessa ullakotilassa on pieni ikkuna, joka on todennäköisesti 1800-luvulta.

Kuva 93. Ullakon pohjoispäädyssä on lautaseinäiset varastot.

Kuva 94. Yhdessä varastossa on jäljellä osittain purettu tulisija, johon liittyy pieni tasanne.

Kuva 95. Ullakolta löytyi tieviitta ajalta, jolloin Armonlinna toimi puhelinkeskuksena.

Kuva 96a-c. Ullakon keskikammarissa on runsaasti pieni jätteitä tapeteista ja boordeista. Tutkimuksessa ei selvinnyt milloin pinnat on poistettu ja miksi.

Kuva 97. Ullakon keskikammari kohti pohjoista. Myös katto on ollut maalattu ja/tai tapetoitu. Toisessa poikkipäädystä valkoinen pinta on vielä jäljellä.

Kuva 98. Poikkipääty länteen.

5 Johtopäätökset

Rakennushistoria lyhyesti

Armonlinna rakennettiin vuonna 1824 täydentämään säädynmukaisen asumisen tarpeita Strömforsin ruukilla vuorineuvoksetar Virginia af Forsellesin toimesta. Rakennus sijoittuu Strömforsin historiassa merkittävän uudelleenrakennuskauden lopulle. Rakennuksen ensimmäiseen kerrokseen sijoittui leipomo, ruukinisännöitsijän sekä palvelijoiden asuntoja. Toisessa kerroksessa sijaitsi konttorityöntekijöiden tilat sekä Virginia af Forsellesin oma asunto.

Armonlinnaan on tutkimuksen valossa tehty ensimmäisiä muutoksia 1800-luvun lopussa, jolloin pohjoispäätyyn on lisätty kaksikerroksinen sisäänkäyntiveranta ja kattokate on vaihdettu tiileksi. Seuraavat muutokset liittyvät julkisivuaukotukseen ja parvekkeen poistamiseen 1900-luvun alussa. Ensimmäiset suuremmat muutokset toteutettiin ilmeisesti vasta 1950–60-luvulla, jolloin rakennuksen lämmitysjärjestelmää päivitettiin ja merkittävä osa tulisijoista purettiin. Samalla asuntoihin ja kulkuyhteyksiin tehtiin pieniä muutoksia. Viimeinen suurempi korjaus on tehty 1980-luvulla, kun Armonlinna valittiin yhdeksi Ahlströmin perusparannuskohteeksi. Nykyiset huoneistokokonaisuudet ja kylpyhuoneiden lisäys ovat peräisin tästä muutosvaiheesta. 2000-luvulla on tehty pintakorjauksia ja liitetty rakennus maalämpöverkkoon.

Rakennustaiteelliset arvot ja merkitys

Armonlinna on hyvin säilynyt lähes kolmi-kerroksinen hirsiasuintalo, jonka on rakennuttanut ruukin konttoriksi ja omaksi asunokseen Strömforsin **henkilöhistoriassa** merkittävä vuorineuvoksetar Virginia af Forselles. Valmistuttuaan rakennus nautti **aikalaisarvostusta** ja edusti ruukin uudisaikaisinta ja korkean säädyn mukaista asuntokantaa. Armonlinna on säilynyt asuinkäytössä rakentamisesta tutkimushetkeen asti.

Armonlinnan rakennusrunko ja perustukset ovat tämän tutkimuksen valossa **säilyneet** pääpiirteiltään **alkuperäisinä**. Rakennuksella on pääosin hirsinen runko, lukuun ottamatta eteläpäätyä, joka koostuu rankarakenteisesta kaksikerroksisesta sisäänkäyntiverannasta. Selkeä rakennusrunkoon liittyvä kerrostuma on 1800-luvun lopulla lisätty pohjoisveranta, joka uudelleen rakennettiin 1950–60-luvulla nykyiseen asuunsa. Huolimatta rakennuksen läpi käymistä muutosvaiheista Armonlinnassa on säilynyt runsaasti **alkuperäisiä rakennusosia** kuten ikkunoita, ovia, saranoita sekä kaiteita. Rungon ja rakennusosien säilyneisyys sekä yksityiskohtien määrä kertoo kokonaisuuden **korkeasta laadusta** rakentamishetkellä. Muutoksissa korvatut rakennusosat on pääosin uusittu talon tyyliin **yhteneväisesti** vanhojen rakennusosien mallia noudattaen. Alkuperäiset tulisijat on purettu muutamaa

poikkeusta lukuun ottamatta. Purettujen tulisijojen jäänteet on jätetty osaksi sisustusta.

Ulkoisilta piirteiltään rakennus vastaa nyky-muodossa lähes täysin valmistumisen aikaista. Julkisivut ovat verhoiltu pystysuuntaisella rimalaudoituksella **alkuperäisen** verhouksen mukaisesti. Hillitty julkisivuaiheiden määrä viittaa väistyvään **kustavilaiseen klassismiin**, jota suurin osa 1800-luvun alun ruukin rakennuskannasta edustaa. Ainoastaan julkisivuverhouksen väri on vaihdettu alkuperäisestä säädynmukaisesta keltaisesta väristä ruukilla yleisempään punamultaan ilmeisesti 1800-luvun lopulla. Armonlinnalla on väistyviin **rokokoarkkitehtuurin** piirteisiin kuuluva mansardikatto, johon kuuluu klassiseen arkkitehtuuriin viittaava tympanon-tyylisesti viimeistelty poikkipäätyaihe. Katto on alun perin ollut lautakatteinen ja muutettu tiilikatteiseksi ilmeisesti 1800-luvun lopulla. Julkisivuaukotus on **säilynyt lähes alkuperäisenä**. 1900-luvun alkupuolella on tehty vain pieniä muutoksia, joihin liittyy lähinnä muutamien ikkunoiden tai valeikkunoiden sekä parvekkeen poistaminen. Kokonaisuus on hyvin **yhtenäinen ja ehjä**.

Tilajako noudattaa nykypäivä suurilta osin 1820-luvun **alkuperäistä huoneistokokonaisuutta**. Pohjapiirroksessa on nähtävillä aikakauden kuuluva tiukasta mallipohja-

piirroksesta vapautuminen ja muun muassa sisäänkäyntiratkaisujen tavallisesta kartanoarkkitehtuurista poikkeava tulkinta. Kerrosten välinen hierarkia näkyy maantasokerroksen ja toisen kerroksen huonekorkeuden erossa, mikä oli Armonlinnan rakennusajalle tyypillistä säätyläiskodeissa. Osa aikaisemmin muutetuista huonekokonaisuuksista on palautettu alkuperäisen mukaiseksi vuoden 1985 korjauksessa. Pieniä muutoksia varastotiloissa, portaissa ja käytävissä on tapahtunut erityisesti pohjoisverannan tuomien kulkuyhteyksien sekä vessojen ja kylpyhuoneiden lisäyksestä.

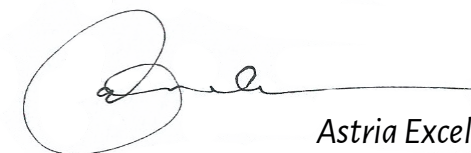
Sisätiloissa on havaittavissa **kerroksellisuutta** historian eri muutoksista erityisesti pintamateriaaleista ja pienemmistä rakennusosista kuten saranoista. Armonlinnan tärkeimmät sisätilat on pintaverhoiltu tai maalattu jo alkuperäistilassa, mutta viimeistään 1900-luvun alussa rakennuksen kaikki sisäpinnat ovat olleet verhoiltuja. Vanhimmat alkuperäisiksi oletetut rakennusosat ja pintamateriaalien jäänteet löytyvät ullakkokerroksesta, joissa on ollut asuintiloja tutkimuksen mukaan vielä 1900-luvun alussa. Seuraavaksi vanhimmat pintakerrostumat löytyvät asunnosta numero kuusi, joka on säilynyt vuoden 1985 peruskorjauksen asussa. Peruskorjaus pyrittiin toteuttamaan **säilyttävästi ja rakennuksen henkeä kunnioittaen**. Muissa asunnoissa

pinnat ovat pääosin 2000-luvulta. Muun muassa hirsiseiniä sekä alakattovasojä on otettu korjauksen yhteydessä esille. Eri asunnoissa on säilynyt myös kerrostumia vaihtelevien aikakausien keittiökalusteista ja helloista.

Armonlinna on osa Strömforsin **valtakunnallisesti merkittävää rakennettua kulttuuriympäristöä**, jonka rakennuskanta ei pääosin ole kokenut muutoksia vuoden 1892 jälkeen. Armonlinnalla on **keskeinen asema** ruukin pohjoisen patolammen kokonaisuudessa, jossa rakennus ja sitä ympäröivä miljöo ovat säilyneet lähes muuttumattomana vuoden 1892 jälkeen tehden Armonlinnasta myös **maisemallisesti arvokkaan**.

Armonlinnan **kulttuurihistoriallinen arvo** on tunnistettavissa rakennuksen kokemissa eri aikakausien asuinolosuhteiden kehityksessä 1820-luvulta 2010-luvulle asti. Armonlinnan alkuperäiseen rakennuttamiseen johtanut säädynmukaisten asuinolosuhteiden tavoittelu on muuntunut ajassa käsittämään erilaiset asuinkulttuurin muutosten tuomat kehityskaaret. Vaatimusten lisääntymisestä huolimatta uudistukset on toteutettu alkuperäistä kunnioittaen sekä kokonaisuuteen sovittein. Monet tehdyt muutokset on tehty alkuperäisen rakennusrungon sisällä mahdollistaen **palauttavan** korjauksen haluttaessa.

Astria Excell

6 Lähteet

Arkistolähteet

Armonlinnan asunto-osakeyhtiön yksityinen arkisto. (AA)

Rakennuspiirustukset

- (1945) Detaljipiirroksia tulisijoista, saranoista, kaiteesta ja sisäovesta. T. Lindqvistin mittauspiirustuksen kopio.
- (19.4.1985-103) Ullakon pohjapiirros, työpiirustus. Arkkitehtitoimisto Lappalainen oy.
- (19.4.1985-104) Leikkaus C-C, työpiirustus. Arkkitehtitoimisto Lappalainen oy.
- (19.4.1985-105) Leikkaus B-B, työpiirustus. Arkkitehtitoimisto Lappalainen oy.
- (19.4.1985-106) Julkisivu länteen, työpiirustus. Arkkitehtitoimisto Lappalainen oy.
- (19.4.1985-107) Julkisivu itään, työpiirustus. Arkkitehtitoimisto Lappalainen oy.
- (19.4.1985-108) Julkisivut etelään ja itään, työpiirustus. Arkkitehtitoimisto Lappalainen oy.
- (29.8.1985-1) Sähkösuunnitelma, Ensimmäinen kerros, loppupiirustus. Sähkö-Gango Oy Arkkitehtitoimisto Lappalainen oy piirustuksen päälle.
- (29.8.1985-2) Sähkösuunnitelma, Toinen kerros, loppupiirustus. Sähkö-Gango Oy Arkkitehtitoimisto Lappalainen oy piirustuksen päälle.

Suomen Elinkeinoelämän keskusarkisto, Mikkeli. (ELKA)

Ahlström Strömforsin tehtaiden arkisto, järjstelemätön.

- (1803). Charta ovfer Strömfors bruk, Petierfvi och Abborfors, 1:4000.
- (16.8.1966). Strömforsin Ruukin rakennuskaava, hyväksytty 1968.

Kansallinen audiovisuaalinen instituutti, Helsinki. (KAVI)

Videokokoelma.

- Dahlström (1954). Rautakaudesta muovikauteen. Lyhyt dokumentti, Suomi. C. E. Dahlström; A. Ahlström Osakeyhtiö, Suomi-Filmi Oy.
- Trifonoff (1939). Strömfors Bruk. Lyhyt dokumentti, Suomi. N. Trifonoff.

Loviisan kaupungin tilapalveluiden arkisto, Loviisa. (LKTA)

Ruukki -projekti, rakennuskannan inventaatiopiirustukset.

- (19.4.1996). Ruotsinpyhtään Ruukkiprojektin vaiheita.
- (19.04.1996). Ruotsinpyhtään Ruukkiprojektin vaiheita.

Maanmittauslaitoksen arkisto, Helsinki. (MML)

Digitoitu karttakokoelma.

- (1803). Kartta Isojakoa varten, karttaosa 6/11, G.W.Kraemer.

Museovirasto, Kulttuuriympäristöpalvelut, lähiarkisto. (MV/KYP)

Strömforsin ruukin Yläpajan restaurointia koskeva aineisto.

- (13.8.1968). Perinnenauhat 1968, haastattelut, A. Ahlström Oy.
- (14.6.1991). Haastattelutukimus, Ruotsinpyhtään Yläpaja ruukin entiset työntekijät. Haastattelijoina Merja Härö, Lasse T. Minkkinen ja Sami Roos / Kasnio&Härö Arkkitehdit Ky.
- (29.10.1993). Ruotsinpyhtään Ruukkialue Oy - Strömfors Bruksmiljö Ab.
- (3.2.1994-a). Yläpajan ympäristö eri aikoina, kaaviokuva, tutkimus Heste oy/Sten Björkman; Piirros Härö Arkkitehti Oy.
- (30.9.1996). Ruukin alueen vesirakenteiden kunnostus. Yleissuunnitelma ja toimenpiteiden periaatteet. Härö Arkkitehti Oy; Uudenmaan Ympäristökeskus.

Haastattelut

Museovirasto, Arkisto ja arkeologiset kokoelmat. (MV)

Rakennushistorian kuvakokoelma (RHO)

(n.d). Mittauspiirustus. Theodor Lindqvist. Strömforsin ruukki, asemapiirros, 1:500.
(1945). Strömforsin ruukki, asuinrakennus I, I ja II krs pohjat, poikkileikkaus. Mittauspiirustus. Theodor Lindqvist.

Museovirasto, Arkisto ja arkeologiset kokoelmat. (MV)

Historiaosaston kuvakokoelma. (HK)

(1965). 82651- 82695. Valokuvaaja, Welin, valokuvia Strömforsista.

Svenska Riksarkivet. (RA)

Digitoidut palovakuutusasiakirjat.

(1832). Brandförsäkringsverket volym 15901-15950,
https://sok.riksarkivet.se/bildvisning/BRFV_15901-15950_001

Excell, J & Excell, S. (26.7.2021). Ruukkilaiset Jari Excell ja Sirpa Excell. Muistelmia tiiliruukista.

Hanhikari, L. (4.10.2021). Asunto-osakeyhtiö Armonlinnan puheenjohtaja Liisa Hanhikari kertoo Armonlinnasta.

Painamattomat lähteet

Aalto, N. (2010). Virginia - Asu 1800-luvun tyyliin. Opinnäytetyö. Kymenlaakson ammattikorkeakoulu.

Björkman, S. (1994). Strömforsin Ruukin Yläpaja - Rakennus- ja Laitehistoriallinen selvitys, tutkimustilanne toukokuu 1994. Museovirasto.

Excell, A (2020). Ruotsinpyhtään letkumakasiini - rakennushistoriaselvitys. Aalto-yliopisto. Espoo.

Hansson, J. (1985). "Vägglusslotter" eller "Armonlinna", inventering. Museovirasto.

Härö Arkkitehti Oy (2000a). Strömforsin Ruukin Ekomuseo Ruotsinpyhtäällä. Ruukin keskeisen rakennuskannan inventointi. Museovirasto.

Lappalainen (1989). Ruotsinpyhtään ruukin vanhojen rakennusten uudelleen käyttö - rakennusten inventointi. Museovirasto.

SYKE (1992). Arvokkaat maisema-alueet. Maisema-aluetyöryhmän mietintö. osa 2. Sivut 27-29: Kymijoen laakso. Helsinki 1992.

Painetut lähteet

Aho, J. (1907). Antti Ahlströmin elämätyö, osa yksi ja kaksi. Helsingin uusi kirjapaino, Helsinki.

Allardt, A. (1923). Strömfors socken. Helsingfors: Söderström.

Idström, T. & Wiias, O. (1950). Strömforsin tehtaat sanoin ja kuvin. Loviisan Uusi Kirjapaino Oy.

Ilmakunnas, J. (2009). Säädynmukaisen ylellisyyden maailma: aristokratia ja kuluttaminen Ruotsissa 1700-luvulla. Helsingin Yliopisto

Kautovaara, P. (1986). Ruukin töissä. Kunnallispaino.

Koskinen, R. (2013). Suomalainen kartano - Kustavilaisen ajan säätyläiselämää. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.

Koskinen & Hagelstam (2003). Säätyläiskoti Suomessa – Sisustuksia, historiaa ja tapakulttuuria 1700-luvulla. WSOY, Hämeenlinna

Lounatvuori, I. (1996). Mallin mukaan maan tavalla – Mallipiirustukset ja sotilasvirkatalojen rakentaminen 1687–1810. Gummerus Kirjapaino oy, Jyväskylä.

Marttila, J. (2014). Työ teollistumisen ja arjen rajapintana: Strömforsin ja Ramnäsin rautaruukkiyhdistykset 1880-1950. Väistökirja, Jyväskylän yliopisto.

Oksanen, E. & Sarvas, A. (1991). Vanha Pyhtää: Pyhtään ja Ruotsinpyhtään historia vuoteen 1743. Pyhtään kunta; Ruotsinpyhtään kunta.

Rautakorpi H., Enström, A, Nuorisoseura Wiiri ry (2008). Ruotsinpyhtää Strömfors 1743-2009. Ruotsinpyhtää, Loviisa.

Rinne, H. (2016). Perinnemestarin tyylikirja. Talon osat aikakausittain 1700-1970. WSOY.

Sirén, O. (1971). Strömfors: Tehdas ja tehdasyhdyskunta 1695-1970. Ruotsinpyhtää: A. Ahlström, Strömforsin tehdas.

Wijnblad, Carl (1755). Ritningar på fyratio wåningshus af sten, och trettio af träd, samt åtskilliga lusthus m.m. för högloflige ridderskapet och adelen samt andra ståndspersoner på landet ; Ytterligare tilökning af ritningar på wåningshus

Lehdet ja digitaaliset lähteet

Andelsvapen Wiki (haettu 7.10.2021). Carlskiöld; Af Forselles. / https://www.adelsvapen.com/genealogi/Af_Forselles_nr_2018

Helsingin Sanomat (26.10.1990). Arkkitehdit palkitsivat ruukinmijöiden elvyttäjät: Safa-palkinto Ruotsinpyhtäälle ja Forssallem vanhojen teolisuustilojen uuskäytöstä. Vierailtu 01.08.2021. / <https://www.hs.fi/kulttuuri/art-2000003022706.html>

Kauppalehti (6.5.2014). Strömfors lopettaa Ruotsinpyhtäällä. Vierailtu 01.08.2021 / <https://www-kauppalehti-fi.libproxy.aalto.fi/uutiset/stromfors-lopettaa-ruotsinpyhtaalla/>

Loviisan Sanomat (20.2.2020). Ruukin elpyminen jatkuu. Vierailtu 11.5.2021 / <https://www.loviisansanomat.fi/paakirjoitus-mielipide/1278075>

RKY, Strömforsin ruukkiyhdykskunta. Vierailtu 11.5.2021 / http://www.rky.fi/read/asp/r_kohde_det.aspx?KOHDE_ID=918

Strömforsin virallinen matkailusivusto. / Vierailtu 11.5.2021 / <https://stromforsinruukki.com/>

Kuvalähteet

Svenskt biografiskt lexikon (haettu 7.10.2021).
Pehr Carlskiöld (art av E. Vennberg.).
urn:sbl:16420. / <https://sok.riksarkivet.se/sbl/Presentation.aspx?id=16420>

Taloussanommat (12.1.1999). Ahlström
selkeyttää toimintojaan. Vierailtu 01.08.2020 /
<https://www.is.fi/taloussanommat/art-2000001298579.html>

YLE Uutiset (3.11.2015). Tehdas lopetti –
tilalle tulee hyvinvointipuisto. Vierailtu
01.08.2021 / <https://yle.fi/uutiset/3-8427439>

AE = Astria Excell

Kansikuva, Armonlinna vuonna 1919.

Valokuvaaja tuntematon. ELKA digitaalinen tietokanta.

Kuva 1 (s.1), Ruukin sijainti, Google Maps.

Kuva 2 (s.2). Armonlinna kesällä 2021. AE.

Kuva 3 (s.3). Armonlinnan sijainti ja RKY suojelualue. RKY. http://www.rky.fi/read/asp/r_kohde_det.aspx?KOHDE_ID=918.

säilyneisyydestä. AE.

Kuva 4 (s.7). Mustion linna vuonna 1936.

Valokuvaaja tuntematon. Museoviraston historian kuvakokoelma. Kustannusosakeyhtiö Kiven Kokoelma. Finna -tietokanta.

Kuva 5 (s.7). Erik Dahlbergin vuoden 1687 mallipiirustus virkatalosta. Kirjasta Mallin mukaan maan tavalla. (Lounatvuori, 1996)

Kuva 6 (s.7). Carl Härlemanin vuoden 1750 mallipiirustus kuninkaankartanosta. Kirjasta Mallin mukaan maan tavalla. (Lounatvuori, 1996)

Kuva 7 (s.8). Erik Palmstedtin vuoden 1786 mallipiirustus virkatalosta. (Lounatvuori, 1996)

Kuva 8 (s.9). Piirros Strömforsista, 1840-luku. Kunotson Johan. Finna -tietokanta.

Kuva 9 (s.11). Strömforsin vanha päärakennus. Valokuvaaja tuntematon. Kirjasta Strömfors - Tehdas ja yhdyskunta. (Sirén, 1971)

Kuvat 10a-e (s.12-13). Diagrammit Armonlinnan ympäristön kehityksestä vuodesta 1810 vuoteen 2021. Pohjana kartat vuosilta 1809-2021 (liitteet 1-6). AE.

Kuva 11 (s.16). Armonlinnan mittauspiirustus, leikkaus. Theodor Lindqvist, 1945. (MV/RHO, 1945)

Kuva 12 (s.18). Armonlinnan mittauspiirustus, pohjapiirrokset. Theodor Lindqvist, 1945. (MV/RHO, 1945)

Kuva 13 (s.20). Armonlinna vuonna 1919. Valokuvaaja tuntematon. ELKA digitaalinen tietokanta.

Kuva 14 (s.21). Hetki Trifonoffin dokumenttielokuvasta. (KAVI, Trifonoff, 1939)

Kuva 15 (s.21). Armonlinna ennen 1940-lukua. Henrik Hotakaisen arkisto.

Vanharuotsinpyhaa.fi.

Kuva 16 (s.22). Armonlinna 1960-luvulla. [Eteläjulkisivu. Welin. Vanharuotsinpyhtaafi](http://Etelajulkisivu.Welin.Vanharuotsinpyhtaafi)

[Länsijulkisivu. Welin. Vanharuotsinpyhtaafi](http://Lansijulkisivu.Welin.Vanharuotsinpyhtaafi)

Kuva 17 (s.23). Armonlinna 1960-luvulla. [Pohjoisjulkisivu. Welin. Vanharuotsinpyhtaafi](http://Pohjoisjulkisivu.Welin.Vanharuotsinpyhtaafi)

Kuva 18 (s.24). Armonlinna 1960-luvulla.

Kuva 19 (s.25). J. Hanssonin muistiinpanot Lindqvistin mittauspiirroksen päällä. (Hansson, 1985)

(Hansson, 1985)

Kuva 20 (s.26). J. Hanssonin muistiinpanot Lindqvistin mittauspiirroksen päällä. (Hansson, 1985)

Kuva 21a-f (s.27). J. Hanssonin inventaariovalokuvia. Valokuvat osana inventaarioraporttia. (Hansson, 1985)

Kuva 22 (s.29). "Armonlinna restauroinnin jälkeen". Valokuvaaja Karim Peltonen. Finna-

tietokanta.

Kuva 23 (s.30). Sähkösuunnitelma, pohjapiirroksset, 1985. (AA, 29.8.1985-1; AA, 29.8.1985-2)

Kuva 24 (s.31). Leikkaus C-C vuodelta 1985. (19.4.1985-104)

Kuva 25 (s.31). Ullakon pohjapiirros. Työpiirustus. (AA, 19.4.1985-103)

Kuva 26 (s.32). Armonlinnan julkisivut, vuosi 1985. (AA, 19.4.1985-106; 107; 108)

Kuva 27 (s.33). Leikkaus B-B vuodelta 1985. (AA, 19.4.1985-105)

Kuva 28 (s.37). Diagrammi Armonlinnan säilyneisyydestä ja kerrostumista. Länsijulkisivu. Pohjana Lappalainen arkkitehtien julkisivupiirroksset ja kenttämittaukset. AE.

Kuva 29 (s.38). Armonlinna kesällä 2021. AE.

Kuva 30 (s.39). Diagrammi Armonlinnan säilyneisyydestä ja kerrostumista. Itäjulkisivu. Pohjana Lappalainen arkkitehtien julkisivupiirroksset ja kenttämittaukset. AE.

Kuva 31 (s.40). Armonlinna kesällä 2021. AE.

Kuva 32 (s.41). Armonlinna kesällä 2021. AE.

Kuva 33 (s.42). Diagrammi Armonlinnan säilyneisyydestä ja kerrostumista. Pohjoisjulkisivu. Pohjana Lappalainen arkkitehtien julkisivupiirroksset ja kenttämittaukset. AE.

Kuva 34 (s.43). Armonlinna kesällä 2021. AE.

Kuva 35 (s.44). Diagrammi Armonlinnan säilyneisyydestä ja kerrostumista. Eteläjulkisivu. Pohjana Lappalainen arkkitehtien julkisivupiirroksset ja kenttämittaukset. AE.

Kuvat 36-62 (s.45-58). Kenttätutkimusvalokuvia Armonlinnasta kesältä 2021. AE

Kuva 63 (s.59). Diagrammi tulisijojen sijainneista. AE.

Kuva 64 (s.60). Asunnon neljä tulisija. AE.

Kuva 3 (s.60). Nimikoimaton tulisija T. Lindqvistin mittauspiirroksessa. (AA, 1945)

Kuvat 66-70 (s.60-62). Valokuvia Armonlinnan tulisijoista, kesältä 2021. AE.

Kuva 71 (s.62). Nimikoimattomia tulisijoja T. Lindqvistin mittauspiirroksessa. (AA, 1945)

Kuva 72 (s.63). Diagrammi Armonlinnan alkuperäisestä ja nykyisestä tilajaosta, ensimmäinen kerros. AE.

Kuva 73 (s.64). Diagrammi Armonlinnan säilyneisyydestä ja kerrostumista. Maantasokerros. Pohjana Lappalainen arkkitehtien julkisivupiirroksset ja kenttämittaukset. AE.

Kuvat 74-80 (s.65-70). Kenttätutkimusvalokuvia Armonlinnasta kesältä 2021. AE

Kuva 81 (s.71). Diagrammi Armonlinnan alkuperäisestä ja nykyisestä tilajaosta, toinen kerros. AE.

Kuva 82 (s.72). Diagrammi Armonlinnan säilyneisyydestä ja kerrostumista. Toinen kerros. Pohjana Lappalainen arkkitehtien julkisivupiirroksset ja kenttämittaukset. AE.

Kuva 83 (s.73). Kaide T. Lindqvistin mittauspiirroksessa. (AA, 1945)

Kuvat 84-88 (s.73-76). Kenttätutkimusvalokuvia Armonlinnasta kesältä 2021. AE

Kuvat 89a-b (s.77). Valokuvia asunnon kuusi tulisijojen jäänteistä, kesä 2021. AE.

Kuvat 90a-c (s.78). Valokuvia asunnon kuusi tapeteista, kesä 2021. AE.

Kuva 91 (s.80). Diagrammi Armonlinnan säilyneisyydestä ja kerrostumista. Ullakko. Pohjana Lappalainen arkkitehtien julkisivupiirroksset ja kenttämittaukset. AE. **Kuvat 92-99 (s.81-88).** Kenttätutkimusvalokuvia Armonlinnasta kesältä 2021. AE

Kiitokset

Kiitokset erityisesti Ulrika Rosendahlille, joka auttoi puhtaaksikirjoittamaan Ruotsin kansallisarkiston palovakuutusasiakirjoja.

Kiitos Asunto-osakeyhtiö Armonlinnan puheenjohtalle Liisa Hanhikarille ja Lomatähdet -yritykselle että kenttätutkimus saatiin toteuttaa keskellä tavallista yritysarkea.

Kiitos erityisesti Armonlinnan vuokralaisille, jotka päästivät meidät havainnoimaan asuntojaan ja kertoivat niistä.

Kiitos Sirpa ja Jari Excellille, jotka jakoivat muistelmiaan ja tarinoitaan Armonlinnasta.

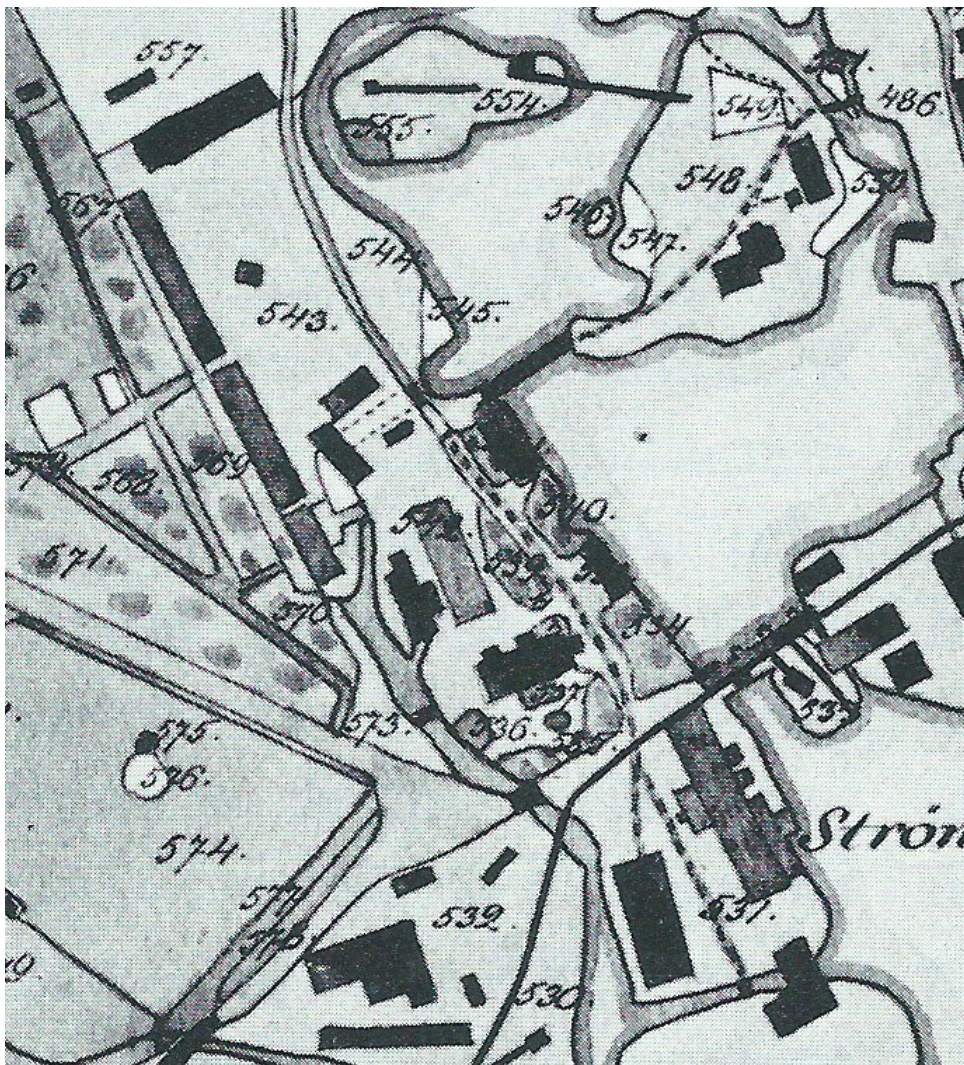
Liitteet

Liite 1, Kartta palovakuutusasiakirjoja varten, vuodelta 1809. Svenska Riksarkivet, digitoidut palovakuutusasiakirjat. Brandförsäkring nr 15911, bild 73-76. Brandförsäkringsverket volym 08001-08050, https://sok.riksarkivet.se/bildvisning/BRFV_08001-08050

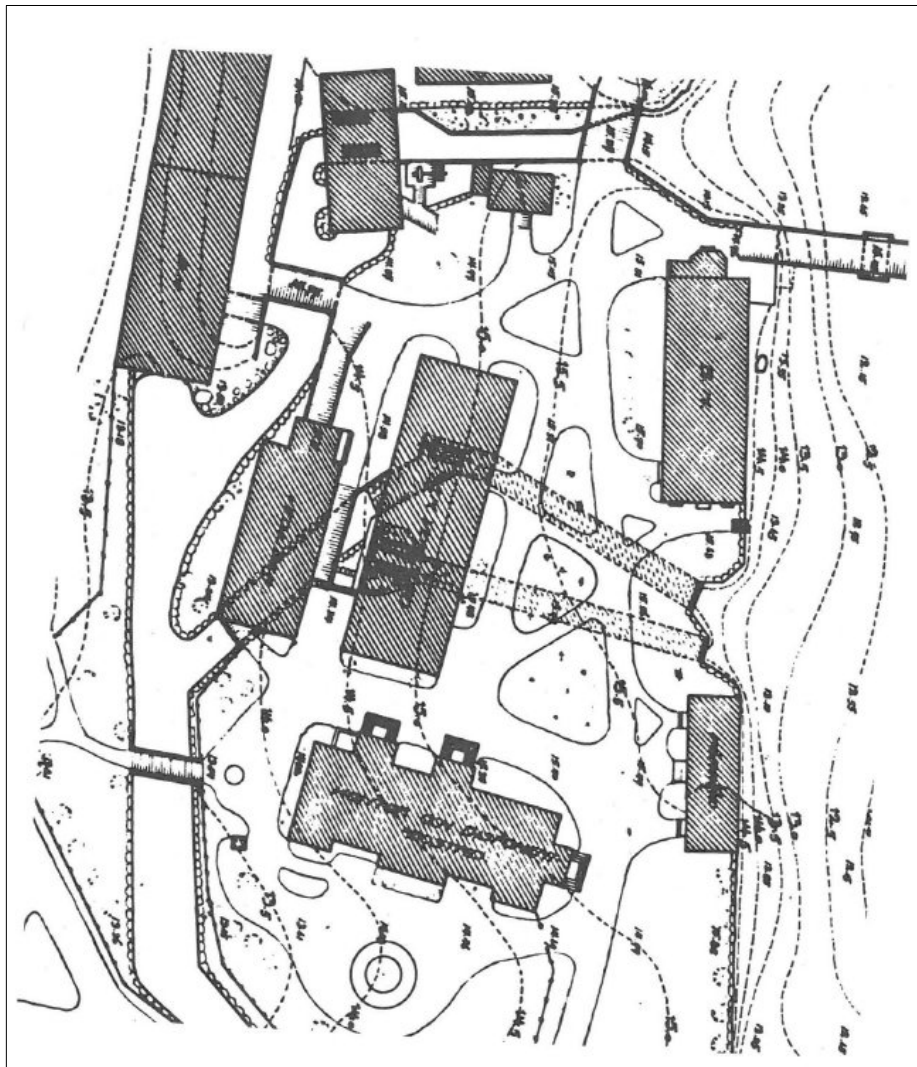
Liite 2. Kartta Kymijoenlaaksosta vuodelta 1885. Vanhat kartat -tietokanta.

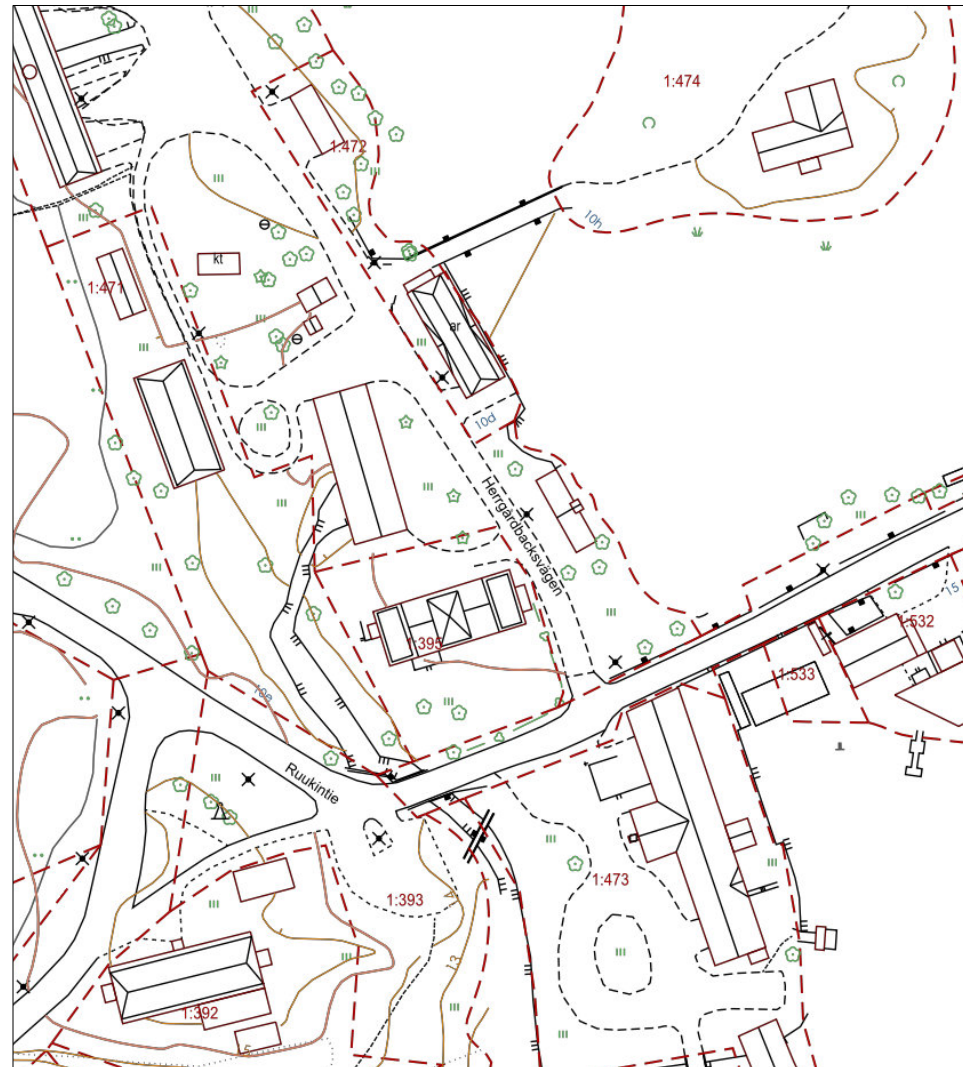
Liite 3, Kartta Strömforsin Ruukista vuodelta 1910. Kirjasta Strömfors - Tehdas ja Yhdyskunta. Sirén, O. (1971). Strömfors: Tehdas ja tehdasyhdyskunta 1695-1970. Ruotsinpyhtää: A. Ahlström, Strömforsin tehdas.

Liite 4, Asemapiirustus vuodelta 1945. Theodor Lindqvist. Museovirasto, Arkisto ja arkeologiset kokoelmat, Rakennushistorian kuvakokoelma (n.d)

Liite 5, Consulting oy:n kartta Yläpajan vesialueista vuodelta 1925. Liite S. Björkmannin raportista: Strömforsin Ruukin Yläpaja - Rakennus- ja Laitehistoriallinen selvitys, tutkimustilanne toukokuu 1994. Museovirasto.

Liite, 6. Strömforsin pohjakartta, päivitetty 23.2.2021. Loviisan kaupungin karttapalvelu. Kartta.loviisa.fi.

Liite, 7. Armonlinna idästä. Kuva otettu todennäköisesti aikavälillä 1947-1990. Esa Pekkarisen yksityisarkisto.

Liite, 8. Armonlinna 25.05.1973. Tuntematon valokuvaaja. Aalto-yliopiston Raami-kokoelma. Finna-tietokanta.

